Hint Mitolojisi Sözlüğü

2. BASKI

Korhan Kaya

İMGE kitabevi

İMGE kitabevi

Korhan Kaya, 1959 yılında Ankara'da doğdu. 1981'de AÜ DTCF Hindoloji Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde 1985'te yüksek lisans, 1990'da doktora öğrenimini tamamladı. 1985'te araştırma görevlisi, 1996'da doçent oldu. Halen AÜ DTCF Hindoloji Anabilim dalında öğretim üyesidir.

Kaya'nın Eserleri:

- *Hint Mitolojisi Sözlüğü* (İmge Kitabevi Yayınları, 1997, 2002)
- *Hintlilerde Tanrı* (Kaynak Yayınları, 1998)
- *Hint Masalları* (Derleme-Çeviri, İmge Kitabevi Yayınları, 1998)
- *Buddhistlerin Kutsal Kitapları* (İmge Kitabevi Yayınları, 1999)
- *Hortlağın Yirmi Beş Öyküsü* (İmge Kitabevi Yayınları, 2000)
- *Hinduizm* (Dost Kitabevi Yayınları, 2001)
- *Hint-Türk-Avrupa Masalları* (İmge Kitabevi Yayınları, 2001)
- *Bhagavādgitā* (Çeviri, Dost Kitabevi Yayınları, 2001)
- *Hint Destanları* (Moritz Winternitz'den çeviri, AÜ DTCF Yayınları, 1994, İmge Kitabevi Yayınları, 2002)
- *Rāmāyaṇa* (Çeviri-Özet, İmge Kitabevi Yayınları, 2002)

Korhan Kaya
Hint Mitolojisi Sözlüğü
ISBN 975-533-180-8
© İmge Kitabevi Yayınları, 1997
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Şubat 1997
2. Baskı: Şubat 2003

Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Turan

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hasan Tahsin Benli

Düzelti
Alaattin Topçu

Sayfa Düzeni
Yalçın Ateş

Kapak
Leyla Çelik

Kapak Resmi
Dans Eden Şiva - Çola Dönemi, MS 12. yüzyıl

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset (312) 418 70 93/94

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

İmge Dağıtım

Ankara
Konur Sokak No: 43/A Kızılay
Tel: (312) 417 50 95/96 - 418 28 65
Faks: (312) 425 65 32

İstanbul
Mühürdar Cad. No: 80 Kadıköy
Tel: (216) 348 60 58
Faks: (216) 418 26 10

Korhan Kaya

Hint Mitolojisi Sözlüğü

2. Baskı

İMGE kitabevi

Walter Ruben'e

İçindekiler

İkinci Baskıya Önsöz 9

Önsöz 11

Kısaltmalar 13

Sanskrit Sözcüklerin Okunuşu 14

Sözlüğün Kullanılışı 17

Mitin Tanımı 18

Hint Mitolojisinin Kaynakları 20

Sözlük 29

Kaynakça 221

İkinci Baskıya Önsöz

Geçen altı sene içerisinde yapmış olduğum Hindoloji ile ilgili diğer çalışmaların da yardımıyla Hint Mitolojisi Sözlüğü'ne kırktan fazla yeni madde eklenmiş ve sözlük üç yüzün üzerinde maddeyle genişletilmiştir. Bu genişletilmiş ikinci baskının yapılmasından memnunluk duymaktayım.

Sözlüğün basımı aşamasında emeği geçen, başta yayın yönetmeni sayın Şebnem Çiler Turan ve yazı işleri müdürü sayın Hasan Tahsin Benli olmak üzere, emeği geçen İmge Kitabevi Yayınları'nın tüm çalışanlarına teşekkür eder, bu baskının da en az birincisi kadar ilgi toplamasını dilerim.

Doç. Dr. Korhan Kaya
Kasım 2002

Önsöz

Hint mitolojisini bilmeden Hint edebiyat ürünlerini tam olarak anlamak olanaksızdır. Bu sözlüğün bu amaca hizmet etmesi düşünüldüğü kadar, bilimsel araştırmalara yardımcı olması da göz önüne alınmıştır. Sık sık ayraçlar içinde hangi kitabın hangi bölümünden alıntı olduğunun belirtilmesi bu nedenledir.

Hint mitolojisi çok geniş ve karışık bir mitolojidir. Vedik dönemin tanrılaştırılmış doğa olaylarıyla epik dönemin tanrıları, insan-tanrı kahramanları birbirine karışır, bir harman olur. Birbirine zaman zaman üstünlük kuran eril ve dişil inançlar yan yana yaşamaktadır. Doğadaki canlılar, ölüler, ruhlar en üstün güçler olarak ileri sürülebilmektedir. Mitoloji, ilkel inançlarla dışarıdan gelen etkilerin kaynaşmasıyla daha bir geniş, daha bir karmaşık hale gelmektedir. Değişik tanrılara aynı niteliklerin verilmesi, hatta aynı adlarla seslenilmesi bu karışıklığı daha da artırır. Bu nedenle sözlüğün maddelerini hazırlarken neyin ne olduğunu belirten kısa ve özlü maddeler olmasına gayret gösterdik.

Hint mitolojisini iki devrede incelemek olanaklıdır: Veda dönemi ve destan dönemi; başka bir deyişle vedik ve epik dönem. Veda dönemi tanrılarını da, hava tanrıları, yersel, göksel ve soyut tanrılar olarak gruplamak mümkündür. Bu gruplamada A. A. Macdonell'ın *Vedic Mythology* adlı kitabı esin kaynağı oldu. Derli toplu yazılmış bu kitabın, vedik mitolojiyle ilgili yerlerdeki yardımı yadsınamaz büyüklükte olmuştur.

Üç yüzden fazla maddeden oluşan bu sözlükte Veda ve destan dönemi tanrılarının hemen hepsi kötü ruhlar, mitolojik ermişler, mitolojik hayvanlar ve diğer maddeler tanıtılmaya çalışılmıştır. Buddhist Mitoloji maddesinde Walter Ruben'in *Buddhizm Tarihi* adlı kitabından yararlanılmıştır. Diğer maddelerin hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar, kitabın sonundaki kaynakçada belirtilmiştir. Maddelerin Sanskrit alfabesine göre sunulması durumunda okuyucu için kitabın kullanımının zor olacağı düşünülerek Türk alfabesinin düzeni kullanılmıştır.

Bu çalışmamızı Türkiye'de Hint kültürüne hızla artan ilgiyi pekiştirmesi dileğiyle sunuyoruz. Bu sözlük, araştırmacıları ve genel okuyucuyu doyurduğu, her zaman kaynak sıkıntısı çeken Hindoloji öğrencilerini bilgilendirdiği ölçüde bize mutluluk verecektir.

Korhan Kaya
Ankara 1996

Kısaltmalar

Aita. Brāh.	*Aitareya Brāhmaṇa*
AV	*Atharvaveda*
Bhg.	*Bhagavadgītā*
d.	*Dişi*
Lat.	*Latin*
Mhb.	*Mahābhārata*
P	*Purāṇa*
Rām.	*Rāmāyaṇa Destanı*
(R ...)	*(Rāmāyaṇa ...)*
ṚV	*Ṛigveda*
Şat. Brāh.	*Şatapatha Brāhmaṇa*
Upa.	*Upanishad*
VS	*Vacasaneya Saṃhita*

Sanskrit Sözcüklerin Okunuşu

Sanskrit dilinde 49 ses vardır. Bunlar:

Ünlüler: a, ā, i, ī, u, ū, ṛ, ṝ, ḷ, e, ai, o, au

Ünsüzler: ka, kha, ga, gha, ṅa
ça, ça, ca, cha, ña
ṭa, ṭha, ḍa, ḍha, ṇa
ta, tha, da, dha, na
pa, pha, ba, bha, ma
ya, ra, la, va
şa, sa, sha
ha, ḥ (visarga), ṃ (anusvāra), ~ (anunāsika)

Latin harflerine çevrilmiş Sanskrit sözcükleri okurken, harflerin altlarına ve üstlerine konan imlerden yararlanmaya çalışmak gerekir. Özellikle üstlerine konan çizgiler çok önemlidir. O sesin uzun (diğerinin iki katı) okunmasını sağlar. Örnek:

Kısa		Uzun	
a	a*t* gibi	ā	*it*aa*t* gibi
i	*çit* gibi	ī	çiğ (çî) gibi
u	*dut* gibi	u	*t*uğ (tû) gibi
ṛ	ri*ca* gibi		

Böylece /Aditi/ kısa, fakat /Āditya/ uzun, yani >Aaditya< biçiminde okunur. Aynı şekilde /dvi/ kısa, /dvīpa/ uzun, /ukta/ kısa, /ulūka/ uzun okunmalıdır. Ṛ sesi, altı noktalı *r* ile gösterilir ve >ri< diye okunurdu; fakat biz bunun hem altına nokta koyduk hem de yanına >i< sesini koyduk ve >ṛi< diye gösterdik. Böylece, aslında /ṛshi/ ve /kṛshṇa/ biçiminde yazılan sözcükler, bu sistemde >ṛishi< ve >kṛishṇa< haline geldi. Böylece okunuşta bir rahatlama yaratmaya çalışmış olduk.

Çift Ünlüler:

e	*yem*
ai	a*i*t
o	*top*
au	*m*au*n*

gibi okunurlar. *Deva, Daitya, Droṇa, Kauṭilya*... gibi.

İçinde nefes sesi bulunan (kha, dha, pha ... gibi) ünsüzleri okurken, o nefes sesini de okumaya çalışmak gerekir. Örneğin /Bharata/yı >Bıharata< diye okumak gerekir. Bu sözcüğün >Barata< diye okunması yanlıştır. Bunun gibi, şöyle küçük bir doğru yanlış cetveli yapabiliriz:

Doğru Okunuş	Yanlış Okunuş
Bıhagavad (Bhagavad)	Bagavad
Bıhiima (Bhīma)	Bima
Bıhiişma (Bhīshma)	Bişma
Subıhadra (Subhadra)	Subadra

Batı dillerinin çoğunda >j< harfi /ce/ sesini karşıladığı için /Arcuna/ >Arjuna< diye, /Cayanta/ >Jayanta< diye yazılır. Türkçede /ce/ sesi >c< harfiyle gösterildiğinden biz bunları >Arcuna< ve >Cayanta< şeklinde yazmalı ve okumalıyız.

Sanksrit dilinde Latin harfleriyle ş ve *sh* biçiminde gösterilen iki /şe/ sesi vardır. Bunlardan >sh< ile yazılanı da /şe/ biçiminde okunur. Örneğin >Şesha< sözcüğünü /Şeşa/ diye okumamız gerekir. Aynı şekilde >Purusha< sözcüğü /Puruşa/, >Kṛishṇa< sözcüğü de /Kṛişṇa/ biçiminde okunur.

Noktalı n seslerinin aralarında bazı farklar olmakla birlikte, hepsini de normal n sesiymiş gibi okumamız durumunda büyük bir hata yapmış olmayız. Örneğin Karṇa, pañça, liṅga, naraṃ sözcüklerini gördüğümüz gibi okuyabiliriz.

Sözlüğün Kullanılışı

Sözlük A'dan Z'ye doğru giden sırada, üç yüz yirmi beş madde içerir. Bunlar Hint mitolojisiyle ilgili en önemli maddelerdir. Ayraç içinde hangi kitabın hangi bölümünden alındığı belirtilir; örneğin *Atharvaveda* (X, 21; 3) gibi... Eğer kitap adı yok, fakat bir ilahiden söz edilmiş ise bu *Ṛigveda*'dandır ve bir ayraç içinde (IX. 13:2... gibi) kitap ve ilahi sayısı verilmiştir. Bu tür kullanım sadece *Ṛigveda*'ya özgüdür, diğer kitaplar mutlaka ad ad belirtilmiştir. Bazı maddeler birbiriyle ilgili olduğundan, o maddeyle ilgili açıklamalar bittikten sonra, Bkz. (Bakınız) uyarısı konmuştur.

Veda tanrıları a) Hava Tanrıları, b) Yersel Tanrılar, c) Göksel Tanrılar, ç) Soyut Tanrılar diye sınıflandırılmış, adlarının yanına ayraç içinde hangi gruptan olduğu belirtilmiştir. Örneğin "İndra: (Hava Tanrıları)..." gibi. Purusha ise "Kökensel Tanrılar" grubuna konmuştur. Bu gruplar, Hindologların genel olarak kabul ettikleri gruplandırmalara uygundur. Sözlükte kullanılan kısaltmalar ise "Kısaltmalar" bölümünde açıklanmıştır.

Mitin Tanımı

Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan *Türkçe Sözlük*'te (TDK, II c., Ankara, 1983), "mit"in tanımı şöyledir: "Geleneksel olarak yayılan ya da toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili imgesel, alegorik bir anlatımı olan halk öyküsü". *Tarih Terimleri Sözlüğü*'nde (TDK, Ankara, 1981) ise, "Tarih öncesi tanrıların serüvenlerini anlatan öykü" olarak tanımlanmıştır. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nün (TDK, Ankara, 1975) tanımına göre mit, "Tanrılar, kahramanlar, önceki çağların olayları üzerine anlatılan masallar, öyküler"dir ve "söylence" sözcüğüyle karşılanır. "Mit"in "efsane" sözcüğüyle karşılandığı *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde ise (TDK, Ankara, 1973) tanım şöyledir: "Tanrıların, insanların, kahramanların ve evrenin yaratılışının yanı sıra ilk günahı, ilk ölümü, tufanı, tanrıların insanları nasıl cezalandırdıklarını; ikinci planda ise avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerden nasıl yararlanıldığını, ateşin ilk kez elde edilişini, cinsel hayatın başlangıcını, ilk ailenin, törenlerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışını konu

edinen, bunları destansı ve şiirli bir dille anlatan, çoğu zaman kutsal sayılan öyküler".

Osmanlıcada *Ustûre, esâtîr*; Yunancada *mythos*; Almancada *mythe*, Fransızca'da *mythe*, İngilizce'de *myth*, İtalyancada *mito* olarak söylenen "mit"in bilimine, *Mitoloji* yani *Ustûriyat, İlmi Esâtir, Mythologie, Mythologia* denir. Mitleri, doğuşlarını, anlamlarını, tarihini inceleyen ve yorumlayan bilimdir. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'ne göre söylencebilim: "Bir halkın söylencelerini, tanrılar üzerindeki öykülerini bütünlüğü içinde toplama veya söylenceler üzerinde bilimsel araştırma yapma"dır. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'ne göre ise "Efsanelerin tümünü içine alan ve onları dizgesel bir biçimde inceleyen bilim dalıdır". *Mitoloji, Teogoni* (Tanrıların Oluşumu), *Kozmogoni* (Evrenin Oluşumu), *Antropogoni* (İnsanın Oluşumu) ve *Eskatoloji* (Dünyanın Sonu) olmak üzere dört kolda inceleme yapar.

Mitoloji, bilimin olmadığı çağlarda, olayları açıklayamayan toplumların gerçek ile hayali karıştırarak ve ilkel inançlarla daha ilkel inançları birbirine katarak yarattıkları, dünyanın kökeni ve sonu, tanrılar ve insanlarla ilgili olağandışı tüm öyküleri inceleyen bilim dalıdır.

Hint Mitolojisinin Kaynakları

Hint mitolojisinin ilk kaynakları olan Vedalar, aynı zamanda Sanskrit edebiyatının da ilk kaynaklarıdır. MÖ 1500'lere tarihlendirilen bu kitapların en eskisi *Ṛigveda*'dır. Bunu *Yacurveda*, *Sāmaveda* izler. Son Veda olan *Atharvaveda*, diğerlerine göre oldukça yeni bir tarihte oluşturulmuştur. *Vid* (bilmek) eyleminden "bilgi" (*veda*) anlamında türetilmiş bu kitaplara Samhitalar (Birikimler) denir. Dört Veda içinde en önemlisi *Ṛigveda*'dır (İlahi Bilgisi). Toplam on kitap olan *Ṛigveda* 1028 bölümden oluşur. *Ṛigveda*'da adına ilahiler sunulmuş olan tanrılar ya da adı geçen tanrılar, tanrıçalar ve aşağı yaratıklar, Hint mitolojisinin çekirdeğini oluştururlar. Baş tanrılar İndra, Agni, Varuṇa, Soma, Vāyu, İki Aşvin, Sūrya, Vishṇu, Mitra, Marutlar, Bṛihaspati, Vivasvat, Savitṛi, Pūşan, Rudra, Ṛibhular, Dyaus, Parcanya, Mātarishvan, Bhaga, Vāstoshpati, Yama, Vişvakarman, Tvashtṛi'dir. Baş tanrıçalar ise Aditi, Prithivī, Ushas, Sarasvatī vs.'dir. Ayrıca Rākshasa, Pişāça, Gandharva, Apsaras gibi aşağı mitolojik yaratıklardan ve Manyu (Öfke), Şraddha (İnanç), Pracāpati (Yaratıkların Efendisi) gibi soyut tanrılardan söz edilir.

Yacurveda (Kurban Bilgisi) Siyah ve Beyaz olmak üzere ikiye ayrılır. *Beyaz Yacurveda*'ya *Vācasaneya Samhitā* da denir. *Taittirīya Saṃhitā* da *Siyah Yacurveda*'nın diğer adıdır. Beyaz ve Siyah arasındaki en büyük fark, birincisinde sadece dualar bulunduğu halde ikincisinde duaların yanı sıra kurban törenlerine de yer verilmesidir.

Sāmaveda (Melodi Bilgisi) kurban törenleri sırasında okunan duaların melodik seslendirilişini açıklayan kitaptır.

Atharvaveda (Büyü Bilgisi) *Yacur* ve *Sāmaveda*'dan daha genç olmasına rağmen, mitolojik açıdan önem sırasında *Ṛigveda*'dan sonra gelir. Bu kitapta mutluluk ve mutsuzluk veren büyüler, dostlara ve düşmanlara yapılan, hastalık ve sıkıntı vermek ya da gidermek için gereken büyü formülleri vardır. Yirmi kitaptır ve yedi yüz otuz bir ilahiden oluşur. Bu eserin yedide biri *Ṛigveda*'dan alıntıdır. *Ṛigveda* ilahilerinin *Atharvaveda*'daki uyarlanışı, belirli bir plana göre ve dikkatlice yapılmıştır. Tanrılar *Ṛigveda* tanrılarının aynısı olmakla birlikte karakterleri daha siliktir. Bu Veda'nın dili ve ölçüsü de *Ṛigveda* ile aynıdır. Dört Veda'dan sadece *Atharvaveda*'da dört kasttan (brāhmanlar, kshatriyalar, vaişyalar, şūdralar) söz edilir ve brāhmanlar el üstünde tutulur. *Atharvaveda*, ruhlar, hayaletler ve büyücülüğe inanan halkın boş inançlarını yansıtması bakımından halkbilimciler için bulunmaz bir kaynaktır.

Vedik dönemin diğer bir kaynağı, *Atharvaveda* ile tarihsel yakınlığı olan *Brāhmaṇalar*'dır. *Brāhmaṇa* sözcüğü "Bilgili Din Adamının Açıklamaları" anlamında kullanılmıştır. Bunlar kurban törenleriyle ilgili metinlerdir. Kurbanı yaptıran brāhmanlar, tanrı ile eş tutulur hale getirilmiştir. Bu eserlerde, *Ṛigveda*'da popüler olan tanrılar yerine, eskiden pek önemi olmayan Pracāpati yüceltilir; bunun da yerini, daha sonraki edebiyatta Brahmā alır. Diğer vedik tanrılar da ortalıkta görünmekle birlikte, renkleri bir hayli soluktur ve bütün güçlerini kendilerine sunulan kurbanlara borçludurlar. Bir

yandan da *Ṛigveda*'da ikinci planda gözüken bazı tanrılar bu ayin edebiyatında birinci plana fırlamıştır. Buna en iyi örnek Vishṇu ve Rudra'dır (Şiva). Tanrıların (devalar) ve şeytanların (asuralar) babası olarak görülen Pracāpati, daha sonra Brahma olduğundan, bu üçü (Brahmā-Vishṇu-Şiva) destan döneminde oluşturacakları üçlünün işaretini verir gibidirler. Çok çeşitli efsanelerin, bu arada türlü türlü yaratılış efsanelerinin anlatıldığı *Brāhmaṇalar*'ın belli başlıları şunlardır: *Aitareya, Kausītaki, Taṇḍa Mahā Brālmaṇa, Taittirīya, Şatapatha Brālmaṇa.* Tarih olarak MÖ 1000-800 rakamları verilen *Brālmaṇalar*'ı, MÖ 600'lere yerleştirilen *Āraṇyaka* ve *Upanishadlar* izler.

Brālmaṇalar'a ek olarak yazılmış metinlere *Āraṇyakalar* (Orman Metinleri) denir. Bunların ana konusu kurban sembolcülüğü ve mistisizmi ile Brahman felsefesidir. Bunlar orman çilekeşlerinin oluşturduğu eserler olup, *Upanishadlar*'la aralarında kesin bir sınır çizmek olanaksızdır. En büyük *Upanishadlar*'ın yazıldığı bağımsız metinlerin ait olduğu tarih, Buddha ve Panini'den önce, *Brālmaṇalar* ve *Āraṇyakalar*'dan çok sonra olmayan bir tarihtir. Bu edebiyatın ilk gelişmiş olan en eski ürünleri *Aitareya, Brihadāraṇyaka, Chandogya, Taittirīya, Kaushītaki* ve *Kena Upanishadlar*'dır. Bunlar Vedanta öğretisinden, mistik açıklamalardan söz ederler. Bu altısına *Katha, Īşa, Muṇḍaka, Praşna, Maṇḍukya, Şvetaşvatara* ve *Maitri Upanishadlar*'ın eklenmesiyle on üç temel *Upanishad* oluşur. Bunlar Hint felsefesiyle ilgili ilk kaynaklardır. Bunun dışında sayıları iki yüzü aşan *Upanishad* adıyla elimize ulaşmış metinler vardır ki bunlar Vedalardan çok Purāṇa ve Tantralarla ilgilidir. Bu yeni *Upanishad* edebiyatını amaç ve kapsamlarına göre şöyle sınıflandırabiliriz: 1) Vedanta öğretilerini açıklayan metinler, 2) Yoga'yı öğreten metinler, 3) Çileci yaşamını öven metinler, 4) Vishṇu'yu öven metinler, 5) Şiva'yı öven metinler, 6) Şaktaların ve diğer önemsiz mezheplerin *Upanishadları.*

On sekiz temel *Upanishad*'ın ana öğretisi Atman (Kişisel Ruh) ile Brahman'ın (Evrensel Ruh) bir ve aynı şey olduğu gerçeğidir. Vedik tanrı adları bunlarda da geçer, ama amaç hep "Sen Tanrı'sın" (*Tat tvam asi*) düşüncesini anlatmaktır. Pracāpati gene popülerdir. Rudra artık Şiva haline gelmektedir. Bu metinlerin mitolojik yönden çok zengin olduklarını söyleyemeyiz.

Buraya kadar Veda dönemi kayıtlarını özetlemiş olduk. Hint mitolojisinin ikinci büyük kaynak grubu, destanlar ve *Purāṇalar*'dır. En eskisi *Rāmāyaṇa* olarak kabul edilen destanların MÖ 200 ile MS 400 tarihleri arasında yavaş yavaş yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. İlk yazılıp bitirilen *Rāmāyaṇa*, sonra *Mahābhārata*'dır. Bir destan mı yoksa *Purāṇa* mı olduğu tartışılan *Harivaṇşa* ise içlerinde en genç olanıdır. Hindistan'da Maurya Hanedanlığı dönemi, birçok din ve mezhebin kendini ifade etme yarışına girdiği ve taraftar kazanmaya çalıştığı bir dönemdir. Bu dönemde Vishṇuitlerin destanlara egemen olduğunu ve destan kahramanları Rāma ve Kṛishṇa'yı, Vishṇu'nun bir bedenlenmesi olarak gösterdiklerini görüyoruz. Oysa Caynist ve Buddhistler de kendi görüşlerini yaymaya çalışmakta ve destanların bağımsız bölümlerinde kendi etkilerini hissettirmekteydiler. Buddhizmin çok güçlendiğini gören Vishṇucular, Buddha'nın da Vishṇu'nun bir biçimi olduğunu söylemekten geri kalmadılar.

Yirmi dört bin beyit ve yedi kitaptan oluşan *Rāmāyaṇa Destanı*, mitolojiye yeni adlar katmaktadır. Sītā adına, *Ṛigveda*'da rastlanıyorsa da, Rāma, Hanuman, Rāvaṇa gibi karakterler bu güzel eserle efsane dağarcığına katılmaktadır. Toplam yüz bin beyit olan ve on sekiz kitaptan oluşan *Mahābhārata Destanı* da, başta Kṛishṇa olmak üzere Pāṇḍavaları, Kuruları ve Tanrı Dharma'yı mitolojide belirginleştirmektedir. Hari, Vishṇu, Kṛishṇa aynı tanrının değişik adlarıdır. *Harivaṇşa*, Vishṇu'nun soyunu (*vaṇşa*: soy), yani Kṛish-

ṇa'nın yaşamını ve maceralarını anlatan bir eserdir. Vedik tanrıların destan döneminde eski ihtişamlarından yoksun olduklarını görüyoruz. Artık bir Vishṇu-Şiva rekabeti başlamıştır. Zaman zaman kapışan bu Tanrıları tanrı Brahma yatıştırır. Kṛishṇa, İndra'ya üstündür. *Harivaṃşa*'da onunla alay eder. Sık sık kavga ederler. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir:

İndra'nın Düşüşü

Hint mitolojisinin en eski ve en büyük tanrısı İndra'dır. Yağmurlu-fırtınalı gökyüzünü simgeleyen bu tanrı, aynı zamanda savaşçı Āri toplumun savaş tanrısıydı. Bin yirmi sekiz ilahi bulunan *Ṛigveda*'nın yaklaşık iki yüz elli ilahisi ona sunulmuştur. O, başta kuraklığı simgeleyen yılan Vṛitra olmak üzere, birçok kötü ruh ve şeytanla çarpışır. Vṛitra'yı öldürdüğü zaman, onun saklı tuttuğu suları kurtarmış olur. Bazen de çalınmış olan inekler serbest kalır. Hindistan'a kuzeyden gelen beyaz tenli ve savaşçı olan bu insanlar, kendileri gibi içki içip sarhoş olan, bu sarhoşluğun coşkusuyla korkusuzca savaşlara giden bir tanrı yaratmışlardı. Ancak savaşmayı bırakıp yerleşik yaşama geçilmeye başlanmasıyla bu tanrı da önemini yitirmeye başlamıştı. Adına sunulmuş iki yüz ilahi bulunan Agni ve yüz ilahisi olan Soma da onunla birlikte değer kaybetmiş, tüm müttefikleri ve hemen bütün Vedik tanrılar yerlerini yeni tanrılara bırakmışlardı. Destanlardan ve *Purāṇalar*'dan önce henüz *Brāhmaṇalar* dönemindeyken, brāhmanların övüle övüle tanrı derecesine yükseltilmesi, bu tanrıların değer yitireceklerinin en önemli göstergesiydi. Nitekim destanlarda brahman ermişler, Tanrı İndra'dan bile güçlüdürler. Onu, bir lanet okumayla etkisiz hale getirirler (Mhb. III, 122-125). *Mahābhārata*'da erdem ve adalet tanrısı Dharma'nın, İndra'nın önüne çıktığını görüyoruz. Fakat genellikle ölüm tanrısı Yama'nın bir niteliği olarak görülen

Dharma, bundan öteye bir yol katedemiyor. Vishṇucuların büyük çabaları sonucu, *Brālımaṇalar*'da, Manu ve Tanrı Brahmā ile ilgili olan balık ve kaplumbağa efsaneleri Vishṇu'ya mal ediliyor; yeniden doğuş inancından alınan güçle bunların Tanrı Vishṇu'nun bedenlenmeleri (*avatāra*) olduğu söyleniyordu. Bununla yetinilmemiş, *Ṛigveda*'da üç adım atan cüce kadar küçük Vishṇu'nun, ilkellerin kutsal saydığı yaban domuzunun, ormanlarda baltayla gezme alışkanlığında olan köylü tipinin (Baltalı rāma) hep birer bedenlenme olduğu topluma empoze edilmişti. Sayıları ona kadar çıkartılan bu *avatāra*'lar arasına, *Rāmāyaṇa*'nın kahramanı olan Rāma ile *Mahābhārata*'nın kahramanlarından Kṛishṇa da dahil edilmişti. Rāma'nın Āri düşünce ve kurumlarını ülkenin güneyine kadar yaymaya çalışan tarihsel bir kişilik olma olasılığı vardır. Öte yandan Kṛishṇa "Kara" anlamına gelen bir sözcük olup, *Harivaṃşa*'dan da anladığımız üzere, bu kişi Yamunā nehri kenarında yaşayan çoban halkın esmer derili kahramanıydı. Gerek deri rengi, gerekse Hindistan'ın yerlisi olması dolayısıyla Kṛishṇa, Āri düşünce tarzına ters geliyordu. *Ṛigveda*'da (V, 52:17) savaşçı İndra'nın, Yamunā Nehri kıyısındaki, sütleriyle ünlü ineklerin sahibi olan ve kendisine karşı gelen (VIII, 85:13-15) tanrısız kabilelerle savaştığı anlatılır. *Harivaṃşa*'da Kṛishṇa, İndra'ya tapmak isteyen çobanları bu inançtan caydırır ve tanrılarının inekler, dağlar ve ormanlar olduğunu söyler. Buna çok kızan İndra, aşağıya müthiş bir yağmur gönderir, ama parmağıyla Govardhana dağını havaya kaldırıp onu çobanların ve sürülerin üzerine bir şemsiye gibi tutan Kṛishṇa, halkını bu felaketten kurtarır. Kṛishṇa ile İndra'nın başka yerlerde de (*Pāricātaharana Adhy.* 124-140) dövüştüklerini görürüz. Bu zıtlaşmalar, "yeniden doğuş" ve "her şey tanrıdır" düşünceleriyle tanışan toplumların gözünde Kṛishṇa'yı kendilerine yaklaştırmış; Kṛishṇa'nın halk tarafından sevildiğini gören Vishṇucular da onu, tanrı Vishṇu'nun bir tür görünüşü olarak tanıtmanın kendi-

lerine yarar sağlayacağını düşünmüşlerdir. Nitekim *Bhagavadgītā*'da (II, 42-44) bu yeni düşünce tarzı, eski düşünceyi Kṛishṇa'nın ağzından şöyle yermektedir: "Tutkuyla körleşmiş insanlar vardır, bunlar Vedalardaki bilgiyi son gerçek sanırlar ve daha ötesini göremedikleri cennet için konuşur dururlar. Bencil isteklerle doğru yoldan sapmış bu insanlar, zevk duymak, güç kazanmak ve yeniden doğmak için dua ederler. Beyinleri böyle sözlerle yıkanan zevk ve dünya düşkünü kişiler, asla Tek Olan'ı kavrayamazlar."

Sonuç olarak, eskiyen vedik dönemin mitolojik malzemesi epik dönemde yerini yeni tanrısal güçlere, yeni din anlayışına bırakmıştı. Bu sırada vedik tanrılar tamamen ortadan kalkmadılar, ama eski önemlerini yitirdiler. Veda dönemini simgeleyen baş Tanrı İndra da bir güç karşılaştırması yapılan ve brāhmanların ne kadar üstün olduğunu kanıtlayan bir ilah olarak kaldı. Epik dönem tanrıları Brahmā (karısı Sarasvatī), Vishṇu (karısı Lakshmī) ve Şiva (karısı Devī, Umā, Pārvatī veya Kālī, Durgā) en üst sıraya yerleşti. Vishṇu'nun *avatāra*'ları olan, destan kahramanları Rāma ve Kṛishṇa da bu sıralamada yer aldı.

Purāṇalar'ın Önemi

Kökü Veda edebiyatına dayanan bir eskiliğe sahip olan bu kitaplar, *Ṛigveda* ve *Brāhmaṇalar*'da anlatılan bazı efsaneler ve sonradan uydurulmuş yeni öykülerle çok zengin bir mitolojik malzemeye sahiptir. On sekiz *Purāṇa*'nın hepsini belli bir tarihe mal etmek doğru olmaz, ancak bunların MS 9. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında derlenip toparlandıkları düşünülür. Yazılış amaçları, anlaşılması güç dinsel konuları halkın anlayacağı bir dille anlatmak isteğidir. Vedik tanrılar, epik tanrılar, ermişler, kehanetler, cennet, cehennem ve yüzlerce efsane bu kitaplarda yer alır. Yaratılış, tanrı ve ermişlerin soyları, Manu devirleri, Hindistan'ın coğrafyası, komşuları,

yeraltı dünyası konuları arasında yer alır. *Purāṇalar* Hint mitolojisi için eşsiz bir hazine değerindedir.

Bhagavadgītā'daki Mitoloji

Mahābhārata Destanı'nın bir bölümü (VI, 25-42) olan bu eserin aslında mitolojiyle hemen hemen hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü bu kitap "Tanrısal Şarkı" anlamına gelen, tanrıyı ve tanrının doğasını mistik ve felsefesel bir açıklamayla yorumlayan bir tür kutsal kitaptır. Gerçek tanrı, tanrılar tanrısı Vishṇu'dur. Yaratıcı Brahmā'yı bile o yaratmıştır. Her şeyi saran, tutan odur. Kurtuluş (*nirvāṇa*) ona kavuşarak sağlanır. Zaman zaman *Upanishad* felsefesini savunan, hatta tıpatıp aynı sözlerin kullanıldığı bu eserin bir yerinde (X, 20-38) Kṛishṇa (Vishṇu) kendini geçmiş mitolojik verilere dayanarak anlatma yoluna gider. Bunu, belki de mitolojiye bağlı insanları ikna etmek amacıyla yapmaktadır, ama ilginç olan, kendini tanıtırken adeta Hint mitolojisinin bir özetini yapar ya da koca mitoloji ormanından bir meşale geçirir gibidir:

"Ben Aditi'nin oğulları arasında Vishṇu'yum; ışık veren cisimler arasında Ravi'yim (Güneş); rüzgârlar içinde Marut'um, yıldızlar içinde Şaşī'yim (Ay). Vedalardan *Sāmaveda*'yım, ben tanrıların başı İndra'yım; duyular içinde akılım; canlıların bilinç ışığıyım. Rudralar arasında Şankara'yım (Şiva), Yaksalar ve Rākshasalar arasında Kubera'yım (Vitteşa); Vasular arasında ateş tanrısı Pāvaka (Agni)'yım, dağlardan Meru'yum. Ermişlerden göksel ermiş Bṛihaspati'yim; savaşçılar içinde savaş tanrısı Skanda'yım; sulardan Sāgara (Okyanus)'yım. Kahinlerden Bhṛigu'yum; sözlerden OṂ hecesiyim. Kurbanlardan Capa kurbanıyım; hareketsiz cisimler arasında Himālaya Dağıyım. Ağaçlardan Aşvattha (Kutsal İncir) ağacıyım; göksel ermişlerden Nārada'yım, Gandharvalardan Çitraratha'yım; Siddhalar içinde Kapila'yım. Atlardan İndra'nın atı Uççaiḥşravas, fillerden İndra'nın fili Airāvata'

yım; insanlar içinde kralım. Silahlardan Vacra'yım; inekler arasında Kāmadhuk'um; isteklendirenlerden aşk tanrısı Kandarpa'yım; yılanlar arasında sonsuzluk yılanı Vāsuki'yim. Nāgalar arasında Ananta'yım; su canlılarından suların kralı Varuṇa'yım; Pitṛiler (Atalar Ruhu) içinde Aryaman, yöneticiler içinde ölüm tanrısı Yama'yım. Daityalar arasında Prahlāda'yım, ölçülebilir şeyler içinde Kāla'yım (Zaman). Hayvanlar arasında hayvanlar kralıyım, kuşlar içinde Vaitaneya'yım (Garuḍa). Temizleyiciler içinde Pāvana'yım (rüzgâr), silah taşıyanlar içinde Rāma'yım; balıklar içinde Makara'yım, nehirler içinde Cāhnavī'yim (Ganj). Ben her şeyin başı, ortası ve sonuyum... Ben her şeyi alıp götüren Mṛityu'yum (ölüm)... Vṛishni soyu içinde Vasudeva'yım (Kṛishṇa), Pāṇḍu oğulları arasında Arcuna'yım; ermişlerden Vyāsa, şairlerden ise Kavi Uşana'yım..."

Bütün bunları sıralayan Kṛishṇa'nın sözlerini "Fakat bütün bu ayrıntıları bilmenin sana ne yararı var? Şu kadarını söylemek yeter ki bu evreni benim gücüm tutuyor ve gözetiyor" (X, 42) diye bitirmesinden, belki de bütün mitolojinin anlamsız olduğu, asıl gerçeğin ise Yoga gücüyle kavranan "Ulu Tanrı" olduğu sonucunu çıkartmak olanaklıdır.

A

Abhimanyu: **Mahābhārata Destanı* kahramanı *Arcuna'nın Subhadrā'dan olma oğludur. O nedenle ona, Saubhadra da (Subhadrā'nın Oğlu) denir. On sekiz gün süren savaşın ikinci günü *Duryodhana'nın oğlu *Lakshmaṇa'yı öldürmüş, ancak on üçüncü günde kahramanca çarpışırken kendisi öldürülmüştü. Çok yakışıklı bir genç olarak gösterilir. Karısı, Virāṭa Rācası'nın kızı Uttarā'dır. Oğlu *Parikshit, Hastināpura tahtına çıkmıştır.

Aca Ekapād: (Hava Tanrıları) Bu tanrının Hint mitolojisindeki yeri ve önemi fazla değildir. Genellikle *Ahi budhnya ile birlikte görülür. Bir yerde bağımsızdır (X, 65:13). Öte yandan başka bir yerde (X, 66:11) Okyanus, Nehir, Hava, Taşkın Sellerle birliktedir. Burada özellikle Ahi budhnya ile (Havanın Yılanı ile) özdeşleştirilmesi çok ilginçtir. *Atharvaveda*'da (XIII, 1:6) Aca Ekapād'ın iki dünyayı güçlendirdiği söylenir. Yāska onun adının etimolojik açıklamasını (*Nirukta*, XII, 29) şöyle yapar: *Aca* "süren, önüne katıp götüren"dir; *ekapād* ise "tek

ayaklı" anlamına gelir. İkisi birlikte "tek ayağıyla süren" veya "tek ayağıyla önüne katıp götüren" anlamındadır.

Biçimsel ve işlevsel yönden yoruma açık olan bu tanrı, kimi bilim adamına göre "tek ayaklı keçi"dir (*Aca* "keçi" anlamına da gelir). Kimine göre ise "doğmamış olan tek ayaklı"dır (*Aca* = doğmamış). Başka tahminler de vardır. Fakat en akla yakın olasılık, yerden göğe kadar uzanan ve içine aldığı şeyleri yutup götüren "hortum fırtınası" olsa gerektir. X, 66:11'de Ahi budhnya ile özdeşleştirilmesi de, biçiminde yılansal bir yan olduğunu düşündürmektedir. Doğada havayla ilgili olarak böyle bir görüntü, hortum tipi fırtınalarda görülür.

Acātaşatru: *Şiva'ya ve *Yudhishṭhira'ya verilen bir addır. "Düşmanı henüz doğmamış" anlamına gelir. Aynı zamanda **Upanishadlar*'da adı geçen Kāşī kralı ve Buddha zamanında yaşamış Mathura kralının adıdır.

Açyuta: "Düşmez, sağlam". *Kṛishṇa'nın, dolayısıyla Tanrı *Viṣṇu'nun adlarından biridir. "Ey Açyuta, arabamı iki ordunun ortasında durdur ki, savaşmak isteğiyle orada toplanmış olanları görebileyim" (Bhg I, 21).

Adhiratha: *Pāṇḍu kardeşlerin ağabeyi olan *Karṇa'nın babalığıdır. Bir söylentiye göre kral *Dhṛitarāshṭra'nın arabacısıdır. Bir başka söylentiye göre ise Aṅga kralıdır.

Adhvaryu: Görevi *Yacurveda* metinlerini okumak olan din adamıdır.

Aditi: (Soyut Tanrılar) Hint tanrıçalarının en eskilerinden biridir. Adının "bağsız, sınırsız, bitip tükenmeyen" gibi anlamları vardır. *Daksha'nın kızı, *Kaşyapa'nın karısı, *Ādityaların anası ve tanrıların anasıdır. **Ṛigveda*'da, adına sunul-

muş bir ilahi yoktur, ancak adı sık sık başka ilahilerin içinde geçer. Fiziksel özellikleri belirgin değildir. Çok geniş ve çok yaygındır. Parlak ve yaratıcıdır. Ona sık sık *devī* (tanrıça) diye hitap edilir. *Mitra, *Varuṇa ve *Aryaman'ın analarıdır. Ayrıca sekiz oğlu olup (X, 72:8) birçok kralın, oğulların, kahramanların da anasıdır. Ona genellikle sağlık ve güvenlik vermesi, kötülükten koruması için yakarılır. Bütün tanrılar, toprak ve su ile birlikte *Aditi'den doğmuşlardır (X, 63:2). *Ṛigveda*'nın bir yerinde (II, 27:1) Daksha'nın anası olarak görünür; başka bir yerinde ise (X, 72:4-5) Aditi, Daksha'nın hem anası hem de kızı olarak görünür. Tapınıcılarının çocuklarını ve hayvan sürülerini koruması için (VIII, 18:6) yakarılır. *Ṛigveda*'nın bazı yerlerinde (I, 153:3 / X, 11:1) Aditi'ye "inek" denir ve dinsel törenlerde kullanılan inekler "Aditi" diye çağrılır. Soma içeceğiyle Aditi sütü birbiriyle karşılaştırılır (IX, 96:15). *Beyaz Yacurveda*'da da (XIII, 43) da "İnek Aditi"den söz edilir. *Atharvaveda*'da (VI, 4:1) oğullarından ve kardeşlerinden söz edilir. Ayrıca bir yerde de (VII. 6:2) düzeni sürdüren her şeyin "ana"sı, geniş, güçlü, ölümsüz ve koruyucu Aditi'ye yakarılır.

Aditi denince iki şey düşünebiliyoruz. Birisi onun, yukarıda söz edilen "analık" yönü, yani insanlarla birlikte tanrıların da anası (Devamātri) olması, diğeri ise, adının etimolojik anlamından çıkarttığımız "sonsuz" ve "sınırsız" özelliği. Bu ikisinin bir arada düşünülmesi, bilim adamlarının bu tanrıyla vedik şairlerin neyi kastettikleri hakkında çok çeşitli görüşler bildirmelerine neden olmuştur.

Ṛigveda'da (I, 89:10) ayrıca, **Upanishad* felsefesine uygun olarak, Aditi her şeyin tanrısı, "her şey" olarak görünür ve şöyle denir: "Aditi göktür; Aditi havadır; Aditi ana, baba ve oğuldur; Aditi bütün tanrılar ve beş insan sınıfıdır. Aditi doğmuş olan ve doğacak olan her şeydir" (Benzeri *Katha* Upa. IV, 7).

*Diti de *Kaşyapa'nın karısı olup Aditi'nin tam tersine

şeytanların anasıdır. *Rāmāyaṇa*'da (II, 92:21) *Dhātṛi, Aditi'nin özel oğludur. *Mahābhārata*'da ise (I, 65:11) *İndra onun en sevdiği, en çok üzerine titrediği evladıdır (Bkz. Ādityalar, Diti).

Ādityalar: (Göksel Tanrılar) Aditi'nin oğulları. *Ṛigveda*'nın ilk kitaplarında (II, 27:1) sayıları altı olarak (*Mitra, *Aryaman, *Bhaga, *Varuṇa, *Daksha, *Aṃşa) görülür. Daha sonraki bölümlerde ise, bir yerde (IX, 114:3) sayıları yedi, başka bir yerde de (X, 72:8) sekizdir. Bu sayılarının sekiz olduğu yerde, *Aditi tanrılara göre yedi oğlunu gösterir, sekizincisi olan Mārtāṇḍa'yı geride bırakır, onu daha sonra getirir. Ancak bu beyitlerde oğullarının tek tek adları yoktur. *Atharvaveda*'da (VIII, 9:21) da sayıları sekiz olarak belirtilir. *Taittirīya Brāhmaṇa*'da ise bunlar "Mitra, Varuṇa, Aryaman, Aṃşa, Bhaga, *Dhātṛi, *İndra, *Vivasvat" diye tek tek sayılır. *Şatapatha Brāhmaṇa*'da ise sayıları, bir yılın on iki ayını gösterecek biçimde on ikiye çıkarılır. Eğer Āditya olarak tek bir tanrıdan söz ediliyorsa, bu genellikle Varuṇa'dır. Varuṇa, Ādityaların şefidir.

Veda sonrası edebiyatta Āditya, güneşe verilen adlardan biridir. On iki ayı simgeleyen on iki güneş vardır.

Ādityalar, duran ve hareket eden her şeyin destekçisidirler. İnsanların içlerindeki iyiliği ve kötülüğü görürler. Yalandan ve kötülükten hiç hoşlanmazlar. Tapınıcılarını, kuşlar gibi kanat gererek korurlar. Hastalığı giderir, uzun yaşam verir, soyun devamını sağlarlar. Nitelik belirten çeşitli adlarından bazıları şunlardır: Şuçi (Parlak), Hiranyaya (Altın), Bhūryaksha (İnsan Gözlü), Animisha (Göz Kırpmayan), Asvapnac (Uyumayan), Dīrghadhī (Uzağı Gözleyen), Kshatriya (Savaşçı), Uru (Geniş), Gabhīra (Derin), Arishṭa (Dokunulmaz), Dhṛitavrata (Değişmez Yönetimi Olan) Anavadya (Kusursuz), Avṛicina (Günahsız), Dhārapūta (Saf), Ṛitāvan (Kutsal)... Bkz. Aditi, Aryaman, Aṃşa, Daksha, Bhaga.

Agastya: (Agasti) Bir ermiş adı. *_Ṛigveda_'nın birçok ilahisini onun yazdığı kabul edilir. _Ṛigveda_'da onun ve ermiş *Vasishṭha'nın *Mitra ve *Varuṇa'nın soyundan geldiği söylenir. *_Purāṇalar_ onu, *Rākshasaları da türetmiş olan ermiş *Pulastya'nın oğlu olarak gösterir. *Mhb.'da onunla ilgili efsaneler vardır. *Rām.'da ise Vindhya dağlarının güneyinde Kuñcara Dağındaki inziva yerinde yaşamaktadır. Güney ermişlerinin başıdır. Sürgünü sırasında *Rāma, *Agastya'nın inziva yerine gider. Ermiş onu çok dostça karşılar. Onun koruyucusu ve danışmanı olur. Ona *Vishṇu yayını verir; Rāma krallığını geri aldığında onunla birlikte Ayodhyā'ya gelir. *Agastya adının Tamil edebiyatında da büyük önemi vardır.

Agni: (Yersel Tanrılar) Tarih öncesi çağlardan beri bilinen ve kullanılan ateş, insanlığın, belki de en eski tanrılaştırılmış sembollerinden biridir. Bu yönüyle düşünüldüğünde, Hindu inanışının da en eski ve en kutsal unsurlarından biri olduğu anlaşılacaktır. Kurban ateşinin kişilendirilmiş halidir. Üç biçimde bulunur: Cennette güneş olarak, havada parlaklık ve yerde ateş olarak. Agni-*Vāyu-*Sūrya yahut Agni-*İndra-Sūrya üçlüsünde yer alır. Önem sırasında İndra'nın ardından gelir. Ona sunulmuş yaklaşık iki yüz ilahi vardır. Alev saçlı, sivri çeneli, kızıl sakallı, altın dişli olarak betimlenir. İnsanlarla tanrılar arasında arabulucu, insanların evlerinin koruyucusu ve onların davranışlarının gözleyicisidir. Kurban ve tapınmanın temel öğesidir. İlahilerde sık sık sunakları yalayıp yutan dilinden söz edilir. Agni'nin yedi dili vardır; bunların her biri kurban yağını yalayıp geçen birer dilim alevdir. Yanan kafasıyla her yöne bakabilir. Güneydoğu'daki Puracyotis bölgesinin koruyucusudur.

Odun ve yağ onun yemeği, erimiş yağ içeceğidir. Günde üç kez beslenir. O, aynı zamanda diğer tanrıların da beslendiği "ağız"dır. Parlaklığı güneş gibidir; ışınları ise şafakta sı-

zan güneş ışınları ya da şimşek gibidir. Bazen karanlık yollarını aydınlatarak ormanı istila eder. Başka bir deyişle, tıpkı bir berber gibi dünyayı traş eder. Kırmızı dumanları göğe yükselir ve bu nedenle ona sık sık *dhūmaketu* (bayrağı duman olan) diye seslenilir.

Parlak, kırmızı ve siyah atların çektiği bir arabası vardır. Bu arabayla tanrıları kurban töreni şölenine getirir. Zaman zaman bindiği bir koçu vardır.

Göğün (*Dyaus) oğludur ve bu nedenle sık sık Yer ve Gök'ün oğlu (I, 60) diye çağrılır. O, aynı zamanda suların soyundandır. İndra, Agni'nin ikiz kardeşi olarak düşünülür ve ona diğer bütün tanrılardan daha yakındır.

**Ṛigveda*'da, İndra ve diğer tanrılara; Kravyādları (et yiyiciler) ve tanrıların düşmanları olan *Rākshasaları yok etmeleri için yakarılmış ilahiler vardır. Burada Agni de, tamamen karakter değiştirerek, bir et yiyici (Kravyād) olarak karşımıza çıkar. Daha sonraki mitolojide Agni, çeşitli karakterlerde görülür.

**Mahābhārata*'da Agni, sayısız kurbanı yutup yok etmekten yorgun düşmüş ve bütün Khāṇḍava ormanını yok ederek gücünü göstermek isteyen bir tanrı olarak gösterilir. İndra tarafından engellenirse de, *Kṛishṇa ve *Arcuna'nın yardımıyla İndra'yı aldatır ve amacına ulaşır. *Vishṇu Purāṇa*'da, *Brahmā'nın en büyük oğludur ve adı da Abhimanı'dir.

**Harivaṃśa*'da ise, siyahlar giyinmiş, elinde ateşten bir mızrak taşır haldedir. Dört eli vardır. Kırmızı atların çektiği bir arabada doğmuştur ve yedi rüzgâr, bu arabanın tekerleğidir.

Agni'nin diğer çağrılış biçimleri de şunlardır: Vahni (Sunuları Tanrılara Taşıyan), Anala (Ateş), Pāvaka (Parlayan), Vaişvānara (Vişvānara oğlu = güneş), Abcahasta (Elinde Lotüs Olan), Hutasa Hutabhuc (Sunakları Yutan), Suçi (Parlak), Şukra (Parlak), Rohitāşva (Kırmızı Atları Olan), Çhāgaratha (Keçi Binicisi), Cātavedas (Bütün Yaratıkları Bi-

len), Saptacihva (Yedi Dilli), Tomaradhara (Cirit Taşıyan), Gṛihapati (Evin Efendisi), Dvicanman (iki Doğuşlu), Atithi (Misafir), Dūta (Elçi), Ṛitvic (Din Adamı), Vipra (Din Adamı), Purohita (Evsel Din Adamı), Hotṛi (Çığırtkan Din Adamı), *Adhvaryu (Tören Yöneten Din Adamı), Brahman (Dua Okuyan Din Adamı), Kravyād (Ceset Yiyen).

Ṛigveda'nın ilk ilahisi Tanrı Agni'ye sunulmuştur:

Ey Agni, ey karanlıkların aydınlatıcısı, günden güne,
Sana, saygı dolu düşüncelerimizle yaklaşıyoruz;

Kendi barınağında çoğalan, kurbanlar yöneticisi,
Ölümsüz Yasa'nın koruyucusu, Parlak olan;

Bize yakın ol ey Agni, tıpkı bir babanın
Oğluna olduğu gibi; varlığımız için bizimle ol! (I, 1:7-9)

Ahalyā: Ermiş *Gautama'nın güzel karısı. **Rāmāyaṇa*'da Tanrı *Brahma'nın yarattığı ilk kadındır ve Brahma onu Gautama'ya vermiştir. Tanrı *İndra'nın tecavüzüne uğrayarak bu yüzden çok acı çeker. Gautama onu inziva yerinden kovar ve onu, dünyanın en güzel kadını ünvanından mahrum eder. Başka bir yerde ise onu görünmez kılar. *Ahalyā, *Rāma tarafından eski durumuna getirilir ve kocasına geri verilir.

Ahi Budhnya: (Hava Tanrıları) *Ahi* "yılan", *budhnya* ise "derinliklerde oturan" veya "havaya ait olan" anlamlarına gelir. İkisi birlikte "Derinliklerin Yılanı" ya da "Hava Yılanı" biçiminde çevrilebilir. Adına, sadece **Viśvedeva* ilahilerinde rastlanır. Tek başına yakarıldığı sadece üç beyit vardır (V, 41:16 /VII, 34:16, 17). Ona sunulmuş başlı başına bir ilahı yoktur. **Ṛigveda*'nın önem yönünden önde gelen tanrılarından değildir. Genellikle birlikte görüldüğü tanrılar *Aca ekapād, *Apāṃ napāt, Samudra (Okyanus), *Savitṛi'dir. Bunun dışın-

da onun adının geçtiği yerlerde Prişṇi, Trita, Ṛibhukshan, ırmak, hava vs. görülür. VII, 34:16'da ona şöyle yakarılır: "Suda doğan (*abcām*) ve havadaki ırmakların dibinde (*budhne*) oturan tanrıya şarkılarla yakarırım". Buradan, onun hava okyanusunda yaşadığını anlıyoruz. Bu suların dibi de, havanın en uzak noktasını belirtiyor. Zaten Yāska da *budhna* sözcüğünün "hava" anlamına geldiğini söylüyor (*Nirukta* X, 44). Ahi "yılan" demek olduğundan Ahi budhnya "Havanın Yılanı" anlamına gelir. *Vācasaneya Saṃhita*'da (X, 19) adı geçer. Bazı beyitlerdeki (I, 52:6) anlatımlara dayanarak, Ahi Budhnya ile, yine bir yılan olan Ahi Vṛitra arasında bir fark olmadığı düşünülür.

*Veda sonrası edebiyatta Ahi budhnya bir *Rudra'nın adı ve *Şiva'nın lakaplarından biridir.

Airāvata: Tanrı İndra'nın filidir. Okyanusun Çalkalanması sırasında ortaya çıkan şeylerden biridir. Ayrıca mitolojide dört yönün birini koruyan bir canlı olarak gösterilir (Bkz. Okyanusun Çalkalanması).

Alambusha: *Mhb.'daki büyük savaşta Sātyaki tarafından yenilen büyük bir *Rākshasa'nın adıdır. Bunu daha sonra *Ghatotkaça öldürmüştür.

Alāyudha: *Mhb.'da büyük savaş sırasında, *Ghatotkaça ile giriştiği dövüşte öldürülen bir *Rākshasa'dır.

Amarāvatī: Tanrı İndra'nın cennetindeki görkemli şehir. Meru Dağında bulunduğu söylenir. Bazen Devapura (tanrıların şehri) veya Pūshabhāsā (güneş parlaklığı) gibi isimlerle anılır. Kathāsaritsāgara'daki peri masallarından zaman zaman söz edilir.

Aṃşa: *Ādityalardan biridir. Adının anlamı "Pay, kısım"dır.

"Payları bölüştüren" yahut "Hisseleri Taksim Eden" olduğundan, bir yerde *Bhaga ile eşanlamlıdır.

Amṛita: Ölüm'ün (Mṛityu) tersi olan "Ölümsüzlük"tür. Yaşam iksiridir. Bu sözcük **Vedalar*'da sık sık geçer ve özellikle de Soma sıvısı için kullanlır. Nircara veya Pīyūsha da denir. *Rām., *Mhb. ve **Purāṇalar*'da anlatılan efsaneye göre, okyanusun çalkalanması sırasında oluşan bir yaşam suyudur. Bir zaman sonra Amṛita'yı *Vishṇu'nun binek kuşu *Garuḍa çalar, ama daha sonra *İndra onu geri alır.

Ananta: "Sonsuz" anlamına gelir. Yılan tanrılar içinde en önemlisi budur. Bir adı da *Şesha'dır. Şişmiş boynuyla bütün dünyayı korur. Evreni yaratıp dinleyen *Vishṇu'nun arkasında, kıvrılmış biçimde durur. Genel olarak yılanlar, Tanrı Śiva ile de birlik halindedirler. Hindistan'da Temmuz-Ağustos aylarında kutlanan Nāga Pançamī bayramı, yılan Ananta'ya atfedilmiştir. Bu bayramda Uccain ve Varanasi'deki *Şiva tapınaklarında yılanlar serbestçe dolaşırlar (Bkz. Nāgalar).

Anasūya: Sözcük "iyilik, merhamet" anlamlarına gelir. Ermiş Atri'nin karısının adıdır. Rāmāyaṇa Destanı'nda Çitrakuta tepelerinde kocasıyla birlikte yaşıyor olarak gösterilir. Çok dindar ve sert bir çilecidir ve bu sayede olağanüstü güçler kazanmıştır. Sītā onu ziyaret ettiği zaman ona, her zaman güzel görünmesini sağlayan bir yağ vermiştir.

Aṅgada: Rāmāyaṇa Destanı'nda, maymun Vālī'nin oğlu, Sugrīva'nın yeğeni olan maymun kahraman. Savaşta Rāma'ya çok yardımları olur. Babası öldükten sonra Sugrīva ona babalık yapar. Akıllı ve cesur bir karakterdir.

Aṅgiras: **Ṛigveda*'daki birçok ilahinin dayandırıldığı ermiş.

Yedi büyük ermişten biridir. Ayrıca on *Pracāpati'den (insanoğlunun ataları) biridir. Eski zamanlarda kanun yapıcı ve astronomi yazarı olarak görülür. Bu yönüyle o, *Bṛihaspati'dir. Öyle olunca da "tanrıların din adamı" ve "kurbanın efendisi" olur. Adı, olasılıkla *Agni ile aynı kökten gelir. Aṅgiras, bir yerde Agni'nin babasıdır. Bir başka yerde ise Agni'nin kızı Āgneyī'den olmadır. Başka bir zaman ise, *Brahma'nın ağzından türemiş olarak gösterilir. Birçok karısı, kızı vardı.

Aṅgirasalar: *Aṅgiras'ın soyu. Aṅgiras *Agni'nin babası olduğu için, bunlar Agni'nin soyu olarak da kabul edilir. Aṅgiras gibi bunlar da ışıkla ilgili tanrıların olduğu ilahilerde görülürler. Sonraki zamanlarda ışığın, ışıklı vücutların, zamanın bölümlerinin, göksel fenomenlerin, ateşin, ayın, Aşvamedha, Rācasūya gibi törenlerin kişilendirilişi haline gelir. Aṅgirasalar, *Atharvaveda*'daki kurban törenlerinin yapılışından sorumludur. Bu nedenle *Atharvan'ın soyundan olanlarla birlik halindedirler. Böylece iki grup birlikte *Atharvāṅgirasaları oluştururlar.

Anumati: (Soyut Tanrılar) Lütuf veya hizmete hazır olma. Bu tanrıçanın adı **Ṛigveda*'da birkaç kez geçer. Ona, güneşe uzun süre bakabilmek (X, 59:6) için yakarılır. *Atharvaveda* ve *Vācasaneya Saṃhita*'da aşk tanrıçası olarak görünür. Öte yandan o, bir Yarım Ay tanrıçası olarak da kabul edilir.

Āpaḥ: (Hava Tanrıları) Sular. **Ṛigveda*'da dört ilahide yakarılır (VII, 47-49 / X, 9-30); bazı yerlerde de adı geçer. Fiziksel özellikleri çok belirgin değildir. Tanrıların yolunu izlerler. Elinde *vacra'sıyla *İndra, onlara bir kanal açar, onun kurallarını hiç bozmazlar. Hem göksel hem de yerseldirler ve denize varmak onların temel amacıdır. *Savitṛi'nin emrinde oldukları da söylenir. Tanrılarla aynı yerde otururlar. İnsanla-

rın iyi ve kötü davranışlarını izlemekte olan kral *Varuṇa, bu suların ortasında durur. Bunlar "anne"dirler ve *Agni'yi oluştururlar. Hareket eden, etmeyen her şeyi yaratan bunlar, kutlu sularını bir anne şefkatiyle akıtırlar. Kirlenmiş şeyleri sürükleyerek temizlerler. Ahlaksal kirlilikleri, günahları, ilenmeleri ve yalanları bile temizlerler. Sıhhat, zenginlik, güç, uzun yaşam ve ölümsüzlük kazandırırlar. İnsanlar sık sık onların yardım ve merhametini isterler. Onlar da, kutsal otların üstünde otur arak kendilerine soma sunulmasını beklerler.

Sular, çoğu zaman balla birlikte görünür. Sütlerini balla karıştırırlar. Balla dolu dalgaları İndra'nın içeceğidir. Ona neşe ve cesaret kazandırırlar. Onlara, balla dolu dalgaları için yakarılır. Sel gibi akan sular, tanrıları sevindirir. Gökyüzünde oluşan bu suları İndra yudum yudum içer. Bu noktada, göksel sularla soma içkisinin özdeşleştirildiğini görürüz.

Apāṃ Napāt: (Hava Tanrıları) Suların çocuğu. Bu tanrıya *_Ṛigveda_*'da tek bir ilahide (II, 35) yakarılır. Bir de, bununla ilgili X. Maṇḍala'da iki beyit (30:2-3) vardır. Ayrıca bu tanrıdan yeri geldikçe başka yerlerde söz edilir. Genç ve parlaktır. Kendisini saran ve besleyen suların içinde, hiçbir yakıt almadan parlar (X, 30:4). Altın renklidir. En yüksek yerde oturur, daima parlar. Düşünce kadar hızlı atlar, Suların Oğlu'nu taşır. Bazı ilahilerde şu tanrılarla birlikte adı geçer: *Aca ekapād (VII, 35:13), *Ahi budhnya (I, 186:5), *Savitṛi (II, 31: 6). Ona sunulan ilahinin (II, 35) son beytinde ona "*Agni" diye yakarılarak, bu tanrıyla özdeşleştirilir. Öte yandan, başka birtakım ilahilerde de Agni'ye *Apāṃ Napāt diye seslenildiği olur. Ancak bu ikisi gene de birbirinden ayrılır. Örneğin şöyle denir: "Agni, Suların Oğlu ile birlikte Vṛitra'yı nasıl alt edeceğini düşünüyor" (VI, 13:3). Āşuheman (Hızlı Giden) lakabı üç kez Apāṃ Napāt için kullanılır. Bu lakap diğer yerlerde Agni içindir. Bu yüzden Apāṃ Napāt, Agni'nin bulut-

larda saklanan şimşek biçimindeki görünüşünü ortaya koyar. Agni, doğrudan doğruya Apāṃ Napāt diye çağrılmasının yanı sıra, suların içindeki embriyo (*garbha*) olarak da betimlenir (VII, 9:3). Agni'nin göksel ve yersel biçimlerinin dışında üçüncü bir biçimi vardır (X, 45:1-2). Bu, suların içinde yanan bir kandil gibi düşünülür.

Apāṃ Napāt'ın kökeni Hint-İran dönemine dek uzanır. *Avesta*'da bu tanrı, suların ruhudur. Suların derinliklerinde yaşar, dişi canlılarla çevrilidir; bunlar sık sık kendisine yakarırlar. Çok hızlı atları vardır, onları sürer ve ayrıca okyanusun derinliklerindeki parlaklığı ölçtüğü söylenir.

Apsaraslar: Apsaralar da denir. *Ap* "su", *sarah* ise "akan, giden" anlamlarında olup, ikisi birlikte "suda hareket eden" anlamına gelir. Bunlar, adlarından da anlaşılacağı gibi su perileridir. **Ṛigveda*'da fiziksel özellikleri çok belirgin değildir. Cennette sevgilisine (Vena) gülümser (X, 123:5). *Vasishṭha, bir Apsaras'tan doğmuştur (VII, 33:12). *Atharvaveda*'da bunlardan daha çok söz edilir. Sularda yaşarlar ve göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kaybolurlar (II, 2:3). Zar oyunundan hoşlanırlar ve Gandharvaların eşleridirler (II, 2:5). Banyan ve incir ağaçlarının içinde yaşadıkları, zil ve lavta ile müzik çaldıkları söylenir (IV, 37:4). *Şatapatha Brāhmaṇa*'da (II, 5:1/4) Apsarasların kendilerini bir tür deniz kuşuna çevirdiklerini görürüz. Ayrıca dans eder ve şarkı söylerler.

Çok güzel olan Apsaraslar, aşklarıyla ünlüdürler. Sadece *Gandharvalarla değil insanlarla da aşk yaşarlar. **Vedalar*'da ve *Brāhmaṇalar*'da Ugracit, Ugrampaşyā, Menakā, *Şakuntalā gibi Apsaraslar adlarıyla belirtilirken, bunların içinde en önemli yeri *Urvaşī alır. *Ṛigveda* X, 95'te sunulan on sekiz beyitlik bir ilahi, Apsaras Urvaşī ile bir insan kahraman olan, İḷā oğlu Purūravas'ın karşılıklı konuşmalarına ayrılmıştır. Bu aşk öyküsünün konusu kısaca şöyledir:

"Urvaşī cennetten kovularak dünyaya gönderilir ve bu-

rada kral Purūravas ile yaşamak zorunda kalır. Orada, onun iki evcil koçuna bakar ve kralı hiçbir zaman çıplak olarak görmez. Birlikte olmaları için gereken en önemli koşul budur. Onun yanında dört yıl kalır. Bir gün göksel şarkıcılar olan Gandharvalar onu geri getirmeye karar verirler. Geceleyin koçlardan birini çalarak gürültü yaparlar. Purūravas yatağından fırlar. Gandharvalar bunu fırsat bilip büyülü bir şimşek çaktırırlar. Urvaşī, eşini çıplak halde görür. Birlikte olmaları için gereken en büyük koşul bozulmuştur ve Urvaşī bir anda ortadan kaybolur. *Purūravas bir süre sonra onunla karşılaşır ve geri dönmesi için çok yalvarır, fakat boşunadır. Ancak Urvaşī zamanla yumuşar ve bir süre sonra da ona bir oğul doğurur."

Olay, anahatlarıyla böyle olmakla birlikte, Hint edebiyatı boyunca, *Şatapatha Brāhmaṇa*, *Purāṇalar*, **Mahābhārata*, *Kathāsaritsāgara* gibi kitaplardaki anlatımlarında birtakım çeşitlilikler ve değişiklikler gösterir. Ayrıca büyük şair Kalidasa'nın *Vikramorvaşī* (Kahraman ve Urvaşī) adlı ünlü dramı da bu konuyu işler.

Epik dönemde adı geçen Apsaraslardan bazıları şunlardır: Urvaşī, Ambikā, Çitrāngadā, Çitralekhā, Tilottamā, *Devī, Manoramā, Manovatī, Menakā, Latā, Subāhu, Rambhā, Hemā... vs. **Rāmāyaṇa* ve *Vishṇu Purāṇa*'ya göre bunlar, Okyanus'un çalkalanması sırasında oluştular. İlk ortaya çıktıklarında tanrılar ve Asuralar onları karı olarak kabul etmeyince, onlar da istedikleriyle düşüp kalkar oldular. *Purāṇalar*'da birçok sınıfa ayrılırlar. Sayıları hakkındaki tahminler çok çeşitli olmakla birlikte, genellikle bin altmışı başta olmak üzere, otuz beş bin adet oldukları kabul edilir. Şekil değiştirme yetenekleri vardır. İnsanlara karşı çok sevecen ve yardımseverdirler. Masa başında oynanan şans oyunlarında onların dostluklarına ihtiyaç duyulur. Destanlarda da, tıpkı **Vedalar*'daki gibi, Gandharvaların eşleridirler. İndra'nın sarayında dans edip şarkı söylerler. Tanrılar onları, çok güç

toplayıp kendilerini rahatsız eden azizleri baştan çıkartmak üzere dünyaya gönderirler. Nitekim Apsaras Menakā da aziz *Vişvamitra ile ilişki kurup Şakuntalā'yı doğurmuştur. Apsarasların güzelliği ve çekiciliği her zaman vurgulanır ve bunlar, İndra'nın cennetine düşen kahramanlara ödül olarak verilir. Bu açıdan İslam inanışındaki Huri'leri çağrıştırırlar (Bkz. Gandharva).

Āptya: (Bkz. Trita Āptya).

Aramati: (Soyut tanrılar) Dindarlık. **Ṛigveda*'da zaman zaman adı geçer.

Āraṇyakalar: **Brāhmaṇalar*'a ek olarak yazılmış metinlere *Āraṇyakalar* (Orman Metinleri) denir. Bunlar, açıktan öğretilmesi tehlikeli bulunduğu için köylerde değil, ormanlarda öğretilmesi gereken metinlerdi. *Āraṇyakalar*'ın ana konusu, kurban sembolcülüğü ve mistisizmiyle Brahman felsefesidir. **Upanishadlar*'ın en eskileri de kısmen bunlara dahil edildi; bu yüzden *Āraṇyakalar* ile *Upanishadlar* arasında kesin bir sınır çizmek güçtür. Bu metinler, birçok nedenle *Vedānta* (Vedaların Sonu) olarak biçimlendi. *Vedānta* olarak *Āraṇyakalar* ve en eski *Upanishadlar* çeşitli Veda okullarına aittirler. Bunlar gerçekte *Brāhmaṇalar*'ın belirli kısımlarını oluştururlar. Belli başlı dört okul şunlardır: 1) Bṛihad, 2) Taittirīya, 3) Aitareya, 4) Kaushītaki...

Arātiler: **Ṛigveda*'da adı geçen bir tür kötü ruh grubu.

Arbuda: **Ṛigveda*'da adı geçen kötü ruhlardan biridir. *İndra'nın düşmanlarındandır.

Arcuna: Beş *Pāṇḍu kardeşten üçüncüsüdür ve *Mhb. Destanı*'nın en güçlü, en cesur ve en yakışıklı kahramanıdır. Mito-

lojik babası İndra'dır; bu yüzden ona Aindri de denir. Savaş sanatını hocası *Droṇa'dan öğrenmiş ve onun en gözde öğrencisi olmuştur. Bir yarışma sonunda *Draupadī'yi kazanmış ve bu kadın beş kardeşin ortak karısı olmuştur. Aralarındaki anlaşmaya göre, kardeşlerden biri Draupadī ile başbaşa olduğunda diğerleri onları rahat bırakacaktır. Kuralı bozan on iki yıl sürgüne gidecektir. Ancak *Arcuna, *Yudhishṭhira ile *Draupadī'nin birlikte olduğu bir sırada odaya girmek zorunda kaldığı için, on iki yıl sürgüne gider. Ailesinden ayrı kaldığı bu süre zarfında başından çeşitli maceralar geçer. *Nāga kralının kızı Ulūpī'den İrāvat adında bir oğlu; Manipura kralının kızı Çitrāngadā'dan Babhruvāhana adında bir oğlu olur. Dvārakā kentine, dostu *Kṛishṇa'nın yanına gider ve orada, onun kızkardeşi *Subhadrā ile evlenir. Ondan olan oğlunun adı *Abhimanyu'dur (Saubhadra). Bir süre sonra, Kṛishṇa ile birlikte Khāṇḍava ormanını yakmada kendisine yardım ettikleri için Tanrı *Agni ona Gāndīva adlı ünlü yayını verir. Yudhishṭhira kumarda bütün krallığı kaybettikten sonra 13 yıl için sürgüne gidildiğinde, Arcuna onlardan ayrılır ve Himalayalara gider. Orada tanrılardan (*Şiva, İndra, *Varuṇa, *Yama ve *Kubera) Kurulara karşı kullanacağı göksel silahları alır. İlk önce Şiva gelir ve ona Paşupata adlı ünlü silahı verir. Daha sonra da diğerleri gelirler. İndra onu cennetine, başkenti Amarāvatī'ye götürür ve Arcuna orada birkaç yıl kalır. Bir *Gandharva'dan dans ve müzik dersi alır; silah talim eder. Orada başka kahramanlıklar sergiler. Sürgünün on üçüncü yılında, dört kardeşiyle ve Draupadī ile birlikte kral Virāṭa'nın hizmetine girer. Dans edip şarkı söyleyen bir hadım kılığındadır. Ancak çok geçmeden, kral Virāṭa'nın düşmanları olan Trigartalar ve Kauravalarla savaşınca, kardeşleriyle birlikte kimliği ortaya çıkar. Bundan sonra büyük savaş hazırlıkları başlar. Arcuna Kṛishṇa'dan büyük yardım görür. Kṛishṇa onun arabacısı olarak savaşın başlangıcında (VI, 25:42) ona *_Bhagavadgītā_*'yı (Tanrısal Şarkı)

okur. Savaş için cesaret bulan Arcuna, savaşın onuncu gününde *Bhīshma'yı ölümcül bir şekilde yaralar. On ikinci gün Suşarman'ı ve dört kardeşini, on dördüncü gün Cayadratha'yı, on yedinci gün Karṇa'yı öldürür. Kurular yenilirler. Ancak *Droṇa'nın oğlu Aşvatthaman, iki kişiyle birlikte sağ kalmıştır. Pāṇḍava kampına bir gece baskını yapar ve Draupadī'nin çocuklarıyla diğer ileri gelenleri öldürür. Pāṇḍu kardeşler sağdırlar. Birçok maceradan sonra ölüp cennete giderler. Hastināpura krallığı oğlu *Parīkshit'e kalır. Arcuna'nın Gudakeşa, Dhanancaya, Pārtha gibi adları vardır.

Aryaman: *Ādityalardan biridir. Genellikle *Mitra, *Varuṇa, *Bhaga, *Aṃşa ve diğer Ādityalarla birlikte anılır. **Ṛigveda*'da adı çokça geçmesine rağmen, silik bir karakteri vardır. Adı "dost" anlamına gelir. Adının bir anlamı da "başkası için kadın arayan dost"tur, yani bir tür "sağdıç" gibi. Bu anlamda bir kez de *Agni'ye "*Aryaman" diye seslenilir (V, 3:2). Bu sözcük *Avesta* kutsal metinlerinde de geçmektedir.

Asunīti: (Soyut tanrılar) Ruhlar dünyası. Bu tanrıçaya **Ṛigveda*'da (X, 59:5-6) hayatı koruması, serpilip gelişmesi ve güç vermesi için yakarılır.

Asuralar: **Ṛigveda*'nın en eski bölümlerinde ve *Avesta*'da *Asura* sözcüğünün tanrılar için kullanıldığını görüyoruz. *İndra, *Agni ve özellikle *Varuṇa için "tanrı" anlamında Asura denmekte iken, sonradan bu sözcük tam tersi bir anlamda, "kötü ruh" anlamında kullanılmıştır. Sözcük "yaşam, soluk, ruh" anlamlarına gelen *asu*'dan gelir. **Brāhmaṇalar*'da ve **Purāṇalar*'da tanrılarla Asuralar arasındaki çekişmelerden söz edilir. *Ṛigveda*'da Tanrı İndra bir Asurahan'dır (Asura Öldüren) (VI, 22:4). Aynı lakap Agni için (VII, 13:1) ve *Sūrya için de (X, 170:2) kullanılır. *Atharva-*

veda'da Asura, tamamen "kötü ruh" anlamındadır. *Brāhmaṇalar*'da, **Āraṇyakalar*'da, *Purāṇalar*'da ve **Mahābhārata*'da bunların kökenleriyle ilgili değişik efsaneler anlatılır.

Tarihsel yönden incelendiğinde, Asurluların Assur (Ashir veya Ashur) adında bir tanrılarının olduğu, anlamı belirsiz olan bu sözcüğü olasılıkla Perslerin "Ahura" biçiminde benimsedikleri görülüyor. Zerdüşt'ün *Avesta*'sında buna "akıllı" anlamında *Mazda* sözcüğü eklenerek Ahura Mazda bulunmuştu ve bu tanrının karşısına da kötü ruh olarak devalar konmuştu. Oysaki Hint düşüncesinde deva "tanrı", asura "kötü ruh"tur. Ārilerin, kendilerini savaş yoluyla doğuya doğru iten Asurluları efsaneleştirdiklerini düşünebiliriz. Böylece bu kötü insanlar, birer kötü ruh haline getirilmiş, sözcüğün başındaki *a* sesi düşürülerek de şeytana karşı Sura (tanrı) sözcüğü yaratılmıştı. Böylece Suralar ve Asuralar, yani Tanrılar ve Şeytanlar oluşturulmuştu. *Asura* sözcüğü, sanılanın aksine, *sura*'nın başına olumsuzluk takısı olan *a*'nın getirilmesiyle oluşturulmamıştı.

Destan döneminde de, tanrıların düşmanları Asuralar, sık sık ortaya çıkarlar. Klasik mitolojide Asuralarla, *Diti'den olma *Daityalar ve Dānu'dan olma *Dānavalar arasında bir fark yoktur. Epik dönemde görülen belli başlı Asuralar şunlardır: İndra tarafından öldürülen Bala, *Vṛitra, *Namuçi, *Trişiras, Cambha, Paka; *Vishṇu tarafından öldürülen Madhu, Kaiṭabha, Bali, Mura, *Naraka; *Şiva tarafından öldürülen Andhaka; *Balarāma tarafından öldürülen Pralamba; Pradyumna tarafından öldürülen *Şambara; *Devī tarafından öldürülen Şumbha, Nişumbha, Mahisha; *Kārttikeya tarafından öldürülen Tāraka ve Bāna; *Agastya tarafından öldürülen İlvala ve Vatapi...

Asuraların ülkesi, cennet gibi güzel ve görkemli bir yer olan, Nāgaların da barındığı *Pātāla'dır. Asuralar, tıpkı *Nāgalar gibi, zaman zaman sempatik görünürler. Örneğin *Kathāsaritsāgara*'da (VIII. Bölümde) geçen Sūryaprabha öykü-

sünün baş kahramanı bir Asura'dır ve öyküde beğeniyle izlenen bir rol oynar. Ülkeleri Pātāla olmakla birlikte, yeryüzünde ve gök boşluğunda pek çok kaleleri ve kasabaları vardır. Mhb.'da (VIII, 33 ve III, 173) Arcuna, Asuraların havada uçan kentleri *Hiraṇyapura'yı yok eder.

Asuralar içinde en önemlisi, güneş ve ay ekliptiğini oluşturan Asura Rahu'dur (Bkz. Daityalar, Dānavalar).

Aşrama: Eski Hindistan'da bir ermiş çilekeşin, uzaklarda bulunan ve dinsel öğreti merkezi olarak kullandığı yere Aşrama denilirdi. Burası hoca (guru) ve müridlerinin yaşadığı sade bir yer olabileceği gibi, bir manastır biçiminde, sınıf, misafirhane, sağlık merkezi gibi kısımlarının bulunduğu gelişmiş bir yer de olabilir. Bugün de Hindistan'ın birçok yerinde çok sayıda Aşrama bulunmaktadır.

Aşvamedha: *_Ṛigveda_'da iki ilahide (I, 162, 163) attan söz edilir. *Aşvamedha "*at kurbanı töreni" demektir. _Şatapatha Brāhmaṇa_'da (XII, 1-5) ve _Taittiriya Brāhmaṇa_'da (III, 8-9) at kurbanı töreninden söz edilir. _Şrauta Sūtralar_'da da bu tören üzerine bilgiler vardır. *_Mahābhārata_'da (XIV, 71:14'ten) kral *Yudhishṭhira'nın yaptırdığı at kurbanı töreni anlatılır. Bu töreni sadece krallar yaptırırdı. Törenin yapılış amacı toprak, güç, başarı kazanmaktır. _Aitareya Brāhmaṇa_'da (VIII, 21'den) eski zamanların kahraman krallarının başarıları ve yaptırdıkları at kurbanı törenlerinin bir listesi verilir. Tören, ilkbaharda veya yaz aylarında başlar ve bir yıldan fazla sürerdi. Sağlıklı ve safkan bir at seçilir; temizlenir, süslenir ve serbest bırakılırdı. Bir yıl boyunca özgürce gezen hayvanı çeşitli tehlikelerden korumak için asker ve görevlilerden kurulu bir ordu izlerdi. At geri gelene kadar çeşitli kutlamalar yapılır, fakat asıl kutlama bir yıl sona erdiğinde yerine getirilirdi. At parçalara ayrılır, kızartılır ve Tanrı Pracāpati'ye sunulurdu. Atın gezdiği yerlerde savaşlar ve fetihler olurdu.

Tören hakkında daha ayrıntılı bilgi için A. Hillebrandt'ın, *Encyclopedia of Religion and Ethics*'deki (J. Hastings, c. II, New York, 1909, s. 106-161) makalesine bakılabilir.

Aşvatthāman: *Droṇa ve Kṛipā'nın oğlu ve Kuru ordusunun komutanlarından biridir. Kṛipā ve Kṛitavarman'la birlikte Pāṇḍavaların kampına müthiş gece baskınını düzenleyen kişidir. Draupadī intikam alınmasını ister. Ancak *Yudhishṭhira onun canını bağışlar. O zaman başındaki mücevheri ister. *Bhīma, *Arcuna ve *Kṛishṇa mücevheri ondan alırlar.

Aşvinler: (Göksel Tanrılar) Aşvinau (*İki Aşvin), Aşvinī Kumaralar (Aşvinī Oğulları)... İki vedik tanrı; güneşin ve göğün ikiz oğulları. Her zaman genç ve yakışıklı, altın parlaklığında, şahinler kadar hızlı, çevik ve birçok biçimi olan tanrılardır. Bunlar, ikiz oldukları için, "İki Aşvin" biçiminde de adlandırılabilirler. *İndra, *Agni ve *Soma'dan sonra, **Ṛigveda*'da söz edilen en önemli tanrılar arasında, bu tanrı çifti ilk sırayı alır. Bunlara elliden fazla ilahi sunulmuştur. İsimlerinin tamamen Hint kökenli (*aşvin* = *at adam) olmasına ve ışık kökenli tanrılar grubuna ait olmalarına rağmen, ifade ettikleri fenomen çok açık değildir. Bu durum, bunların kökeninin *Veda öncesi çağlarda aranması gerektiğini gösterir.

Birkaç yerde bağımsız görünürlerse de, aslında kesinlikle ayrılmaz bir çifttirler. Kadim olmalarına karşılık hep gençtirler. Altın gibi parlak, görkemli, yakışıklı ve nilüfer çiçeklerinden yapılmış çelenklerle süslenmiş durumdadırlar. "Altın Yollu" (*hiraṇya-vartani*) adını alan tek tanrı bu ikisidir. Güçlü, çevik ve bir kartal gibi hızlıdırlar. Güçlerini gizli tutarlar; çok derin bilgi sahibidirler. İki ünlü lakapları vardır: *Dasra* (acayip) ve *nāsatya* (gerçek) (aslında *na* + *a* + *satya*, yani "gerçek olmayan değil").

Diğer tanrılara oranla bal (*madhu*) ile çok açık ve derin

bir ilişkileri vardır. Derileri balla doludur. Her zaman bal isterler ve içerler. Yüz kavanoz dolusu bal akıtabilirler. Bal taşıyan arabalarının rengi de bal rengidir... *Soma içkisinin tiryakisidirler. *Ushas ve *Sūrya ile birlikte Soma içerler. Altın gibi parlak arabaları, üç katlı ve üç tekerleklidir. Göz açıp kapayıncaya kadar geçip giden, düşünceden bile hızlı bir arabadır bu. Göksel sanatçılar olan üç *Ṛibhu tarafından yapılmıştır. Bazen atlar, bazen kuşlar veya kanatlı atlar tarafından çekilir. Bazen de bir veya iki sığır ya da tek bir eşek (*rāsabha*) tarafından çekilir. Aşvinlerin evi, cennetin denizinde olarak gösterilmekle birlikte, bazen de yaşadıkları yer belirsizdir. Ortaya çıkış zamanları şafakla güneşin doğuşu arasındadır. Ushas onları uyandırır ve onlar da arabalarıyla onu izlerler. Arabalarını uygun bir yere bırakıp dünyaya inerler; kendilerine tapanların sundukları şeyleri alırlar. Üstelik sadece sabah değil, öğleleri ve güneş batarken de gelirler. Karanlığı dağıtır, kötü ruhları kovarlar.

Aşvinler ǵökyüzünün çocuklarıdır; fakat bir yerde *Vivasvat'ın ve *Tvashṭṛi'nin kızkardeşi Saranyū'nun oğulları oldukları söylenir. *Pūshan'ın, onların oğlu olduğu, Ushas'ın da kızkardeşleri olduğu söylenir. Dişil olarak söylenen Sūryā'nın iki kocasıdırlar (Eril Sūrya'daki *a* kısadır).

Aşvinlerin en tipik özellikleri yardımseverlikleridir. İnsanları en hızlı biçimde dertten kurtaran tanrılardır. Göğün hekimleri olarak bütün canlıları tedavi ederler; yaşlıları gençleştirirler. İnsanlara gençlik, güzellik ve güç kazandırmayı iyi bilirler. ṚV'da aziz *Çyavana'ya ve **Mahābhārata*'da gene aynı azize iyilik yaparken görünürler. Mhb. Destanı kahramanlarından ikiz kardeşler *Nakula ile *Sahadeva'nın babalarıdır.

Aşvinlerin hangi fiziksel olayın simgelendirilişi olduğu çok açık olmamakla birlikte, genellikle sabah alacakaranlığının ya da sabah ve akşam yıldızlarının simgelendirilişi olduğu düşünülür. Göğün (*Dyaus'un) oğulları olan ve bir kız-

kardeşleri bulunan Aşvinler, Yunan mitolojisindeki Zeus'un oğulları, Helena'nın erkek kardeşleri Dioskurlara benzetilir.

Aşvinlerin diğer adları şöyledir: Gadāgadau (Hastalık-İyilik), Dasra (Mucize İşleri Olan), Abdhicau (Okyanus Doğumlu), Pushkarasracau (Lotüslerden Çelenkleri Olan). Burada sözcüklerin *-au* biçiminde bitmesi, bunların ikil halde olduklarını, yani Aşvin çiftini gösterir. Dasra ise, ikisinden sadece birine seslenilirken kullanılır.

> Ey Aşvinler, arabanızla zenginlik getirerek,
> Buraya, dindar ölümlünün yardımına gelin.
> Bizi, bitkinlik ve hastalıktan koruyun,
> Gece gündüz bizi kollayın, ey bal âşıkları!.. (VII, 71: 2)

At: Hint mitolojisinin önemli hayvanlarından biri de attır. Vedik mitolojide görülen en belli başlı atlar Dadhikrā, Tarksya, *Paidva ve *Etaşa'dır. Bunların ortak özellikleri, güneşle özdeşleştirilmeleri, güneşi harekete geçiren süratli atlar olarak görülmeleridir. **Ṛigveda*'da atla ilgili iki ilahi (I, 162, 163) vardır. Burada atı öven sözler söylenir. Epik dönem öncesinde ve epik dönemde at kurbanı töreni (*Aşvamedha) yaptırıldığını görürüz. Sanskrit edebiyatındaki bazı öykülerde (Örneğin *Mhb. III, 53) kralların at bilgisine (*aşvakovidaṇ*) sahip olduklarını saptamaktayız (Bkz. Aşvamedha).

Atharvan: **Ṛigveda*'da geçen bir din adamıdır. Orada, ateşi kullanan ve ilk kurban sunuluşunu gerçekleştiren kişi olarak gösterilir. Mitolojik yönden *Brahma'nın en büyük oğludur. Bu tanrı ona Tanrı Bilgisini (*Brahmavidya*) açıklamıştır. *Pracāpati ve dördüncü **Veda*'nın yazarı olarak da gösterilir. Sonraki dönemde *Aṅgiras ile özdeşleştirilir. Soyundan olanlara Atharvanalar denir. Bunlar sık sık Aṅgiraslarla birlikte görülürler.

Atharvāṅgirasalar: Bu ad, birlikte dolaşan *Atharvan ve *Aṅgiras soylarına ilişkindir; bazen de sadece Aṅgiraslara aittir. Özellikle *Atharvaveda* ile bağlantılıdırlar. Bu adlar olasılıkla onların büyük otorite ve kutsallığını belirtmek için bu **Veda*'nın ilahilerine verilir.

Atri: Birçok **Veda* ilahisini yazmış olan bir ermiş adı. Epik dönemde on *Pracāpati'den (yani *Manu tarafından yaratılışı sağlamak üzere yaratılan Efendilerden) biridir. Sonra *Brahma'nın aklından doğan bir evlat olarak görünür. Daha sonra *Yedi Ermiş'ten biridir. *Daksha kızı Anasūyā ile evlenir. *Rām.'da *Rāma, sürgünü sırasında Çitrakūṭa'daki inziva yerinde onu ziyaret eder. **Purāṇalar*'da *Soma'nın babasıdır.

Aurva: Urva'nın oğlu, *Bhṛigu'nun torunu olan bir ermiş. Mhb.'da ermiş Çyavana'nın oğlu olarak görülür. Soyu nedeniyle ona Bhargava da denir.

Avatāra: "Yeryüzüne inme" demektir (*ava* + *tṛi*'den). Bir tanrının dünyaya insan veya başka bir canlı biçiminde bedenlenmesini anlatır. Özellikle Tanrı *Vishṇu'nun bedenlenmeleri vardır. Bu tanrının On *avatāra*'sı vardır. Bunlar: 1) Balık (Matsya), 2) Kaplumbağa (Kūrma), 3) Domuz (Varāha), 4) Aslan İnsan (Narasiṃha), 5) Cüce (Vāmana), 6) Baltalı Rāma (*Paraşurāma), 7) *Rāma (veya Rāmaçandra), 8) Kṛishṇa, 9) Buddha, 10) Kalkī (veya Kalkin). Bu sonuncu *avatāra*, Kali döneminin sonunda beyaz bir at üstünde ortaya çıkacaktır. Bu on bedenlenme genel olarak kabul edilenlerdir. *Bhāgavata Purāṇa*'da *Vishṇu'nun yirmi iki *avatāra*'sı sayılır.

B

Balarāma: *Kṛishṇa'nın ağabeyi. Balabhadra veya Baladeva da denir. **Mahābhārata*, **Harivaṃşa* ve **Purāṇalar*'da adı geçer. Şaraba düşkündür. Mhb.'da *Bhīma'nın Duryodhana'ya yaptığı hatalı sopa vuruşuna çok kızar ve orayı terk eder. Mhb.'da Kṛishṇa ile birlikte doğuş öyküleri anlatılır. Kaṃsa adlı tirandan kaçarak büyürler. Birçok maceraları vardır. Bir anlatıma göre *Vishṇu'nun *avatāra*'larından biridir. Bir diğer anlatıma göre ise, yılan *Şesha'nın avatārasıdır ve *Balarāma öldüğü zaman ağzından çıkacağı söylenir.

Bālin: (Balī, Vālī) Kishkindhya'nın *Rāma tarafından öldürülen maymun kralıdır. Krallığı ölümünden sonra kardeşi Sugrīva'ya verilir. Bu maymun Rāma'nın dostu ve yardımcısıdır. Bālin'in *İndra'nın oğlu olduğu, annesinin saçından (*bāla*) dünyaya geldiği ve adını buradan aldığı düşünülür. Karısı Tārā'dır. Oğulları Aṅgada ve Tāra'dır.

Bhaga: *Ādityalardan biridir. **Ṛigveda*'da adına sunulmuş tek bir ilahi (VII, 41) vardır. Adının anlamı "Veren" veya "adalet, zenginlik vs. dağıtan"dır. Zaten ṚV'da bazen adı "cömertlik, zenginlik" anlamında kullanılmıştır. Ayrıca aşk ve evliliğe başkanlık eder. Şafak onun kızkardeşidir. Yāska (*Nirukta* XII, 13) onun zamanını, güneşin yükselişinden önceki vakit (*tasya kālaḥ prāgutsarpanat*) olarak açıklar. *Avesta*'da, Ahura Mazda'nın lakaplarından biridir ve "Bagha" biçimindedir.

Bhagavadgītā: "Tanrısal Şarkı". **Mahābhārata Destanı*'nın Bhīshma Parvan (25, 42) bölümünde yer alan, on sekiz bölümlük ve yedi yüz beyitlik bir metindir. Burada, gerçekte Tanrı *Vishṇu'nun bir **avatāra*'sı (bedenlenmesi) olan *Kṛishṇa, *Arcuna'nın arabacılığını yapmaktadır. Ona, Sāṃkhya-Yoga felsefesini ve Bhakti'yi (inanç) açıklar. Bir ara tanrılığını ona gösterir. Arcuna, kimsenin görmediği bu olaydan fazlasıyla etkilenir. Arcuna'nın sorularına Kṛishṇa'nın verdiği yanıtlar zaman zaman çok yüksek kalitededir.

Bhakti: İnanılan şeye doğrudan sevgi ve bağlılık duyarak beslenen inancı belirtir. Vedik uygulamaları ve kast sistemini saymayan Brahmanlar tarafından uygulanmış bir halk hareketidir. Böylece birey inandığı tanrıya, aracısız, doğrudan yakarma şansını elde etmiştir. Bu inanç, tanrıların bedenlenmeleriyle ilişkilidir. En tipik örnek, Vishnu'nun bir bedenlenmesi olan Krishna'ya karşı beslenen Bhakti'dir.

Bharata: 1) **Ṛigveda*'da söz edilen Bharata halkının türediği kahraman kral. Viṣvāmitra ile eş tutulur. Bharata'nın oğulları Viṣvāmitra'nın, Viṣvāmitra'nın oğulları Bharata'nın oğulları diye adlandırılır. 2) Birinci Manvantara'da yaşayan eski bir kral, 3) **Rāmāyaṇa*'da *Daşaratha'nın Kaikeyī'den olma oğlu. *Rāma'nın üvey kardeşi. Rāma'yı sürgüne giderken ge-

ri dönmeye zorlamış; başaramayınca ülkeyi onun adına yönetmişti. 4) Ay Soyu'nun Puru kolundan bir prens. Dushyanta ve Şakuntalā'nın oğludur.

Bhīma: Bhīmasena da denir. Adı "Korkunç" anlamına gelir. Beş *Pāṇḍu kardeşten ikincisidir. Mitolojik babası Tanrı *Vāyu'dur. Oldukça iri, çok güçlü ve çok cesur bir savaşçıdır. İriliğine oburluğu da eklenince ona Vrikodara (Kurt Karınlı) denmiştir. Kuzenleri olan Kurular ve onların en büyüğü *Duryodhana, Bhīma'yı hep kıskanmış ve öldürmek istemiş, ancak bir türlü başaramamışlardır. Kardeşleriyle birlikte sürgüne gittiklerinde, ormanda dev bir *Rākshasa olan *Hidimba'yı öldürmüş ve onun kızkardeşi Hidimbā ile evlenmiştir. Ondan *Ghatotkaça adlı oğlu olmuştur. **Mahābhārata*'nın en büyük kahramanlarından olan Bhīma'nın ormanda daha pek çok *Asura'yı öldürdüğünü görürüz. Mitolojik yönden Bhīma ile Hanumān kardeştirler. Mhb.'da (III, 147: 11) karşılaşırlar ve Hanumān ona *Rāmāyaṇa*'yı kısa bir biçimde anlatır. Uçma yeteneği olan bu iki kardeşten Bhīma, Himalayalar'daki Kubera'nın cennetine ulaşmayı başarır. Bhīma'nın kahramanlıkları saymakla bitmez. Pāṇḍavaların ikinci sürgününde kral Virāṭa'nın hizmetine girerler. Orada, *Draupadī'ye sarkıntılık eden kralın kayınbiraderi Kīçaka'yı öldürür. On sekiz günlük büyük savaşta Bhīma, birçok yararlılıklar gösterir. On yedinci gün, söz verdiği üzere, *Duḥşāsana'yı öldürüp kanını içer. Çünkü bu kişi daha önce Draupadī'yi küçük düşürmüştür. Savaşın sonunda, sopalarla yapılan dövüşte, Bhīma, Duryodhana'nın bacaklarını kırıp onu ölüme terk eder. Hatalı sopa vuruşu Baladeva tarafından eleştirilir.

Bhīshma: Kral Şāntanu'nun Ganj Nehrinden olma oğlu. Babasının balıkçı kralın kızı Satyavatī ile evlenmesi için, tahta çıkmaktan vazgeçerek büyük bir özveride bulunur. Kral

Şāntanu'nun karısından iki oğlu olur (Çitrāngadā ve Viçitravīrya). Bunlar geride hiç çocuk bırakmadan ölürler. Bhīshma verdiği söz yüzünden soyun devamını sağlayamaz. Satyavatī ise gayrimeşru çocuğu *Vyāsa'dan soyun devamını ister. O da *Mhb.'nın kahramanlarının babaları olan *Dhṛitarāshṭra, *Pāṇḍu ve Vidura'yı doğurtur. *Bhīshma, iki akraba kral çocuklarının büyükbabaları gibidir. Felsefî konuşmalarıyla dolu olan Mhb.'nın altıncı bölümü onun adını taşır.

Bhṛigu: Vedik bir ermiş adı. On *Pracāpati'den biri, Bhargava soyunun kurucusudur. Veda sonrası edebiyatta daha çok tekil olarak görünür. **Ṛigveda*'da ise daha çok çoğul, yani "*Bhṛigular" biçiminde görünür. Bunlar sadece bir ermiş grubu değil, aynı zamanda eski kurban sunucu ve "ata" olarak görünen gruplardır. Bu yönden *Aṅgiraslara ve *Vasishṭhalara benzerler. Ateşin insanlara ulaştırılması ve *Mātarişvan ile ilgileri vardır.

Bhūtalar: Çok çeşitli hayaletlere verilen genel bir addır. *Rākshasalara ve *Pişāçalara benzerler. Bhūta sözcüğü "varlık, yaratık" anlamının yanı sıra "hayalet" anlamına da gelir. Bhūtalar geceleri mezarlıklarda dolaşırlar, ağaçların içine saklanırlar ve cesetleri canlandırırlar. Genelde kaza sonucu ölmüş bir insanın ruhu bir Bhūta'dır ve bu yüzden, yaşayan her şeye karşı kin ve nefret duyar. Bir Bhūta'yı tanımanın üç yolu vardır: Gölgesi yoktur; Hint safranının yanışına dayanamaz; daima genizden konuşur. Üç türlü Bhūta vardır: Düşmanca davranan, iyi huylu ve silik karakterli... *Vishṇu Purāṇa*'ya göre bunlar, Yaratıcı'nın kızgın olduğu bir sırada yarattığı vahşî yaratıklardır ve çiğ et yerler. *Vāyu Purāṇa*'da ise analarının Krodhā (Öfke) olduğu söylenir. Bhūtalar da, tıpkı diğer birtakım aşağı mitolojik yaratıklar gibi, *Şiva'nın hizmetçileridirler.

Boğa: *Ṛigveda*'da ve *Atharvaveda*'da Tanrı *İndra'ya "boğa" dendiğini görüyoruz. Ayrıca *Agni, *Dyaus ve *Rudra gibi tanrıların da böyle çağrıldıklarını görüyoruz. Boğada tanrısal bir yan görüldüğü ortadadır. Epik mitolojide ise, *Nandi (Nandu) adlı bir boğa, Tanrı *Şiva'nın binek hayvanıdır. Walter Ruben'e göre "Ārilerden önceki yerlilerin manda biçimli kötü bir ruhları vardı ve bu şeytan (*mahisha*), Şiva'nın karısı *Devī tarafından öldürülmüştü. *Mhb.'da ise aynı şeytan Şiva'nın oğlu *Skanda tarafından öldürülmüştü... Buddhist mitolojide manda kafalı, manda boynuzlu veyahut da bir manda üzerinde giden ölüm tanrısı ile daima çarpışan ve Bhairava adında boğa boynuzlu ya da boğa kafalı yaratık betimlemesi vardır. Bhairava diğer taraftan Şivaitlerin, Tanrı Şiva'nın bir şekline verdikleri addır ve aynı zamanda bu Tanrı Himalaya dağlık bölgesinde yerliler tarafından tapınılan bir tanrıdır. Boğa ise Şiva'nın kutsal binek hayvanıydı; burada bir boğanın bir manda ile çarpıştığını gösteren çok eski bir efsane örneğini görmekteyiz. Bunların ikisi de ilkellerce bereket tanrısı olarak tanınırlardı. Bunlardan birisi ölümü birisi de gelişimi simgeliyordu. Boğa, batının buğday, arpa ve üzüm yetiştiren ve sapanla toprağı işleyen ziraatçi kültürünün malı olan hayvan iken; manda, doğunun pirinç çeltiklerinde ve pirinç tarlalarında sulama işlerinde çalışan ve ekip biçmesini çapalarla yapan kültüre ait bir hayvandı. Bu iki ayrı kültür, tarihten önceki devirlerde gelip Hindistan'da buluşmuşlardı... İki kültür de ayrı ayrı kendi kutsal hayvanlarını tanrı düzeyine çıkardılar. Bu iki hayvanın birbiriyle yaptıkları savaşlar, daha sonraki Buddhizm içerisine de yansımıştır. Bu efsaneyi Şiva taraftarları kendi Devī'leri için uyarlamışlardır" (Ruben, *Buddhizm Tarihi*, Ankara, 1947, s. 120-121).

Brahmā: Eril Brahma (Bkz. Brahma).

Brahma: (Brahman, Brahmā) Sözcük yansız hali olan Brahma ve Brahman biçimlerindeyken, evrenin en yüce gücünü belirtir. Bu güç, kendi kendine oluşmuş, öncesiz ve sonsuz, bütün her şeyi içine alan Güç'tür. Madde ötesi, görünmez ve her şeyi yaratandır. Bu anlamdaki bir gücün Hint edebiyatındaki ilk izleri, *Ṛigveda* X, 129'da görülür. X, 121'deki ilahide ise adı *Pracāpati, *Hiraṇyagarbha ve *Ka olarak görünür. Aslında bu adlarla, adsız (Ka) olan güç anlatılmak istenirken, Brahmanizmin yükseliş döneminde buna son ad bulunarak "Brahma" denmiştir.

Sözcük eril halinde kullanılırsa (Brahmā olarak) o zaman diğer iki üyeliğini *Vishṇu ve *Şiva'nın yaptığı tanrı üçlemesinin bir diğer üyesini anlarız. Bu tanrı, tüm evrenin yaratıcısıdır ve ona Pracāpati (Yaratıkların Efendisi) denir. O, sadece dünyadaki canlıların değil, tanrıların da yaratıcısıdır. *Şatapatha Brāhmaṇa*'da (XI, 2, 3, 1) şöyle denir: "Başlangıçta sadece Brahman vardı. O, tanrıları yarattı; onları yarattıktan sonra dünyaları onlara barınak olarak verdi. Toprak dünyasını *Agni'ye, havayı *Vāyu'ya, göğü de *Sūrya'ya verdi".

Hint mitolojisinde Brahma'nın bir günü ve bir gecesi 1 **kalpa*'dır (8.640.000.0000 yıl). Tüm dünya mitolojileri içerisinde, evrenin yaratılış zamanıyla ilgili bilimsel verilere en çok yaklaşan rakam budur; çünkü Brahma yaratılışı bir günde yapmıştır.

Brahma kırmızı renkli, dört başlı bir tanrıdır. Aslında beş başı vardır, ama o beşinci baş, saygısız konuştuğu için tanrı Şiva'nın üçüncü gözü tarafından yakılmıştır. Bu yüzden ona Çaturanana (Dört Yüzlü) denir. Dört kolu vardır. Ellerinde bir asa veya kaşık, bir tesbih, bir su testisi, bir de Veda kitabı bulunur. Karısı bilim tanrıçası Savarastī'dir (Brāhmī). Binek hayvanı kuğu veya kazdır. Bu nedenle ona Hansavāhana (Kuğu Binicisi) denir. Barındığı yerin adı Brahmavṛindā'dır. Sularda doğduğu için bir adı da su (*nara*) sözcüğünden türetilen Nārāyaṇa'dır.

Brahma balık, kaplumbağa ve domuz biçimlerinde diğer kalpalarda yaratıcı olmuştur. Bu biçimler daha sonra Vishṇu'ya atfedilmiştir. Zaten zamanla diğer iki akımın, yani Vishṇucularla Şivacıların çabaları sonucu Tanrı Brahma geri plana itilmiş ve bu iki tanrı (Vishṇu ve Şiva) ön plana çıkartılmıştır. Mhb.'da Brahma'nın Vishṇu'nun göbeğinden türediği anlatılır. Bu nedenle ona Nābhica (Göbekten Doğan) denir. Ayrıca bir nilüfer çiçeği içinde doğduğundan ona lotüs doğuşlu anlamında Kanca, Sarocin, Abcaca, Abcayoni, Kancaca da denir. **Rāmāyaṇa*'da biraz daha önemli bir konumu vardır. Bütün bunlar Vishṇu taraftarlarının görüşleridir. Şivacılar ise Brahma'yı yaratanın Mahadeva veya *Rudra (Şiva) olduğunu söylerler ve onun *Liṅga'ya taptığını öne sürerler.

Brahma'nın adlarından bazıları da şunlardır: Çaturmukha (Dört Yüzlü), Ashṭakarṇa (Sekiz Kulaklı), Pitāmaha (Büyükbaba), Lokeşa (Dünyanın Efendisi), *Dhātṛi (Destekleyen), Vidhātṛi (Destekleyen), Sanat (Eski), "Yaratıcı" anlamında Vidhi, Vedhās, Druhiṇa, Srashṭṛi...

Brāhmaṇalar: *Brālımaṇa* sözcüğü "Bilgili Din Adamının Açıklamaları" anlamında kullanılmıştır. Bu açıklamalar özellikle kurban törenlerine ilişkindir. O nedenle *Brālımaṇalar*'ı "Kurban Bilimi"ne ilişkin metinler olarak nitelendirebiliriz. İlk örnekleri *Siyalı Yacurveda*'da görürüz. Daha sonra birçok Vedik okul kendi görüşüne göre yorumlar getirdi ve birçok *Brālımaṇa* oluşturuldu. En eski ve önemli *Brālımaṇalar* şunlardır: *Aitareya, Kaushītaki, Tāndyamahābrālımana, Taittirīya, Şatapatha*. Bunlardan en ünlüsü olan *Şatapatlıa* (yüz yol) *Brālımaṇa*'da ateş sunağı yapımı, bir çömezin kutsal metinleri ezberlemek üzere hoca yanına verilmesi, günlük *Veda* çalışmaları, ölüm törenleri, *at kurbanı (*Aşvamedha), insan kurbanı (Purushamedha), her şeyin kurbanı (Sarvamedha) gibi konulara değinilir. Bu metinleri de, tıpkı **Vedalar*'da olduğu gi-

bi, ait olduğu *Veda*'nın ilgili din adamlarından biri (Hotar, Udgatar, Adhvaryu) okur. *Ṛigveda*'dan tanıdığımız ve eski olarak nitelediğimiz tanrılar aynıyla *Brāhmaṇalar*'da da görülür; ancak buralarda renkleri hayli soluktur ve bütün güçlerini kendilerine sunulan kurbanlara borçludurlar. Öte yandan *Ṛigveda*'da ikinci planda görünen bazı tanrılar, bu ayin edebiyatında birinci plana fırlamıştır. Buna en iyi örnek, *Vishṇu ve *Rudra'dır (*Şiva). En büyük önem ise, tanrıların (**devalar*) ve şeytanların (**asuralar*) babası olarak görülen, "Yaratıkların Efendisi" *Pracāpati'ye verilir. *Ṛigveda*'da tanrılarla şeytanlar birçok kez savaşırlar ve tanrılar sadece kendilerine güvenirler. *Brāhmaṇalar*'da ise, başarılı olmak için, tanrıların bile kurban sunmaları gerekir. *Brāhmaṇalar*'da hiçbir şeye kurbandan ve brahmanlardan (din adamları) fazla önem verilmez. Kurban, doğanın yaratıcı gücüdür. Bu nedenle Pracāpati ile eş tutulur. Kurban işini bilen din adamları tanrılaştırılmıştır.

Brāhmaṇalar'da anlatılan bazı efsaneler şunlardır: *Purūravas ile *Urvaşī (Şata. Brah. XI, 5:1), *Tufan (Şata. Brah. I, 8, 1), Şunahşepa (*Aitareya Brah.* VII, 13-18), Kanatlı Dağlar (*Maitrāyanī Sam.* I, 10, 13), *Yaratılış (Şata. Brah. XI, 1, 6/1-11).

Şatapathıa Brāh. XI, 2, 3, 1'deki efsanede yaratılışın özü olarak Brahman öne sürülür: "Başlangıçta sadece Brahman vardı. O, tanrıları yarattı; onları yarattıktan sonra, dünyaları onlara barınak olarak verdi. Toprak dünyasını *Agni'ye, Hava'yı *Vāyu'ya, Göğü de Sūrya'ya verdi".

Brahmanaspati: (Bkz. Bṛihaspati).

Bṛihaspati: (Yersel Tanrılar) Adı "Duanın Efendisi" anlamına gelir. Kişileştirilmiş din ve dindarlığı sembolize eder. Bṛihaspati'ye *Ṛigveda*'da bazen Brahmanaspati diye de seslenilir. Bu tanrının *Ṛigveda*'da önemli bir yeri vardır. Ona, yak-

laşık bir düzine ilahide yakarılır. I. ve II. kitaplarda Brahmanaspati adıyla, diğer kitaplarda ve özellikle X. kitapta ise Bṛihaspati adıyla seslenilir. Bazen *İndra ile birlikte yakarılır.

Yedi ağızlı, güzel dilli, yüz kanatlıdır. Parlak ve altın sarısı bir rengi vardır. Sesi berrak ve güzeldir. Okları ve yayı, bir de *Tvashṭri'nin keskinleştirdiği (X, 53:9) bir baltası vardır. Kızıl atların çektiği bir arabası vardır. Dinsel tören yapılırken arabasında durur ve kötü ruhları kovar; ışığı getirir (II, 23:3). Burada dua okuduğu kabul edilip, kendisine Vāçaspati (Sözün Efendisi) diye seslenilmiştir.

Bṛihaspati bir evsel din adamı (Purohita)'dır (II, 24:9 / *Vācasaneya Saṃhita* 20:11). Dua ve kurbanların baş sunucusudur. Tanrılarla insanlar arasında bir tür arabulucudur. Tanrılara duaları o götürür. Çok güzel şarkılar biçiminde söyler ve tanrılar bundan çok hoşnut olur. Göksel bir grup (*Gaṇalar) ona eşlik eder. O yüzden Bṛihaspati'ye Gaṇapati (Gaṇaların Efendisi) de denir.

Ṛigveda'nın bazı yerlerinde Bṛihaspati, *Agni ile özdeşleştirilmiş durumdadır. Agni de bir tür din adamı gibi gösterilmiş ve ona din adamlarının adıyla seslenilmiştir (Bkz. Agni). Bṛihaspati, tanrısal din adamı brahman olarak, sonraki mitolojide ortaya çıkacak Trimūrti'nin içinde yer alan Brahmā'nın prototipi gibi görünmektedir. Dindar kişileri bütün tehlikelerden korur, onlara zenginlik verir. Ömrü uzatır, hastalıkları kovar. Bu iyilikseverliği yüzünden ona "baba" derler.

Sonraki dönemlerde bilgelik ve güzel söz söyleme tanrısı olarak karşımıza çıkar. O bir Ṛishi'dir. Jüpiter gezegeninin yöneticisidir ve bu gezegenle özdeşleştirilir. Ṛishi *Aṅgiras'ın oğludur. Bu yüzden soyadı Aṅgirasa'dır. Tanrıların hocası olduğundan ona Animishāçārya (Tanrı Hocası), Çakshas (Öğretmen), İcya (Öğretmen) denir. Özellikle *İndra'nın hocasıdır (İndrecya). Karısı Tārā'dır. Tārā'yı Ay tanrı Soma kaçırır. Bu yüzden savaş olur. Uşanas, *Rudra, *Daityalar ve

*Dānavalar Soma'dan yana olurlar. Bṛihaspati'nin yardımcıları ise İndra ve diğer tanrılardır. Dünyayı sarsan bir savaş olur. Sonunda Tanrı Brahmā'ya danışırlar. O da olaya el koyar ve Tārā'yı kocasına geri verir. Tārā bir çocuk doğurur. Bṛihaspati'yle Soma, ikisi de çocuğun kendisine ait olduğunu iddia eder. Tārā, Brahmā'nın zorlamasıyla doğruyu söyler ve çocuğun babasının Soma olduğunu açıklar. Çocuğun adı Budha'dır (Soma soyundan/Merkür gezegeni).

Bṛihaspati, Bharadvāca'nın babasıdır. Bharadvāca da, **Mahābhārata*'da Kuru ve *Pāṇḍuların hocası *Droṇa'nın babasıdır. Bṛihaspati bazen mitolojik yazar *Vyāsa ile özdeşleştirilir. Bṛihaspati'nin öteki adları da şunlardır: Sadasaspati (İkâmetin Efendisi), Asurya (Tanrısal), Cīva (Yaşayan), Dīdivis (Parlak), Dhishaṇa (Akıllı), Gīshpati (Sözün Efendisi).

Buddhist Mitoloji: Siddharta Gautama Buddha İÖ 563-483 yılları arasında yaşamış Hintli bir düşünürdür. Brahmanların kurban törenlerine, toplumdaki sınıf ayrılıklarına ve saçma inançlara tepki olarak geliştirdiği yeni yaşam felsefesi, sonradan bir din haline gelmiştir. Bu dinin inancı ise uygulamada büyük farklılıklar gösterse de temelde Hindu inancıyla benzerlikler taşır. En büyük ayrılık Buddhizmin "tanrısız" bir din olmasıdır. Bu dinin inananları ise "tanrı" ihtiyacını gidermek için, Buddha'nın ölümünden yıllar sonra onu tanrı haline getirmişlerdir. Cainizm ve Vishṇuizm, Buddhizm ile beraber Maurya döneminde atağa kalkan ve geniş kitleleri etkisi altına alan dinsel akımlardır. Bu üçü içinde en çok taraftarı *Vishṇu inancı toplamıştır. Bunda, toplumda çok sayıda taraftar bulan Buddha inancını, Buddha'yı Tanrı Vishṇu'nun bedenlenmelerinden biriymiş gibi göstererek, insanları kendi inanç saflarına doğru çeken Vishṇucuların da büyük etkisi olmuştur.

Buddha inananları sadece Tanrı ihtiyacı hissetmekle

kalmamış, daha ileri giderek inançlarını süsleyecek ve malzemesini büyük ölçüde Hindu mitolojisinden alan bir mitoloji de yaratmışlardır.

Buddha'nın Bodhgaya ağacı altında aydınlanmaya erişirken, şeytan Mara ile mücadele ettiği anlatılır. Hemen hemen bütün dinlerde görülen bir tür konservatizmin bir sonucu olarak, eski inanç ve gelenekler kısmen korunmuştur. Örneğin **Veda* tanrıları Buddha'nın yardımcısı ve hizmetçisi olarak karşımıza çıkarlar. İndra ve Brahma, Buddha doğarken onun dadılığını yapar durumda gösterilirler. Brahman düşüncesine göre kuzeyin koruyucusu *Kubera, doğunun İndra, güneyin *Yama, batının ise *Varuṇa'dır. Buddhist düşüncede ise Kubera aynı kalmış, diğerleri için daha küçük ruhlar uydurmuşlar ve sırasıyla *Dhṛitarāshṭra, Virudhaka ve Virupaksha demişlerdir.

Ağaç ruhu, kent ruhu, ev ruhu ve orman ruhu inançları vardır. Yer altında yaşayan yılanlar Buddhisttir ve Buddhistlerle dosttur (animist ilkellerden kalma bir inanç). Buddhizm içinde eski Hindu tanrı ve tanrıçalarına yer vermek bir moda haline gelmişti. Vishṇu'nun karısı ve mutluluk tanrıçası *Şrī, maymun *Hanumān ve *Şiva'nın karısı *Devī buna en güzel örneklerdir.

Brahman inancında ölüm tanrısı olan Yama, Buddhistlerce dini koruyan ruhlardan biri olarak gösterilmişti. Mara gibi kötü bir ruhtu. Bunların yanı sıra üçüncü bir kötü ruh, Ārilerden önceki yerlilerin inancında yer alan Manda tanrıdır.

Buddhizmde dini koruyan ruhlardan biri de Tanrı Şiva'dır. Şiva'nın Buddhist panteondaki bu biçiminin adı Mahākāla'dır. Mahākāla çok sert karakterli, elinde içi kan dolu bir insan kafatası taşıyan, boynunda kafataslarından yapılmış bir kolye taşıyan, üç gözlü bir ilah olarak betimlenir. O, bu korkunç şekliyle dini korur. Öte yandan, Şiva'nın karısı Devī de Buddhist panteon içine katılmıştır. Devī nasıl Şi-

va'nın dişil enerjisi (*Şakti) ise, Tārā da Buddha'nın (Avalokiteşvara) Şakti'sidir. Buddhist mitolojiye alınan tanrıçalardan bir diğeri de, aşk tanrısı Kama'nın karısıdır. Hindu mitolojisinde oldukça sakin ve sadık bir kadın olan bu tanrıça, Buddhist mitolojide oldukça serttir. Tanrı Brahma'nın karısı *Sarasvatī'de Buddhizm'e, müzik ve bilgelik tanrıçası olarak aynıyla katılmıştır. Hindu şafak tanrıçası *Ushas, Buddhist mitolojide Mariçi'dir.

Buddhizmin Hindu panteonundan başka bir de kendi panteonu vardır. Buddha'nın insan betimlemelerinin yapılmadığı zamanlarda o, Triratna (üç inci), ayak izleri ve aydınlığa eriştiği taş gibi şeylerle simgelendiriliyordu. Yunanlıların etkisiyle "güneş tanrı" olarak resmedilebilmişti. Buddha'dan sonra gelen selefleri de Buddhistler tarafından tanrı olarak düşünülmüştür. Buddhist düşünceye göre dünyaya daha önce üç Buddha gelmiştir; dördüncüsü bildiğimiz tarihi Buddha'dır. Dünyada kötülük egemen olduğunda beşinci Buddha gelecektir. Bu, Vishṇu'nun *Paraşurāma, *Rāma, *Kṛishṇa ve Balarāma olarak doğuşlarına benzer. Dünya kötüye gittiğinde Vishṇu, Kalki adıyla yeniden doğacaktır. Gelecekte doğacak olan Buddha'nın adı da Maitreya'dır.

Maitreya, henüz Buddha olmayan, fakat gelecekte Buddhalığa erişecek olan bir tiptir. Böyle tiplere Bodhisattva denmektedir. Bütün Buddha'lar bir Bodhisattva aşaması geçirmişlerdir. Kısmen daha yeni olan diğer iki Bodhisattva, Mancuşrī ile Avalokiteşvara'dır.

Mançuşrī hakkında, Bhairava biçimine girdiği ve Ölüm Tanrısını yendiği doğrultusunda bir efsane anlatılmakla birlikte, aslında o savaşçı bir tip değildir. Elinde nilüfer çiçeği ve bir kitap taşır halde betimlenir. Lotüs çiçeğinden doğmuş olduğuna ve karısının da Sarasvatī olduğuna bakılarak onun Hindu Brahma'sına koşut olarak düşünüldüğü söylenebilir. Avalokiteşvara ise Şiva'ya benzer. Saçlarında hilal, elinde içi kan dolu insan kafatası, üç uçlu mızrak ve sırtında bir kap-

lan derisi vardır. Mancuşrī de Vishṇu'nun yerini tuttuğuna göre, bu üçünün birliği Hindu Trimūrti'sine benziyor diyebiliriz.

Sayısız Buddha ve Bodhisattva tipleri yanında Buddhizm'de bir de denetlemede olan Buddha tipleri vardır. İçinde yaşadığımız devrin beş Buddha'sına denk gelmek üzere beş tane denetleyici Buddha vardır. Hatta bunların da birer Bodhisattvası vardır. Bu Bodhisattvalar Buddha oldukları halde, denetlemedeki Buddhalar sonsuza kadar aynen kalırlar. Bunlar kendilerine göre göksel katlarda otururlar ve buralarda gelecek Buddhaların oluşması için kaynak görevi görürler. Tarihten tanıdığımız Gautama Buddha'nın Bodhisattva şekli Avalokiteşvara, denetlemedeki şekliyse Amitabha idi. Buddhizme inananlara göre Amitabha, Sukhavatī adlı bir cennetin içinde, muhteşem bir yaşam sürdüren bir tanrı gibiydi. Dindar Buddhistlerin tek amacı bu cennete gidebilmektir.

Buddha'nın bir de "İlk Buddha" denen ve Hindu inanışındaki Atman'ın yerini tutabilecek, soyut ve esas kavramı vardır ki buna da Adibuddha adı verilir.

Siddharta Gautama Buddha'nın kurduğu felsefe sistemi ve yaşam yolu, ölümünden sonra dinsel bir sistem haline getirilmiş, ilkellerden ve Tibet'te hâlâ yaşamakta olan kabilelerden gelen etkilerle tanrı, cennet, büyü gibi inançlarla ve Hindu mitolojisinden alınan tanrı ve tanrıçalarla tanınmaz bir hale getirilmiştir.

Buddhistler *Rām., *Mhb. ve **Harivaṃśa* içindeki öyküleri, kendi masal serileri içerisine kısa biçimde katmışlardır. Bunları kendi uydurdukları masallarla birleştirerek *Catakalar* ve *Avadanalar* denen masal kitaplarını oluşturmuşlardır. Buddha'nın ölümünden iki üç yüzyıl sonra bir araya getirilen ve onun vaazlarını içeren külliyata *Tripitaka* (Üç Sepet) denir.

Buddha hakkında çeşitli mucizeler anlatılır. Bunlardan

en ünlüsü, kuzeni Devadatta'nın üzerine saldırttığı çılgın filin, Buddha'nın önünde uysallaşıp onun ayaklarına kapanmasıdır.

C

Cagannātha: Cagannāth diye de söylenir ve "Dünya Efendisi" anlamına gelir. Vishnu veya Krishna'nın bir adıdır. Aslında, Hindistan'ın Orissa bölgesindeki Purī kentinin ünlü Vishnu idolü ve türbesidir. Purī'ye ait yerel bir tanrı, Hinduizmin içine girmiş ve o bölgenin koruyucusu olduğuna inanılan bu tanrı Vihnu'nun bir görünüşü olarak kabul edilmiştir.

Caimini: *Vyāsa'nın öğrencisi olan bir ermiş. Hocasından *Samaveda*'yı öğrendiği ve onu yaydığı söylenir. Aynı zamanda Pūrvamīmānsā felsefesini kuran kişidir.

Camadagni: *Bhṛigu soyundan bir brahman. Yedi ermişten biridir.

Cāmbavān: Rāmāyaṇa Destanı'ndaki ayı karakter. Maymunlarla beraber hareket eder. Kendisine ait ordusu vardır. Bilgeliğiyle dikkati çeker. Rāma'nın Rāvana ile yaptığı savaşta

çeşitli yararlılıklar gösterir. Savaşta ölümcül yara alanların kurtulması için nereden hangi şifalı otların getirileceğini Hanumān'a o söyler (R VI, 74).

Canamecaya: *Parikshit oğlu ve *Arcuna'nın torunu büyük bir kral. *Vaişampayana *Mhb.'yı bu krala anlatmıştır. Babası Parikshit bir yılan sokması sonucu ölünce yılanları (*Nāğalar) kurban etmiştir. Bu kurbanıyla ünlüdür.

Catāyus: (Catāyu) **Rāmāyaṇa*'da geçen, *Garuḍa'nın oğlu ve akbabalar kralı olan kuş. *Rāma'nın dostu idi. *Rāvaṇa *Sītā'yı kaçırırken onunla dövüşmüş, ancak yenilmişti.

Cehennem: Sanskrit dilinde Naraka sözcüğüyle belirtilen cehennem, Hint hayal gücünün belirlediği ölçülerde çok çeşitlidir. Markandeya Purāna'da birçok çeşidinden söz edilir. Örneğin Maharaurava (Çok Korkunç) cehennemi, 4.725.000 km. genişliğinde, bakırdan yapılmıştır. Altında ateş yanar ve korkunç derecede sıcaktır. Günahkar kişi orada elleri ve ayakları bağlı olarak durur, ortada yuvarlanarak hareket eder. Kuşlar ve böcekler her tarafını didik didik ederler. Tamas (Karanlık) cehenneminde ise çok müthiş bir soğuk vardır. Tamamen karanlıkla kaplıdır. İnsanlar orada birbirlerine çarparlar ve birbirlerinden medet umarlar. Soğuktan dişleri takırdar, açlık ve susuzluk belasıyla uğraşırlar. Kar taneleriyle yüklü keskin rüzgarlar onların iliklerine işler. Nikrintana (Kesiliş) cehenneminde devamlı olarak dönmekte olan bir çömlekçi tekerleği vardır. İnsanlar bunun üstüne oturtulurlar ve ölüm tanrısı Yama'nın hizmetçisinin hazırladığı telle kesilmeye başlanırlar. Ayaktan kafaya doğru kesilirler ve yaşamlarını yitirmedikleri için yüzlerce kez kesilirler. Apratishtha (Emniyet Yok) cehenneminde, bir yanda tekerlekler bir yanda kuyu ipleri ve kova vardır. Bir kısım insanlar sürekli olarak dönen tekerleklerin üstünde tutulurlar ve vücut-

larından kan fışkırana dek orada döndürülürler. Bir kısım insan ise kova içinde sürekli suya sarkıtılırlar. Asipatravana (İğneyaprak Ormanı) cehennemi yaklaşık 135.000 km genişliğinde, güneş ışınlarıyla kavrulan bir yerdir. Burada bir orman vardır. Bu ormanın ağaçlarının yaprakları sivri, kılıç gibi keskindir. Bir yandan kaplan kadar korkunç kara köpeklerin havlamaları duyulur. İnsanlar o ormanın serin gölgesine ulaşmak isterler ancak ulaştıkları zaman tüm iğne yapraklar koparak insanların üzerine düşer. İnsanlar ateşle kavrulan yerlere düşerler. Köpekler koşup gelirler ve inleyip feryat eden insanların uzuvlarını kopartmaya başlarlar. Taptakumbha (Yanan Kazan) cehenneminde ise her tarafta alev alev yanan ateşle çevrili ısıtılmış kazanlar vardır. Bunların içi erimiş demirle kaplıdır ve öbek öbek ateş gruplarının üstünde durur vaziyettedir. Yama'nın yardımcıları günahkarları baş aşağı bu kazanların içine atarlar. Yanan organlarından sızan ilikleri ve özleri, kaynayan kazana karışır ve kazanın suyunu bulandırır. Korkunç akbabalar çatlayan kafataslarının patlamış göz delikleri kısımından çekerek insanları tekrar aynı kazanın içine atarlar. O insanların kaynayan kazandaki erimiş kafaları, organları, etleri, derileri ve kemikleri yeniden birleşirler. Yama'nın hizmetçileri, ellerinde kaşıklarla bu bereketli karışımı sürekli olarak karıştırır dururlar... Vishnu Purana'da (II,6) yirmi sekiz adet cehennem sayılır, ancak bunların betimlemeleri yapılmaz, sadece hangi cehennemin hangi suça karşılık geleceği belirtilir.

Ç

Çandikā: Tanrıça Durgā'nın bir adıdır (Bkz. Durgā).

Çandra: (Bkz. Soma).

Çinnamastā: On Mahavidya'dan biridir. Bu tanrıça başkalarının kanıyla beslenmez, kendi kanıyla başkalarını besler. Ölü yakma yerinin üstünde seks yapmakta olan aşk tanrısı Kāma ile karısı Rati'nin üzerinde olarak resmedilir. Bu durumda bir kılıçla kendi başını keser ve fışkıran kanı kendi kafasına içirir, diğer iki yana fışkıran kanları da yardımcısı kadınlara içirir. Bu tabloda aşk tanrısı ile karısının yerini bazen Krishna ile Radhā alır. Çok fazla eskiye gitmeyen bir inançtır. Üreme, yaşamın kendi olanaklarıyla tekrar tekrar sürmesi ve ölüm gibi olguların bir arada gösterilmeye çalışıldığı düşünülür.

Çumuri: (Bkz. Dhuni ile Çumuri).

Çyavana: *_Ṛigveda_'da bazı ilahilerin yazarı, ermiş Bhṛigu'nun oğludur. Ermiş Çyavana *_Mahābhārata_'da *Aşvinlerin *soma içkisi içebilmesi için Tanrı *İndra'ya kafa tutar ve onu alt eder. Mhb. ve *_Purāṇalar_'da onunla ilgili birçok efsane vardır. Sukanya'nın kocası, *Aurva'nın babasıdır. Sözcüğün ikinci *a* sesi *_Ṛigveda_'da uzundur ve "Çyavāna" biçiminde okunur. (_Ṛigveda_'da Çyavāna ile ilgili yerler: I, 116:10 / I, 117:13 / I, 118:6 / V, 74:5 / V, 75:5 / VII, 68:6 / VII, 71:5 / X, 39:4, Mhb.'da III, 122-125).

D

Dadhikrā: Vedik mitolojide Tanrıların arabalarını süren göksel atlar içinde en göze çarpanlarından biri Dadhikrā'dır. Çok süratlidir. Bazen bir kartala, bazen de bir kuğuya benzetilir. Kanadının olduğu düşünülür. O, *Dasyuları öldüren bir kahramandır.

Dadhyañç: (Dadhīça) Vedik bir ermiş adı. *Atharvan'ın oğludur. *Ṛigveda*'da onunla ilgili mitte, İndra'nın ona çeşitli bilgileri öğrettiği, ancak başkasına anlattığı takdirde başını keseceği anlatılıyor. *Aşvinler bu bilgileri ermişten öğrenirler ve İndra onun başını keşince, ermişe kendi başlarını vererek onu kurtarırlar. *Ṛigveda*'da bir başka yerde, *İndra'nın şeytanları Dadhyañç'ın kemikleriyle öldürdüğü söylenir.

Daityalar: Gramerci Pāṇini'nin *Ashṭādhyāyī* adlı eserinde (IV, 1:85) belirttiği gibi, Daityalar "*Diti'nin Neslinden Olanlar" anlamına gelmektedir. Diti (Sınırlı) *Aditi'ye (Sınırsız) karşıt olan bir tanrıçadır. Tıpkı *Asura'dan Sura'nın türetilmesi gi-

bi türetilmiştir. Diti'den doğmuş olan bu kötü ruhlara Daityalar denmiştir. Destanlarda ve klasik edebiyatta Asuralar ve *Dānavalarla anlamdaştırlar. Ancak bunlardan ayrılan yönü, vedik dönem sonrasında görülüyor olmasıdır. *Rāmāyaṇa*'da (I, 46) şu mit anlatılır: "Okyanusun çalkalanması sırasında vuku bulan, tanrılarla Daityalar arasındaki savaşta, tanrılar Daityaları öldürürler. Sonra, Diti çilecilik yaparak *Kaşyapa'dan bir lütuf ister. İstediği *İndra'yı yenecek bir oğul doğurmaktır. Kaşyapa ona, eğer bin yıl bütünüyle saf bir hayat yaşarsa, isteğinin gerçekleşeceğini söyler. Hamileliği sırasında Tanrı İndra Diti'yi izler ve onu saf olmayan bir durumda yakalar. Hemen onun rahmine girer ve embriyonunu yedi parçaya böler. Bunlar *Marutların yedi efendisi olurlar".

**Mahābhārata* ve **Purāṇalar*'da, Asuraların orijinleri ve soy kütükleri üzerine, ayrıntılarda farklılaşan bilgiler vardır. *Brahmā'nın kafasından çıkan altı evlattan biri olan Marıçi, bir oğul türetir. Bu, ikincil derecede yaratıcı (Pracāpati) olan Kaşyapa'dır. O, *Daksha'nın on üç kızıyla evlenir. Bu kızlar içinde ilk sıra Aditi'ye, ikincisi ise Diti'ye verilir. Ancak Diti, Aditi'den (Mhb. XII, 207:20'de söylendiği üzere) daha yaşlıdır. Diti'nin *Hiranyakaşipu adında bir oğlu vardır ki bu Asuraların yöneticisidir. Onun da başta *Prahlada olmak üzere beş oğlu vardır. Prahlada'nın da başta Viroçana olmak üzere üç oğlu vardır. Viroçana'nın oğlu Bali, onun oğlu da Bāna'dır. Bu Asuralara ve onların soyuna Daityalar denir.

Kaşyapa ile Daksha'nın bir başka kızı olan Dānu'dan otuz üç veya kırk oğul kazanılmıştır. Bunların soyuna da *Dānavalar denir. Kaşyapa'nın, Daksha'nın dördüncü kızı Simhikā'dan olma oğlu, ünlü Asura Rāhu'dur ki bunun başı *Vishṇu tarafından kesilmiştir. Kaşyapa'nın beşinci karısı Danayus ise Bala ve *Vṛitra'nın analarıdır. Bu iki Asura İndra tarafından öldürülmüştür. Altıncı karısı Kālā da, bir Asura sınıfı olan Kālakeyaları doğurmuştur. **Mahābhārata*'da (I,

65) bütün Asura soyunun, Daksha'nın beş kızından türediği anlatılır (Bkz. Asuralar, Dānavalar, Diti).

Daksha: *Ādityalardan biridir. Adının anlamı "akıllı, becerikli"dir. Genelikle **Ṛigveda*'nın I. ve X. Maṇḍalalarında adı geçer. Kozmogonik bir ilahide (X, 72:4-5) Daksha'nın Aditi'den doğduğu söylenir ve hemen arkasından ise *Aditi'nin Daksha'dan doğduğu ve Daksha'nın kızı olduğu söylenir. Bir başka yerde ise (X, 5:7) Varlık ve Yokluğun, Daksha'nın doğum yeri olan Aditi'nin rahmi olduğu söylenir. Bu paradoks belki Daksha'nın başka tanrıları simgeleyen soyut bir sözcük olarak kullanıldığını düşünmekle çözülebilir. *Şatapatha Brāhmaṇa*'da (II, 4, 4, 2) Daksha, yaratıcı tanrı *Pracāpati ile özdeşleştirilir.

Damayantī: **Mahābhārata*'daki (III, 53-79) "*Nala ile *Damayantī" öyküsünün kadın kahramanı. Kral Nala'nın sadık ve nitelikli karısıdır.

Dānavalar: *Kaşyapa ile *Daksha'nın kızları Dānu'dan türeyen çocuklara Dānavalar denir. Bunlar, *Asuralar ve *Daityalarla bir düşünülürse de, eskilik yönünden Asuralara daha yakındırlar. Çünkü **Ṛigveda*'da (I, 32:9) Dānu, Asura *Vṛitra'nın anası olarak görülür. Zamanla Dānu bütün Dānavaların anası haline gelir. Daityalar ise Veda sonrası mitolojiye aittirler. Epik ve klasik Sanskrit edebiyatında Asura, *Dānava ve *Daitya sözcükleri birbirleriyle aşağı yukarı aynı anlamda kullanılır. Bunlar tanrıların düşmanlarıdırlar (Bkz. Asuralar, Daityalar).

Dāsalar: (Bkz. Dasyular).

Dasyular: Dāsa (Köle) ile eş anlamlıdır. Dasyular, aslında Ārilerin savaştıkları kara derili Hint yerlilerine verdikleri

addı. Bu, zamanla mitoslaştı ve bunlar da bir tür kötü ruh sınıfı haline getirildiler. Bunlarla yapılan kanlı çarpışmalardan doğal olarak doğan efsaneler, onları *Rākshasalar ve *Pişaçalar gibi korkunç ve iğrenç birer kötü ruh olarak edebiyata katmıştı. Kara renkli, küçük burunlu bu insanlar, anlaşılmaz sözlerle ayinler yapmakla ünlüydüler. **Ṛigveda*'da Ārilerin savaşçı tanrısı *İndra'nın Dasyularla olan savaşlarından ve onlardan binlercesini nasıl öldürdüğünden söz edilir. İndra'nın lakaplarından biri de Dasyuhan'dır (Dasyu Öldüren) (I, 100:12).

Daşaratha: Güneş hanedanlığından bir kral. İkşvāku soyundan Aca'nın oğludur. Ayodhyā'nın kralıdır. Üç karısı olmasına rağmen çocuğu yoktu. Bir *at kurbanı töreni düzenleyerek dört evlat edinir. Karılarından Kausalya, **Rāmāyaṇa Destanı* kahramanı *Rāma'yı, Kaikeyī *Bharata'yı, Sumitra ise *Lakshmaṇa ve Şatrughna'yı doğurur. Tanrı *Vishṇu'nun doğasının yarısını Rāma, çeyreğini Bharata almış, diğerleri ise kalan parçayı bölüşmüşlerdir. *Rāmāyaṇa*'da Vishṇu, *Rāvaṇa'yı öldürmek için insan biçiminde dünyaya gelmeye söz verir ve insan babası olarak kendisine *Daşaratha'yı seçer. Daşaratha, sözüne son derece sadık bir kraldır. Ölümünden sonraki olaylar, ünlü *Rāmāyaṇa* destanının konusunu oluşturur.

Devī: *Şiva'nın karısı, Himalaya Dağları'nın (Himavat) kızıdır. Ona Mahadevī (Büyük Tanrıça) de denir. **Mahābhārata*'da birçok adıyla anılır. En çok da **Purāṇalar*'da (*Vāmana Purāṇa*'da Şiva ile *Umā'nın evliliği anlatılır; *Kūrma P.*'da Devī'ye en yüce tanrıça olarak, sekiz bin adıyla yakarılır. **Agni P.*'da ise *Durgā inancından söz edilir... vs.) ve daha sonraki edebiyatta ondan söz edilir. Şiva'nın dişil enerjisi (*Şakti) olarak biri yumuşak, diğeri hiddetli iki halde bulunur, ki genellikle insanların taptığı ikinci halidir. Yumuşak

halde iken güzel Umā'dır (Parıltı); *Gaurī'dir (Sarı, Parlak); *Parvatī'dır (Dağlı); Haimavatī'dir (Himalayalı); Caganmatā'dır (Dünyanın Anası); Bhavanī'dir. Sert ve öfkeli haldeyken ise Durgā'dır (Erişilemez); *Kalī'dir (Siyah); Çandī ve Çandikā'dır (Öfkeli); Bhairavī'dir (Korkunç). Tapınıcıları Ekim ayında yapılan Durgapuca festivalinde, Tanrıça Durgā için çılgın gösterilerle tapınırlar. Durgā on kolludur (Daşabhuca) ve her bir elinde bir silah vardır. Bir aslanın üstüne binmiş durumda (Simhavahinī) gösterilir. Kara derili Kalī ise ağzı kanlı, boynu insan kafataslarından yapılmış kolyeyle süslü haliyle en korkunç görünüştedir. O, en büyük sihirbaz'dır (Mahamaya). Vindhya dağlarında oturur (Vindhyavasin). Mahisha adlı Asura'yı (Mahishāsura) öldürdüğü için adı Mahishamardinī'dir. Dünyayı beslediği için Cagaddhatri'dir; dağınık saçları nedeniyle Muktakeşī'dir; "Yıldız" anlamında Tārā'dır.

Yumuşak hallerine ait bayramlar da vardır. Bugün Hindistan'ın Racastan bölgesinde Mart-Nisan aylarında kutlanan Gangaur bayramı, tanrıça *Gaurī adınadır. Yine aynı bölgede ve Kuzey Hindistan'da Temmuz-Ağustos aylarında kutlanan Tīc bayramı da Tanrıça *Parvatī adınadır. Parvatī, Şiva'nın karısı olarak, onunla birlikte boğanın üstünde oturur durumda düşünülür.

Birçok adı daha vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Adrica (Dağda Doğmuş), Kanyakumarī (Genç Kız), Ambikā (Ana), Satī (Erdemli), Şivadutī (Şiva'nın Elçisi), Bhīmadevī (Korkunç Tanrıça), Mahakalī (Büyük Kalī), Matangī (Haşin), Raktadantī (Kanlı Dişli)... vs.

Tanrıça *Devī, Buddhist mitoloji içine de girmiştir. Buddhizmin ilerleyen devrelerinde görülen sihirbazlık konusunda bu ana tanrıça inancının oynadığı rol büyüktür. Olasılıkla bir "Ana Tanrıça" düşüncesi, ilkellerin inanışından mitolojilerin içlerine girmiştir.

Dhanvantari: Okyanusun Çalkalanması ile ortaya çıkan tanrıların hekimidir. Tıp biliminin babası kabul edilip ünlü Ayurveda (Yaşam Bilgisi) ona mal edilir. Okyanusun çalkalanması sırasında içinde nektar bulunan beyaz bir kapla belirir. Ona bu yüzden Sudhāpāni (elinde nektar taşıyan) ve Amṛita (ölümsüzlük) gibi isimler verilir.

Dharma: Bu sözcük **Ṛigveda*'da yansız cinsten "Dharman" olarak geçer. Sonraki dönemlerde kişileştirilerek eril "Dharma" biçimi kullanılmıştır. *Ṛigveda*'da "varlığı yöneten genel düzen, tanrıların göksel düzeni ve her tanrının kişisel düzeni" anlamlarında kullanılmıştır. Sonraki metinlerde "din, görev, ahlâk, erdem, adalet, yasa ve doğru yol" anlamlarında kullanılmıştır. Bazen aynı anda hepsini birden içerir. Ayrıca "Ölüm Tanrısı *Yama" ile eş tutulmuştur. Doğru olan her şey Dharma'dır; yanlış olan ise bunun tersi, yani Adharma'dır.

Dharma sözcüğü gerek kavram olarak, gerekse tanrı olarak **Rāmāyaṇa* ve **Mahābhārata* destanları içinde sık sık geçer ve büyük rol oynar. Rām.'da destanın kadın ve erkek kahramanlarının erdemliliği (dharma) çok önemlidir. Mhb.'da beş *Pāṇḍu kardeşten diğerleri *Veda tanrılarının çocukları oldukları halde ağabeyleri *Yudhishṭhira Tanrı Dharma'nın oğlu olarak gösterilir ve destanda sık sık oğlunun erdemini dener. Destanın sonunda, Yudhishṭhira'nın cennete girişi sırasında da köpek kılığına girer (XVII, 3, 17) ve onu yine sınar; bu sınama da diğerleri gibi Yudhishṭhira'nın başarısıyla sonuçlanır.

Dharma kavramı, Buddhizm'de de çok önemli bir yer oluşturmaktadır. Sözcüğün Palicesi *Dhamma* biçimindedir. Dharma'yı başlı başına bir konu olarak ele alan ve onu *Ṛigveda* dininin gerekçeleri ve açıklaması olarak çok geniş bir biçimde işlemiş bulunan en eski Sanskrit metinler *Dharmasūtralar*'dır.

Veda dönemi en üstün Tanrı *İndra'dan, epik dönem Dharma'ya geçişi anlatan Abidin İtil'in "İndra-Dharma" (*İlahiyat Fak. Der.* XI, 1963) adlı makalesi bu konuda daha ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Dhātṛi: Adı "veren, yapan" ve "yaratıcı" anlamlarındadır. **Ṛigveda*'nın sonraki ilahilerinde öyle fazla güç ve fonksiyon yüklenen bir tanrı değildir. Fakat yaşamın kurtuluşunu sağlayan ve sağlık veren bir tanrı olarak betimlenir. Fayları sürdürtür, evliliği sağlar, ev yaşamı üzerinde egemendir. Hastalıkları iyileştirir, kırık kemikleri düzeltir. "Güneş, ay, gök, dünya, hava ve cennetten önce" biçimlendiği söylenir. Bir *Āditya olarak da görülür ve bu karakterle kalmıştır. Sonraki mitolojide *Pracāpati veya yaratıcı *Brahmā olarak ortaya çıkar. "Veren, yapan" terimi, *Vishṇu ve *Kṛishṇa için kullanılan bir lakap da olmuştur. O, bazen de Brahmā'nın oğludur.

Dhṛishṭadyumna: *Draupadī'nin kardeşi ve *Pāṇḍu ordusunun başkomutanıdır. Babasının başını kesmiş olan *Droṇa'yı, başını keserek öldürür. Droṇa'nın oğlu *Aşvatthāman tarafından öldürülür.

Dhṛishṭaketu: Dhṛishṭadyumna'nın oğullarından biri. Ayrıca başka birçok kişinin adıdır.

Dhṛitarāshṭra: **Mahābhārata Destanı* kahramanlarındandır. *Vyāsa, Viçitravīrya'nın dul karılarından Dhṛitarāshṭra, *Pāṇḍu ve Vidura'yı doğurtur. Dhṛitarāshṭra'nın annesinin adı Ambikā, karısının adı *Gandharī'dir. Ondan yüz çocuğu olur. En büyüğünün adı *Duryodhana'dır. Destan, kör olan Dhṛitarāshṭra ile soluk tenli Pāṇḍu'nun oğulları arasındaki taht savaşlarını anlatır. Oğullarına karşı hep edilgen kalmış, onların oyunlarına gelerek bir kardeş kavgasının doğmasını

engelleyememiştir. O ve karısı bir orman yangınında (Mhb. XV. Bölüm) ölürler.

Dhuni ile Çumuri: Her zaman bir arada görülen iki şeytan (*Dāsa). *İndra tarafından yok edilirler.

Diti: (Soyut Tanrılar) *Aditi'nin karşıtı veya onu tamamlayan bir tanrıçadır. Adı **Ṛigveda*'da üç kez geçer. Bir yerde (V, 62:8) tanrı *Mitra ve *Varuṇa'nın arabalarından Aditi (Sınırsız, sonsuz) ve *Diti'ye (Sınırlı, sonlu) baktıkları söylenir. **Rāmāyaṇa*'da ve **Purāṇalar*'da *Daksha'nın kızı, *Kaşyapa'nın karısı ve *Daityaların anası olarak görülür. Vishṇu *Purāṇa*'da (II, 79) *İndra, *Diti'nin karnındaki embriyoyu kırk dokuz parçaya ayırarak, *Marutların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Bkz. Marutlar, Aditi, Daityalar...).

Dokuz Durgā: (Nava Durgāh) Tanıça Durgā'ya ait olduğu düşünülen dokuz tanrıça biçimi. Bunlar, Şailputrī, Brahmaçarinī, Çandraghantā, Kushmandā, Skandamatā, Katyayanī, Kalaratrī, Mahagaurī, Siddhadhatrī'dir. Hindular Ekim ayında kutlanan ve dokuz gün süren Navaratri bayramında, sırayla her gün birine olmak üzere, bu tanrıçalara taparlar.

Draupadī: **Mahābhārata*'nın kadın kahramanı, Pançala kralı *Drupada'nın kızı, beş *Pāṇḍu kardeşin ortak karısıdır. Pāṇḍavalarla birlikte ormanda sürgün hayatı yaşar, başından birçok kötü olay geçer. Dayanıklı ve cesur karakteriyle dikkati çeker. Gerçek adı *Kṛishṇa'dır. Her Pāṇḍu'dan bir oğlu olur. Bunlar büyük savaşın sonundaki gece baskınında *Aşvatthāman tarafından öldürülürler. Destanın sonunda Pāṇḍularla birlikte *İndra'nın cennetine giderken Himālayalarda ilk düşüp ölen odur.

Droṇa: **Mahābhārata Destanı* kahramanlarındandır. Kurular

ve *Pāṇḍuların savaş hocalarıdır (Droṇāçārya). Karısı Kṛipā, oğlu ise *Aşvatthāman'dır. Büyük savaşta Kuruların yanında yer alır. Bhīshma ölünce ordu komutanı olur. On dördüncü günde *Drupada'yı öldürür. Daha sonra Drupada'nın oğlu tarafından öldürülür.

Druhlar: **Ṛigveda*'da adı geçen bir tür kötü ruh grubudur. *Avesta*'da Druc olarak geçer.

Drupada: Pançāla ülkesinin kralı, Draupadī'nin babasıdır. Kuru ve *Pāṇḍu çocuklarının hocaları olan *Droṇa'nın okul arkadaşıdır. Büyük savaşta ona karşı savaşmıştır. On dördüncü günde Droṇa tarafından öldürülmüştür. Droṇa'yı da ertesi gün Drupada'nın oğlu *Dhṛishṭadyumna öldürmüştür. Daha genç olan diğer oğlu ve kızının adları ise Şikhaṇḍin ve Şikhaṇḍinī'dir.

Duḥşāsana: Kör kral *Dhṛitarāshṭra'nın yüz oğlundan birinin adıdır. Pāṇḍavalar *Duryodhana ile oynadıkları kumarda *Draupadī'yi kaybettikleri zaman Duḥşāsana onu saçlarından çekerek salona getirmiş ve ona çok kötü davranmıştır. Bunun üzerine *Pāṇḍu oğullarından *Bhīma, savaşta onu öldürüp kanını içeceğini söylemiş ve öyle de yapmıştır.

Durgā: *Şiva'nın karısı tanrıça *Devī'nin korkunçlaştığı zamanki hallerinden biridir. *Durgā on kolludur ve ellerinin çoğunda silahlar vardır. Sarı renkli güzel bir kadındır. Bir kaplanın üstünde oturur. Bütün bunlar, onun korkunçluğunu ve kan dökücülüğünü vurgulamak içindir (Bkz. Devī).

Durvāsas: *Atri ve Anasūyā'nın oğlu olan ermiş. Dua ve beddualarıyla ünlüdür. *Şakuntalā'ya beddua ederek onu kral Dushyanta'dan ayrı düşüren odur. Fakat aynı zamanda duasıyla Kuntī'yi güneş yoluyla ana yapan da odur.

Mahābhārata ve *Purāṇalar*'da dua ve ilenmeleriyle daha birçok yerde karşımıza çıkar.

Duryodhana: Kör kral *Dhṛitarāshṭra'nın en büyük oğlu ve *Mhb.'daki büyük savaşta Kuru ordusunun komutanıdır. Bütün *Pāṇḍu oğullarını kıskanmakta, özellikle *Bhīma'ya diş bilemektedir. Kuruların kumarda *Draupadī'yi kazanmaları üzerine onu alçaltmış ve kalçasını göstererek alay etmiş olan Duryodhana'ya Bhīma, savaşta onun kalçasını kırarak öldüreceğine dair yemin etmiş ve öyle de yapmıştır. Savaştan önce *Kṛishṇa yerine, onun ordusunu seçmekle en büyük hatayı yapmıştır. Çünkü Pāṇḍuların yanında yer alan Kṛishṇa onlara savaşı kazandırmış, Kurular ise yenilmiş ve hepsi yok olmuşlardır. Duryodhana'nın öcünü Droṇa oğlu *Aşvatthāman, yaptığı gece baskınıyla almıştır.

Dvita: (Bkz. Trita Āptya).

Dyaus: (Göksel Tanrılar) Gök baba (Dyaus-Pitar). *Ṛigveda*'da çok defa "gök" anlamında, bazen de "gün" anlamında yakarılan tanrıdır. Tek başına Dyaus'a sunulmuş bir ilahi yoktur. Genellikle "Yer Ana" (*Pṛithivī-Mātar) ile eşleşmiş durumdadır ve onlardan *Dyāvā-Pṛithivī olarak söz edilir. İlahilerin bir kısmında *Ushas onun kızıdır; bir kısmında "*Aşvin Çifti" ondan türeme olarak görünür. *Agni onun oğlu; *Parcanya, *Sūrya, *Ādityalar, *Marutlar ve *Aṅgirasalar da onun oğulları olarak gösterilirler.

Dyaus, insan biçimli olarak betimlenmesinin yanı sıra, bir boğa olarak da betimlenmiştir (V, 58:6). Onun en tanınan görünüşü ise "Baba" olarak görünüşüdür. *Viṣvadeva* ilahilerinin birinde (VI, 51: 5) ona "Gök Baba", eşine de "Yer Ana" olarak seslenildiğini görüyoruz. Diğer pek çok tanrıya söylendiği gibi, ona da "asura" diye seslenilmiştir (I, 131:1). Hint mitolojisinin karmaşık panteonu içinde Dyaus'un ol-

dukça önemli bir yeri vardır. O, "Yer Ana" ile birlikte bütün tanrıların ve tanrısal fenomenlerin üzerinde, her şeyi saran tanrı olarak görünür.

Dyaus sözcüğü, *div* (parlamak) eyleminden türetilmiştir. *Deva* (tanrı) sözcüğü de aynı kökten gelir. Dyaus'un kökeni Hint-Avrupa dönemine dek uzanır. Latince *deus* "tanrı" demektir. Yunancada *zeu-* ve *di-* olarak iki biçimde söylenir. Böylece Hint Dyaus'u Yunan Zeus'u olur ve Hint Dyaus-Pitar'ı Latin Jupiter'i haline gelir (Bkz. Pṛithivī, Dyāvā-Pṛithivī...).

Dyāvā-Pṛithivī: (Göksel-Yersel Tanrı Çifti) Tanrı çifti olarak *Ṛigveda*'da adı en çok geçenler Gök (*Dyaus) ve Yer (*Pṛithivī) çiftidir. Altı ilahide onlara rastlanır. Dyaus'a tek başına yakarılan ilahi yoktur. Pṛithivī'ye ise sadece üç beyitlik tek bir ilahide yakarılır. Gök ve Yer'den Rodasī olarak yüz kezden fazla söz edilir. Bunlar baba (*pitā*) ve anne'dirler (*mātā*). Bütün canlıları yarattıkları gibi onları korumaktadırlar. Ayrıca tanrıların da anası ve babasıdırlar. Öte yandan bazı ilahilerde bağımsız tanrılar olarak görünürler. Biri üreten bir öküz, diğeri ise rengârenk bir inektir ve ikisinin birleşmesi çok verimlilik yaratır. Asla yaşlanmazlar. Çok büyüktürler; her tarafa yayılmışlardır. Yiyecek, zenginlik, ün ve egemenlik verirler. Bazen onlara ahlâksal nitelikler de yüklenir. Bilgedirler, erdemlidirler. Anne ve baba olarak canlıları kötülüklerden korurlar (Bkz. Dyaus, Pṛithivī...).

E

Ekaçakra: Mahābhārata Destanı'nda, Pāṇḍu oğullarının anneleri Kuntī ile birlikte gelip bir Brāhman'ın evinde kaldıkları kasaba. Sözcük anlamı "tek tekerler"tir. Bhīma, kasabayı haraca kesen ifrit Baka'yı (veya Vaka) burada öldürür. İfrit hergün sırayla bir evden bir insanı ve çeşitli yiyecek maddelerini ormana getirmelerini istemiştir. Sıra, Pāndavaların evinde kaldıkları Brāhman'ın ailesindedir. Ana, kız ve oğul hepsi de kendini feda etmek istemektedir. Konuşmalarını duyan Kuntī, oğlu Bhīma'nın bu işi çözeceğini söyler. Nitekim Bhīma ormana gider, ifritle alay ettikten sonra onu öldürür ve kasabayı bir kabustan kurtarır.

Ekalavya: Mahābhārata Destanı'nın büyük savaş hocası, Kuruları ve Pāṇḍuları yetiştiren Droṇa birgün bir Bhilla çocuk tarafından ziyaret edilir. Çocuğun adı Ekalavya'dır ve okçu olmayı çok istemektedir. Ancak aşağı kast mensuplarına bu bilgileri vermek yasak olduğu için Droṇa çocuğun bu isteğini reddeder. Ekalavya ormandaki klübesinin yanına Dro-

ṇa'ya tıpatıp benzeyen bir heykel yapar ve ona baka baka kendi kendine ok atma çalışmaları yapar. Zaman geçer ve günün birinde Droṇa, genç prenslerle birlikte ormanda dolaşırken, Ekalavya'ya rastlar. Büyük savaş üstadı orada Bhilla çocuğun ok ve yay kullanmadaki becerisine hayran kalır. Bunları kimin öğrettiğini sorduğunda çocuk, kendi yaptığı Droṇa heykelini gösterir. Droṇa bu durumdan çok etkilenmiştir, ancak bir aşağı kast mensubu olan çocuğu bir tehlike olarak görür. Ona "hocana hediye olarak ne sunacağını" sorar. Çocuk ne isterse istesin vereceğini söyler. Droṇa da ondan sağ elinin baş parmağını ister. Ekalavya hiç tereddüt etmeden bıçağıyla baş parmağını keser ve böylece Guru'suna olan bağlılığını kanıtlamış olur... Bu adda bir Nishada kral da vardır. Görünmez olan bu kralı Kṛishṇa öldürmüştür.

Etaşa: **Ṛigveda*'da adı geçen atlardan biridir. Çoğul olarak söylendiğinde güneşin atlarını ifade eder. Süratli at *Etaşa, güneş tekerlerini hareket ettirir (VII, 63:2). Sūrya ile yaptığı bir yarışta *İndra kendisine yardım eder (I, 61:15).

G

Gaṇalar: Gaṇa "küme, sürü" anlamına gelen bir sözcüktür. Bu aşağı yaratıklar, Tanrı *iva'nın hizmetinde çalışırlar. Şiva ve *Pārvatī'nin oğlu olan *Gaṇeşa (Gaṇaların Efendisi) bunların başıdır. Şiva'nın öküzü *Nandi de Gaṇaların başı sayılırdı. *Kathāsaritsāgara* masal derlemesinin başlarında, disiplinsizlik yapan Gaṇaların, Kailāsa dağından ölümlüler dünyasına Şiva ve Pārvatī tarafından sürgün edilişleri anlatılır. Kailāsa dağları Gaṇaparvata'dır; yani Gaṇaların dağıdır ve *Kubera'nın hizmetçileri *Kimnaralar ve *Yakshalarla birlikte Gaṇaların da ikametgâhı olarak düşünülür (Bkz. Gaṇeśa).

Gāndhārī: Gandhāra kraliçesi, kral *Dhṛitarāshṭra'nın karısı ve ondan olma yüz oğulun anasıdır. Kocası kör olduğu için o da hep gözünde bir bandajla dolaşırdı. **Mahābhārata* destanında çocuklarının çoğunu öldüren *Bhīma'ya çok kızgındır. Bir orman yangınında kocasıyla birlikte ölür.

Gandharvalar: *Veda sonrası dönemde çoğul olarak görün-

mekle birlikte, *Vedalar*'da, özellikle de **Ṛigveda*'da, daha çok tekil haldedir. *Avesta*'daki Gandareva'nın (ejderha biçiminde bir canavar) da tekil olması, bu mitolojik canlıların aslında başlangıçta tek olup, sonradan çoğullaştıklarını akla getiriyor. *Atharvaveda*'da (XI, 5:2) sayıları 6333 olarak belirtilir. *Ṛigveda*'da göğün en yüksek katlarında oturuyor olarak görünürler. *Apsarasların sevgilileridirler. Özellikle IX. kitapta *Soma ile bir yakınlıkları vardır. *Atharvaveda*'da da (IV, 4:1) bitkilerden iyi anladıklarını gösteren bir yer vardır. *Ṛigveda*'da (VIII, 66:5) olasılıkla Soma yüzünden çıkan bir kavgada *İndra Gandharva'yı (tekil) öldürür. Gandharva bazen sularla ilgilidir. Sularla birlikte dökülen Soma'ya *Ṛigveda*'da "Suların Gandharvası" denir (IX, 86:36). Soma her derde deva olduğu için, onu koruyan Gandharvalar, sonradan göğün tabipleri haline getirilmişlerdir. Su perisiyle Gandharva'nın birleşmesi bir evlilik çeşitidir. Evlilik törenleriyle ilgisi vardır. Evlenmemiş kızın Soma ve *Agni ile birlikte Gandharva'nın da eşi olduğu (X, 85:40) söylenir. Güneşin atlarını sürerler. Agni ve *Varuṇa'ya hizmet ederler. Göğün boşluklarında dolaşıp cennetin kapısında beklerler. Genellikle gösterişli giysileri ve parlak silahları vardır.

Epik dönemdeki özellikleri vedik dönemdekinden pek farklı değildir. Yine Soma ile ilgilidirler. İlaç bilgileri vardır ve kadınlara düşkündürler. Şarkıcı ve müzisyen olarak ünlüdürler. **Purāṇalar*'da, bunların kökenleriyle ilgili birbiriyle çelişen bilgiler verilir. *Vishṇu Purāṇa*'da, Gandharvalarla *Nāgalar arasında geçen bir savaş anlatılır. Bunların Brahmā'nın dölü oldukları ve sayıca 60.000.000 oldukları söylenir.

Destanlarda *Kubera'ya hizmet ederler ve sayıları çok çeşitlidir. En önemlilerinden bazıları şunlardır: Viṣvāvasu, Çitrasena, *Narada, Tumburu. Bu dördü "Şarkıları Bilen'dir (*gītakovidaḥ*)"; diğerleri ise iyi şarkı söyleyip iyi dans edenlerdir.

Tumburu (Tumbaru / Tamburu) çok ünlü bir Gandharva'dır. O, diğer Gandharvaları, insanların yaptıkları savaşları izlemeye götürür. *Arcuna'ya Gāndharva silahını o verir (Mhb. VII, 45:22). **Mahābhārata*'da Gandharvalarla *Yakshalar sık sık birlikte görülürler ve bunların başında, Kubera'nın bir arkadaşı olan Aṅgāraparna veya Çitraratha vardır. Onun bahçesine Çaitraratha denir (Bkz. Apsaraslar, Kiṃnaralar, Kiṃpurushalar).

Gaṇeşa: Tanrı *Şiva ile Tanrıça *Pārvatī'nin oğlu; *Gaṇaların başı. Gaṇalar Şiva'nın emrinde olan yarı tanrı yaratık gruplarıdır. "Īşa" sözcüğü ise "efendi" anlamına gelir. İkisi birlikte "Gaṇaların Efendisi" olarak çevrilir. Fil başlı tanrıdır.

Başta *Brahmavaivarta, Varāha *Purāṇalar* olmak üzere *Liṅga, Şiva* ve *Skanda Purāṇalar* gibi diğer *Purāṇalar*'da Gaṇeşa'nın ortaya çıkış öyküsü ve Gaṇeşa ile ilgili diğer öyküler ilginç bir şekilde anlatılır. Zaten Gaṇeşa'yı Hinduların dinsel inançlarında önemli bir tanrı haline getiren efsaneler, bu *Purāṇalar*'da anlatılan efsanelerdir. Bunun dışında diğer birçok eserde sadece adı anılarak (Şrīgaṇeşanāma "Gaṇeşa'nın adıyla" gibi) geçilir. **Mahābhārata Destanı*'nı yazıya döken odur. Destanı *Vyāsa anlatmış, Gaṇeşa ise tek dişini kalem gibi kullanarak yazmıştır. Sanskrit edebiyatında Gaṇeşa'dan ilk söz eden eser ise *Aitareya Brāhmaṇa*'dır (I, 21). Burada Gaṇapati, Brahmā ve Brāhmanaspati ile eş tutulur.

Gaṇeşa kısa, şişman, sarı renkli, göbekli, dört kollu ve fil başlı bir yaratık olarak düşünülür. Fil başında tek dişi vardır. Bir elinde istiridye kabuğu, bir elinde disk, bir elinde sopa, bir elinde de nilüfer çiçeği taşır. Her zaman yanında bir fareyle dolaşır. Gaṇeşa bilgelik tanrısıdır. Engellerin aşıcısıdır. Bu nedenle birçok kitap Gaṇeşa'nın adıyla başlar. Fil başıyla ilgili çok çeşitli efsaneler anlatılır:

1) *Asuralar ve *Rākşasalar, tanrıları yenmektedirler. *İndra ile diğer tanrılar Şiva'dan, bu kötü ruhlara engel ol-

masını rica ederler. Şiva da karısı *Pārvatī'den Gaṇeşa'yı doğurtur. Bu oğulun adı Vigneshvara'dır (Engeller koyan ve kaldıran). Bu çocuk kötü ruhlara engel olacak ve tanrıları kurtaracaktır.

2) Ermişler, işlerinin kolay gitmesi için Şiva'dan bir tanrı yaratmasını dilerler. O da Pārvatī'nin yüzüne bakar ve derin düşünceye dalar. O anda yüzünün çevresindeki parlaklıktan güzel bir yaratık ortaya çıkar. Pārvatī bu yaratığı kıskanır ve öfkeye kapılarak onu fil başlı ve şiş göbekli bir yaratık haline getirir.

3) Annesi Pārvatī, oğlunun güzelliğiyle çok övünmektedir. Şani'den (Satürn gezegeni) oğluna bakmasını ister. O arada Şani'nin ne kadar güçlü bakışları olduğunu unutmuştur. Şani çocuğun başına bakar bakmaz çocuğun başı yanarak kül olur. Brahma, Pārvatī'ye üzülmemesini, hemen bir baş bulup yerine koyarsa, oğlunun yaşayacağını söyler. Pārvatī'nin bulduğu ilk baş ise bir filin başıdır.

4) Pārvatī banyo yapmaya gittiği sırada oğluna, kapıya göz kulak olmasını, kimseyi içeri almamasını söyler (bu oğul, bedenindeki kirden yaratılmış bir yaratık olabilir). Şiva, Pārvatī'nin banyosunun önüne gelir. Oğul onu içeri sokmaz. İkisi de diretirler. Sonunda Şiva oğlanın başını keser. Pārvatī çok üzülerek Şiva'dan, derhal onu iyileştirmesini ister. O da emrindekilere, buldukları ilk canlının başını getirip çocuğun bedenine eklemelerini ister. Bu tek dişli bir fil başıdır. İyileşen Gaṇeşa, babası Şiva'dan özür diler. O da onu affeder ve Gaṇaların başına şef yapar.

Bu konuda anlatılan efsaneler çok çeşitlilik gösterir. Geṇeşa'nın öteki adları şunlardır: Gacānana, Gacavadana, Karimukha; Heramba (Övüngeç), Lambakarṇa (Uzun Kulaklı), Lambodara (Uzun Karınlı), Dvideha (Çift Vücutlu), Vighneşa veya Vighnahāri (Engelleri Kaldıran).

Gaṅgā: Kutsal Ganj Nehri. *Skanda *Purāṇa*'da Gaṅgāsahas-

ranaman (Ganj'ın Bin Adı) adı altında bir bölüm vardır (Bkz. Nehirler).

Garuḍa: Yarı insan yarı kuş mitolojik bir yaratıktır. **Vedalar*'da güneşe bir iki kez Garutmat diye seslenilmiştir. Veda sonrası dönemde ise, olasılıkla bu ada dayanarak Garuḍa türetilmiş ve bu kuş, tanrı *Vishṇu'nun binek hayvanı (Vishṇuratha) olmuştur. Garuḍa kuşların kralıdır (Khageşvara). *Kaşyapa ve *Daksha'nın kızlarından biri olan Vinatā'dan türemedir. Yılanların başdüşmanıdır (Sarpārāti). Başı, kanatları, pençeleri ve gagası kartal gibi, vücudu, elleri ve ayakları ise insan gibi düşünülmüştür. Yüzü beyaz (Sitānana), kanatları kırmızı (Raktapaksha), vücudu ise altın sarısıdır (Suvarṇakāya). Sampati adında bir oğlu, Unnati (veya Vināyakā) adında bir karısı vardır.

Garuḍa annesinin özgürlüğünü sağlamak için Amṛita'yı (Ölümsüzlük İksiri) tanrılardan çalmış, bu nedenle tanrı İndra ile savaşmak zorunda kalmıştır. *İndra Amṛita'yı geri almış, fakat kendisi yenilmiş ve şimşeği paramparça olmuştur.

Garuḍa'nın birçok lakabı vardır. Anne babası yüzünden ona Kāşyapi ve Vainateya derler. Gaganeşvara (Göğün Efendisi), Nāgāntaka (Yılanları Öldüren), Tārāşvin (Hızlı), Kāmaçārin (İstediği Yere Giden), Amṛitāharana (Amṛita'yı Çalan), Vacracit de (Şimşeği Yenen) diğer lakaplarından bazılarıdır.

Gaurī: "Sarı" veya "Parlak" anlamına gelir. *Şiva'nın karısının bir adıdır (Bkz. Devī).

Gautama: Birçok kişiye ad olan bu ad, Gotama oğlu ermiş Şaradvat'ın adıdır. *İndra tarafından kirletilen *Ahalyā'nın kocasıdır (Bkz. Ahalyā).

Ghaṭotkaça: *Bhīma'nın dişi *Rākshasa *Hidimbā'dan olma

oğlu. Büyük savaşta *Pāṇḍulara çok yardım eder; sonunda *Karṇa tarafından öldürülür.

Govardhana: Bugünkü Mathura (Vrindavan) da bulunan ünlü bir dağdır. Vrindavan'a yirmibeş kilometre uzaklıktadır. Bu bölge, Krishna'nın gençliğinin geçtiği yerdir. Efsaneye göre Krishna bu dağı tek eliyle kaldırıp, çobanların üstünde bir şemsiye gibi tutarak, onları fırtınadan korumuştur. Fırtınayı çıkartan İndra ile çoban Tanrı Krishna arasındaki bu çekişme, bize farklı toplumlar arasındaki uyuşmazlığın izlerini veriyor (Bkz. Krishna).

Gritsamada: **Ṛigveda*'nın II. kitabının birçok ilahisini yazmış olan ermiş kişi. *Vishṇu Purāṇa*'ya göre o bir Kshatriya'dır ve "Ay" soyundan gelen *Purūravas'ın soyundan olan Şunahotra'nın oğludur.

Guhyakalar: Kubera'nın hizmetinde olan aşağı yaratıklardır. Onun gizli hazinelerini korurlar ve mağaralarda yaşarlar. Bazen *Yakshalarla anlamdaştırlar.

Guru: Ruhsal yol gösterici, hoca ve liderdir. Öğrencilerine izleyecekleri yolu öğretir. Onlara uygun duaları (mantraları) ezberletir. Tantriklere göre guru, görünmeyen En Yüce Efendi'nin bir görünüşüdür. Genelde mürid on iki yıl gurusundan öğrenim görür. Gerçek guru kendi reklamını yapmaz, öğrencileri onu bulur. Çeşitli aşramalarda gurular müridlerine eğitim verirler. Gurular toplumda en saygın yere sahiptirler.

H

Hanumān: (Hanumat) Başta **Rāmāyaṇa Destanı* olmak üzere, Hint edebiyatında birçok yerde adı geçen ünlü ve kutsal bir maymundur. Rüzgârın (Pavana) oğludur. Uçma yeteneği vardır. Destanda, kahraman *Rāma'nın en büyük yardımcısı Hanumān'dır. Hindistan'dan Seylan adasına uçar; Rāma'nın karısı *Sītā ile görüşerek elçilik görevi görür. Bir dağ gibi iridir. Ama Seylan'a girerken bir kedi kadar küçülür. Laṅkā'yı (Seylan) yaktığı için ona Laṅkādāhī denir. Himālayalardan şifalı otları getirerek savaşta ölümcül yaralar almış olanları iyileştirir. Hindistan'da her Hintlinin bildiği ve sevdiği bir kahramandır. Ona Marutputra (*Marut Oğlu) da denir. O, aynı zamanda bir dilbilgisi uzmanıdır.

Hari-Hara: "Hari" *Vishṇu'nun, "Hara" ise *Şiva'nın adıdır. İkisi birlikte, iki tanrının bir arada olduklarındaki kullanılışıdır.

Harişçandra: Güneş soyunun 28. kralı ve Trişanku'nun oğlu-

dur. Merhamet ve adaletiyle ünlüdür. Onunla ilgili (Aita. Brāh., *Mhb. ve **Purāṇalar*'da) birçok efsane vardır. Özellikle *Markandeya Purāṇa*'da anlatılanlar önemlidir.

Harivaṃşa: "*Vishṇu'nun Soyu" anlamına gelen ve *Mhb.'ya ek olarak yazıldığı düşünülen, *Purāṇa* karakterli bir destandır. Üç bölümdür: 1) Harivaṃşaparvan, 2) Vishṇuparvan, 3) Bhavishyaparvan. Birinci bölüm Vishṇu'nun Kṛishṇa olarak yeryüzünde bedenlenişini anlatır. İkincisi *Kṛishṇa'nın doğumundan ölümüne kadarki maceralarını, aşklarını ve savaşlarını, çeşitli efsanelerle iç içe biçimde anlatır. Üçüncü bölümde ise dünyanın geleceğiyle ilgili kehanetler yer alır. *Harivaṃşa*, Vishṇu taraftarlarının bir tür övgü aracıdır. Yer yer *Şiva'ya övgüler de göze çarpar. Vishṇu'nun **avatāra*'ları ve Vishṇu inançlarıyla ilgili önemli bir yapıttır.

Hayagrīva: Sözcük "at boyunlu" anlamına gelir. Bir efsaneye göre, uyumakta olan Brahma'nın ağzından kaçan bir Daitya, Veda'yı çalar ve Vishṇu'nun Balık bedenlenmesi tarafından öldürülür. Başka bir efsaneye göre ise, iki Daitya tarafından kaçırılan Veda'yı kurtarmak için Tanrı Vishṇu kendisi bu kılığa girer.

Hidimba: Ormanda yaşayan güçlü bir kötü ruhtur. Kızkardeşinin adı *Hidimbā'dır. Pāṇḍavalar yanan evlerinden kaçıp ormana geldiklerinde Hidimbā, *Bhīma'yı görüp âşık olur. Evlenirler ve *Ghaṭotkaça adında yarı *Rākshasa yarı insan bir çocukları olur. Bhīma, annesini ve kardeşlerini yemek isteyen ve eşinin ağabeyi olan Hidimba'yı ise çoktan öldürmüştür.

Hiraṇyagarbha: (Soyut Tanrılar) Adının anlamı "Altın Tohum"dur. **Ṛigveda*'nın X, 121. ilahisi onun adıyla başlar: "Başlangıçta Hiraṇyagarbha vardı. Bütün yaratıkların Tek

Efendisi doğduğunda yalnızdı. Yeri ve göğü sabit kıldı ve korudu. Kendisine kurbanlar sunacağımız tanrı kim?" O, her şeyin tek efendisi olarak görünmekle birlikte, ilahinin sonunda *Pracāpati adının ortaya çıkması, iki adın özdeş düşünülmesini gerektirebilir. Öte yandan, kurbanların sunulacağı tanrının bilinmemesi bizi *Ka'ya götürüyor. Hiraṇyagarbha adı, **Vedalar*'da (RV, AV) ve **Brāhmaṇalar*'da defalarca geçer. *Atharvaveda*'nın bir yerinde de (IV, 2:8), suların, etrafı altın kaplı bir embriyoyu yarattıkları söylenir.

**Upanishadlar*'da (*Maitri Upa.* VI, 8 / VII, 7) Ruh (Ātman) pek çok tanrıyla özdeşleştirilirken, bu tanrıların içinde, Pracāpati ile birlikte Hiraṇyagarbha da sayılır. Başka bir yerde ise (*Şvetāşvatara Upa.* III, 4 / IV, 12) *Rudra, "Tek Tanrı" olarak gösterilirken, bir zamanlar Hiraṇyagarbha'yı yarattığı söylenir. O doğmadan önce Rudra vardır ve onu gözetmektedir.

Sonraki edebiyatta Hiraṇyagarbha, Brahmā'nın adlarından biridir (Bkz. Pracāpati, Ka).

Hiranyakaşipu: *Şiva'dan milyonlarca yıl için üç dünyanın yöneticiliğini alan *Daitya'dır. Hiranyaksha'nın ikiz kardeşidir. Oğlu *Prahlāda'ya, *Vishṇu'ya inandığı için akıl almaz zulümler yapar. Prahlāda inancıyla bunların hepsinden kurtulur. Yarı aslan yarı insan biçimli Vishṇu tarafından öldürülür.

İ

İki Aşvin: (Bkz. Aşvinler).

İndra: (Hava Tanrıları) *İndra, vedik toplumun ulusal tanrısıdır. **Ṛigveda* ilahilerinin yaklaşık dörtte biri ona sunulmuştur. Başka hiçbir tanrıya bu kadar ilahi sunulmamıştır. 1028 ilahiden oluşan *Ṛigveda*'nın 250 ilahisi onun adınadır. Bundan başka bir de diğer tanrılarla birlikte anıldığı ilahiler vardır. Şimşekli yağmurlu fırtına tanrısıdır. Her zaman kuraklıkla ve karanlıkla mücadele eder. Onları yenerek yağmur yağdırır, suları coşturur. Karanlığı defedip aydınlığı getirir. Bunun dışında, yerli Hint toplulukları üzerinde egemenlik kuran Āri ulusun savaşçı tanrısıdır. Yaratıcı niteliği görülmez.

Soma içkisi içtikten sonra çenesini ve sakalını sallar. Esmer tenli, saçları ve sakalı koyu renklidir. Elinde yere doğru çarptığı şimşeği (**vacra*) vardır. Bu silahı, sanatçı tanrı *Tvashṭṛi yapmıştır. İndra'nın bazı adları bu silahla ilgili olarak verilmiştir; *vacrabāhu* (*vacra* elli), *vacrin* (*vacra* kulla-

nan)... gibi. Bazen ok ve yay kullanır, bazen de yanında bir kanca (*aṅkuşa*) taşır.

İki koyu renkli atın çektiği altından bir arabası vardır. Atları ve arabayı yapanlar ise, göğün sanatçı tanrıları *Ṛibhulardır.

İndra, başka hiçbir tanrının olmadığı kadar *Soma içkisi tiryakisidir (II, 15:1 / VI, 47:2... vs) ve bu yüzden ona Somapā (Soma içen) denir. O bu içkiyi, daha çok savaşta güç kazanmak için içer. *Vṛitra'yı öldürmeden önce üç göl dolusu Soma içmesi (V, 29:7) gerekir. X, 119'daki ilahinin tamamında soma içip sarhoş olan İndra, kendi büyüklüğünü ve gücünü över.

*İndra'nın babası, *Agni'ninki gibi *Dyaus'tur. Ancak başka yerlerden anlaşıldığı kadarıyla Tvashṭṛi de olabilir. Çünkü babasının evinde annesi ona, içmesi için soma verir. İndra'nın somayı içtiği ev Tvashṭṛi'nin evidir (IV, 18:3). Hatta soma içeceğim diye babasını öldürüp annesini dul bıraktığı da söylenir (IV, 18:12). Agni İndra'nın ikiz kardeşidir. *Pūshan da onun kardeşi olarak görünür (VI, 54). Karısı İndranī'dir (veya Aindrī). İndra'nın birlikte dolaştığı pek çok tanrı vardır. *Marutlar onun baş yardımcılarıdırlar. Bu yüzden ona Marutvan (Marutlarla Gezen) denir. Agni onunla en çok beraber görünen tanrıdır. İndra bazen de *Varuṇa, *Vāyu, Soma, *Bṛihaspati, Pūshan ve *Vishṇu ile birlikte görünür. Agni-Vāyu-Sūrya üçlemesinde İndra sık sık Vāyu'nun yerini alır.

İndra'nın boyutları oldukça geniştir. Onun büyüklüğüne ve gücüne ne insanlar ne de tanrılar erişebilirler. Bu nedenle ona *şakra* (güçlü), *şaçivant* (güçlü), *şaçipati* (gücün efendisi), *şatakratu* (yüz gücü olan) gibi adlar verilir. Onun karakterini yansıtan en önemli mit, soma sarhoşluğuyla, yanında Marutlar olduğu halde, kuraklığı simgeleyen kötü ruh Vṛitra'nın üzerine saldırmasıdır. Vṛitra genellikle bir yılan (*ahi*) biçiminde düşünülür. Bu savaş patlak verdiğinde gök

ve yer sallanır. İndra şimşeğini şaklatarak, suları tutmakta olan Vṛitra'yı yok eder ve dağları delerek, suları serbest bıraktırır. (Bazı bilim adamlarına göre Vṛitra kuraklık değil, dağların arasında sıkışıp kalmış buzullardır. Güneş tanrı İndra, buzulları eriterek akıtır). Bu nedenle İndra'ya çok ünlü olan *Vṛitrahan (*Vṛitra'yı öldüren) adı verilir. Bu dövüş sırasında Marutlardan başka bazen ona Agni, Soma, Vishṇu da yardım eder. İndra, irili ufaklı pek çok kötü ruhla da savaşmak zorunda kalır.

Suların akışı, gün ışığının doğuşu ve ortalığın aydınlanışıyla da ilintilidir. Ona, hem Vṛitra'yı öldürmesi hem de ışığı getirmesi için yakarılır. Vṛitra'yı öldürüp insanlar için suyu sağladıktan sonra, göğe güneşi yerleştirir. Bazen de karanlığı önce şafakla aralar, sonra da güneşle yok eder. İndra yer ve gök üzerinde egemendir. Sallanan dağları ve ovaları sabitleştirir. Bir post gibi yeri ve göğü sarar. Onları birbirinden ayrı tutar. Var olmayanı bir anda var yapar. Şeytanlar ve kötü ruhlarla savaşması nedeniyle İndra, daha çok savaşçılar tarafından yakarılan bir tanrı olmuştur. Savaşçı Āriler de kendi düşmanlarıyla olan savaşlarında, diğer tanrılardan çok onu yanlarında hissetmek istemişlerdir. İndra, beyaz Āri ırkını siyahlardan korumuş, *Dasyuları Ārilerin egemenliği altına vermiş, Ārilere toprak da sağlamıştır.

İndra'ya tapanlar, genellikle onu koruyucu, yardımcı ve dost olarak kabul ederler. İndra onlara zenginlik bahşeder. Çok eli açık olduğu için ona *maghavan* (cömert) derler. İndra, kadınların aklının az olduğunu (VIII, 33:17) söyler. Fakat evlenmemiş ve evde anababa yanında kalmış genç kızların durumlarından haberdar olduğunu bildirme inceliğini de gösterir (II, 17:7).

İndra adı, *Avesta* kutsal metinlerinde bir şeytan adı olarak bulunur. Verethraghna (Vṛitrahan yani Vṛitra'yı Öldüren) ismi ise, Zafer Tanrısı'nı simgelemek için kullanılmıştır, ama bu adın İndra ile herhangi bir bağı yoktur. Hint-İran

devresi denen devrede İndra'ya benzer Vṛitra öldüren başka bir tanrı daha bulunuyor olsa gerektir.

Daha sonraki mitolojide İndra, daha alt sıralarda görünen bir tanrı haline getirilmiştir. Çünkü toplum, brahman denen din adamlarının egemenliği altına girmiş ve onların tanrısı olan Brahmā ile, diğer iki tanrı Vishṇu ve *Şiva büyük önem kazanmıştır. Toplum savaşçı karakterini yitirerek, dördü temel olmak üzere çeşitli sosyal sınıflara ayrılmıştır. Tanrıların kimi tümden unutulmuş, kiminin ise özellikleri değiştirilmiştir. İşte İndra da bunlardan biridir. İndra, brahman azizlerin çıkarları uğruna, kendilerini kıyasladıkları bir tanrısal güç haline dönüştürülmüştür. Örneğin *_Mahābhārata_* destanının bir yerinde (III, 122-125) şöyle bir öykü anlatılır: Bir göl kenarında çile doldurarak sihirli güçler kazanmış olan aziz *Çyavana, İndra'nın çok sevdiği soma içkisinden *Aşvin çiftine sunmak ister. Aşvinler onu gençleştirdikleri ve sevdiği kızın kendisini beğenmesini sağladıkları için, o da onlara karşılık vermek istemektedir. *_Ṛigveda_*'nın çeşitli yerlerinde de (I, 116:10 / V, 74:5... gibi) aziz Çyavana'dan ve gençleşen teninden söz edilir. *_Mahābhārata_*'da ise olay farklılaştırılmıştır. İndra, Aşvinlerin soma içmeye hakları olmadığını söyler ve azize karşı gelir. Aziz de kararlıdır ve Aşvinlere soma sunmakta ısrar eder. Bunun üzerine İndra *_vacra_*'sını (şimşeğini) ona atmak için elini kaldırır. Aziz ona öyle bir sihir yapar ki koskoca tanrı İndra'nın eli kaskatı kesilir! Ne zaman ki İndra azizden af diler, o zaman sihir bozulur ve İndra kendini kurtarır.

*_Rāmāyaṇa_* destanında ise, tanrı Vishṇu'nun bedenlenmiş hali olan *Rāma, *Rākshasa *Rāvaṇa'nın oğlu şeytan prens *Meghanāda ile çarpışır ve onu yener. Meghanāda'nın lakabı *İndracit'dir (İndra'yı yenmiş kişi). Bir zamanlar Meghanāda Tanrı İndra ile savaşmış ve onu yenerek (R VI, 45:22) tutsak almış ve Laṅkā adasına götürmüştür (R VII, 30:1). Burada aslında övülen, Tanrı Rāma'dır ve gerek *_Mahābhārata_* gerekse *_Rāmāyaṇa_* için verdiğimiz örneklerde İndra'nın yenik durum-

da gösterilmesi, aslında onun bir zamanların en büyük ve en güçlü tanrısı olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü bütün kahramanlar ve azizler, gücünü kanıtlamanın en kestirme yolu olarak, onu yenmiş görünmenin yeterli olduğunu düşünmektedir.

Brahman egemenliğinin görüldüğü bir başka öykü de, *Rāmāyaṇa*'da İndra'nın, aziz Gautama'nın karısı *Ahalyā'yı baştan çıkarmaya çalışırken gösterildiği öyküdür. İndra'ya çok kızan aziz öyle bir beddua eder ki koskoca tanrı İndra, karısı Şaçī ile birlikte ömürboyu kısır kalmaya mahkûm olur. *Mahābhārata*'da da aynı öykü anlatılır ve burada aziz *Gautama'nın ilenmesi sonucu İndra'nın vücudunun her yerinde bin adet *yoni* (kadın cinsel organı) oluşur. Bu yüzden ona Sayoni (*Yoni'li) denir. Sonra bu yoniler göz biçimi almaya başlar ve ona önce Netrayoni (Yoni gözlü) denir; daha sonra da bin gözlü anlamında Sahasrāksha adı verilir.

İndra, *Rāmāyaṇa*'nın bir yerinde de (I, 61:6) Ayodhyā krallarından Ambarīsha'nın kurbanlık hayvanını çalmış olarak gösteriliyor. Bunu, halkını gerektiği gibi korumamış olan kralı cezalandırmak için yapıyor.

İndra, *Mahābhārata*'da, kahraman Pāṇḍava kardeşlerden *Arcuna'nın mitolojik babasıdır. Arabacısının adı *Mātali'dir, *Rāmāyaṇa*'da, Rāma'nın Rāvaṇa ile olan savaşında, Mātali'yi ve arabasını (*vimāna*) Rāma'nın emrine verir (VI, 103:7). Aynı Mātali Arcuna'yı *Mahābhārata*'da (III. Bölüm) İndra'nın göksel kentine götürür; orada ona İndra'nın emriyle bir *Gandharva dans etmeyi ve şarkı söylemeyi öğretir. Ayrıca göksel silahlar verirler.

İndra üzerine çeşitli efsaneler anlatılır: Eski çağlarda bütün dağların kanatları vardır ve bu kanatlarla süratli bir biçimde uçan dağlar, tanrılar ve azizleri korkutmuşlardır. Buna öfkelenen İndra, hepsinin kanatlarını keser ve onları sabitleştirir. *Maināka bu kıyımdan kurtulmuş tek dağdır ve Okyanusta saklanmaktadır.

Purāṇalar'da hep *Kṛishṇa ile çekişme halindedir. *Harivaṃşa*'nın II. bölümünde de anlatılan şu iki öykü çok tipiktir: Sonbaharda çobanlar ve Vraca halkı, gelenekleri gereği yağmur tanrısı İndra'nın onuruna şölen düzenlemek ve tapınmak isterler. Kṛishṇa, bunun boş olduğunu söyleyerek, onları caydırır. Buna çok kızan İndra, gökten müthiş bir fırtına gönderir. Fakat Kṛishṇa, Govardhana dağını parmağıyla havaya kaldırarak, onu çobanların ve sürülerin üstünde, yedi gün bir şemsiye gibi tutar; onları fırtınadan korur. İndra da bu işleri yapanın tanrı Vishṇu olduğunu anlar.

Bir başka yerde Kṛishṇa, cennetteki Pāricāta ağacını kökünden söküp karısına getirmeye çalışırken, İndra ona engel olur. İndra ile Kṛishṇa arasında şiddetli ve uzun bir dövüş olur. Onları, tanrıların anası *Aditi yatıştırır.

İndra'nın oğlunun adı Cayanta'dır. Binek hayvanı beyaz bir at (Uççaişravas) veya fil'dir (Airāvata). Ülkesi *Svarga, başkenti Amarāvatī'dir. Sarayının adı Vaicayanta, bahçesinin adı Nandana'dır (Kandasāra veya Pārushya). Yayı, gökkuşağıyla simgelenen Şakradhanus, kılıcı ise Paranca'dır.

İndra'nın çok sayıdaki ad ve lakaplarından bazıları şunlardır: Mahendra, Ribhuksa, Vāsava, Arha, Datteya, *Şakra. Vacrapāni (Şimşek Elli), Maghavāhana (Bulutların Üstünde Doğan), Pākaşāsana (Paka'yı Yenen), Şaçīpati (Gücün Efendisi), Şaçīvat (Güç Dolu), Şatakratu (Yüz Gücü Olan), Ratheshṭha (Araba Savaşçısı), Devapati (Tanrıların Efendisi), Surādhipa (Tanrıların Efendisi), Svargapati (Cennetin Efendisi), Purandara (Kentler Yıkan), Cishṇu (Göksel Varlıkların Önderi), Urgadhanvan (Sağlam Yayı Olan), Pūrbhid (Kale Yıkan), Valabhid (*Vala'yı Öldüren)...

Yer ve Gök bile onun önünde eğilir,
Onun hiddetinden dağlar bile korkar,
Elinde şimşeği olan bir soma içicisidir,
Elinde vacrası vardır, ey insanlar, O İndra'dır. (II, 12:13)

Ey İndra, ey Vṛitra'yı öldüren!
Güçlü yardımlarınla bize yaklaş, bize gel!
Sen hızlı ve şiddetli hareket edensin,
İyi giyimli halkın içinde hayret vericisin,
Sen ki bizim için mucizeler yaratırsın. (I, 31:1-2)

Vṛitra'nın korkusuyla kaçışan tanrılar,
Senin dostun olarak, seni yalnız bıraktılar.
Öyleyse, ey İndra, Marutlarla dost ol,
Bütün savaşlarından zaferle çıkacaksın. (VIII 85:7)

İndra ve Agni'ye tatlı sözler söylerim,
İlahilerle sudaki bota hız verir gibi hız veririm,
Böyle olunca tanrılar çevremde dolaşır gibi olurlar,
Onlar zenginliklerimizin vericisi, kaynağıdırlar.
(X, 116:9)

İndracit: Adı "*İndra'yı Yenen" anlamına gelen bir *Rākshasa'dır. *Rāvaṇa'nın oğludur ve *_Rāmāyaṇa Destanı_'nın sonunda (VI. bölümde) *Lakshmaṇa tarafından öldürülür. Asıl adı Meghanāda'dır (Bulut Gibi Gürleyen). Fakat *İndracit lakabıyla ünlüdür.

İndu: (Bkz. Soma).

İnek: İnek (*dhenu*) Hindu için, mistik güçler taşıyan, kutsal bir varlıktır. Pañçagavya denilen, ineğin sütü, yağı, ürini ve dışkısıyla, yoğurdun bir karışımı olan bir madde birçok tören sırasında kullanılır. Birçok Hintli kabilede ve ilkellerde ineğe olağanüstü bir saygı gösterilir. Mitolojide *Kāmadhenu (İstek İneği) adıyla insanların isteklerini yerine getiren bir inek vardır. Sind uygarlığı (MÖ 3500) kalıntıları arasında bulunan boğa ve hörgüçlü öküz resimli mühürler, ilk zamanlar bu hayvanların inekten daha önemli olduğunu gösterir gibidir. Öte yandan *_Ṛigveda_'da (MÖ 1500) hem boğa-

dan hem inekten söz edilmesi ve *Ṛigveda*'dan sonra yazılmış olan *Atharvaveda*'da ise ineğin iyice kutsallaştırılmaya başlanması ineğin giderek boğadan daha önemli bir konuma geçtiğini gösteriyor. *Ṛigveda*'da inekten Āghanya (Öldürülmemesi Gereken) diye söz edilir (IV, 1:6). *Atharvaveda*'da ise (VI, 28:4-21) ineklerin insanlara mutluluk verdikleri, onlara hırsızların bile dokunmadıkları yazmaktadır. Şat. Brah.'da (VII, 5:2, 6) ineklerin anası Surabhi'dir ve inek eti yemenin yasak olduğu söylenir. Destanlar ve **Purāṇalar*'la, Hint masal edebiyatı içinde de ineğin rolü ve önemi büyüktür. *Mhb.'da (XIII, 69-82) Gomatividyā adıyla bir "inek bilgisi bölümü" vardır. Derin araştırmalara konu olacak olan Hinduların et yememe geleneği, inek kültüyle yakından ilgili gibi görünüyor.

K

Ka: (Soyut Tanrılar) Adının anlamı "Kim?" ya da "Ne?"dir. Sanskrit dilinde bu soruyu eril, yansız (nötr) ve dişil olarak sırasıyla *kaḥ*, *kim* ve *kā* biçimlerinde sorabiliriz. İşte Ka birincisi, yani visargası (sondaki *ḥ* sesi) düşmüş halidir. Yaratıcı Tanrının veya Gücün imsizliğine dikkati çekmek için vedik düşünür ve ermişlerce kullanılmış bir ifade biçimidir. *Ṛigveda*'nın X, 121'deki ilahisi Ka ile ilgilidir. İlahinin başında *Hiraṇyagarbha, sonunda ise *Pracāpati adları görülmekle birlikte, bu ilahinin ağırlık noktasını "kasmai devāya havishā vidhema", yani "Ona kurbanlar sunacağımız tanrı kim?" (yahut "biz hangi tanrı için kurban sunmalıyız?") sorusu oluşturur. Kasmai, "kim" soru zamirinin tekil yönelme durumundadır ve "kim için" veya "ne için" anlamlarını taşır. Adsız Tek Tanrıya ya da Tek Yaratıcı Güce dikkati çekme çabaları Ka'yı adlaştırıp tanrılaştırmıştır (Bkz. Pracāpati, Hiraṇyagarbha...).

Kadru: Çok sert ve uzun çileler doldurmuş bir ermiştir. Tan-

rı İndra onun güç kazanmasından korkmuş ve onu güçten düşürmek için gökten Pramloçā isimli periyi göndermiştir. Ermiş onunla, kendisine bir gün gibi gelen yüzlerce yıl geçirmiş fakat sonunda onu reddederek Vishṇu'nun ülkesine çekilmiştir. Pramloçā daha sonra kızı Mārishā'yı doğurmuştur.

Kakshīvat: Kakshīvan da denir. Vedik bir ermişin adıdır. *Aşvinlerle ilgilidir. **Ṛigveda*'nın bazı ilahilerini yazmıştır.

Kāla: (Soyut Tanrılar) Zaman. *Atharvaveda*'da (XIX, 53-54) kozmogonik bir güç olarak gösterilir. Her şeyin sahibi, *Pracāpati'nin babasıdır. Kāla önce Pracāpati'yi, sonra da bütün canlıları yaratmıştır (XIX, 53:10). Bu tanrı epik devirde de görülür. *Mhb.'da "her şeye hâkim, her şeyin nedeni"dir. Kāla "Kader" olarak kabul edilir (XIII, 1 / XII, 153). Ona kimse karşı koyamaz; herkes onun iradesine boyun eğmelidir. Bazı **Purāṇalar*'da Tanrı *Brahmā, Kāla biçiminde ortaya çıkar. Kāla aynı zamanda *Yama'nın da adlarından biridir.

Kālī: *Şiva'nın karısı *Devī'nin, kara derili (Şyāmā) halidir. Bu, tanrıçanın acımasız ve kan dökücü yönünü ortaya koyduğu zamanda aldığı biçim ve addır. Boynunda insan kafataslarından yapılmış kolyesi, kanlı ağzı ve çevresindeki yılanlarıyla korkunç bir görünüşü vardır. Bir başka korkunç hali de *Durgā olduğu zamandır. Kali (Kara) adı vedik dönemde Tanrı *Agni için kullanılmış bir lakaptı (Bkz. Devī...).

Kāliyanāga: Beş başlı bir yılan. Yamuna Nehrinde yaşadığı ve orayı zehiriyle kirlettiği söylenir. Kṛishṇa nehre dalıp onunla boğuşur, onun tepesinde dans eder ve sonra onu okyanusa sürgün eder. Böylece hem sığırları hem de insanları bu dertten kurtarır.

Kalpa: Tanrı *Brahma'nın bir gün ve bir gecesi, yani 8.640.000.000 yıl (Bkz. Yuga).

Kāma: (Soyut Tanrılar) İstek. Hint mitolojisinde ilk görüldüğü yer, ünlü Yaratılış İlahisi (*_Ṛigveda_* X, 129:4) içindedir. Burada Kāma "aklın ilk tohumu" ve "başlangıçta ortaya çıkan ilk şey" olarak görünür. Kāma ortaya çıkınca zıtlıklar oluşur ve insanların oluşumu bu zıt etkiler altında gelişir. *Atharvaveda*'da (IX, 2:19) her şeyden önce ilk doğan şeyin Kāma olduğu söylenir. Bir başka yerde de (III, 25) oklarıyla insanların kalbini deler. Veda sonrası mitolojide "Aşk Tanrısı" olarak görülür. Birçok adı vardır. Örneğin Ramaṇa, Māyī, Anaṅga, Kandarpa, Murmura, Vāma... gibi.

Kāmadhenu: "İstek İneği". Ermiş Vasishṭha'ya aittir. Bütün istekleri yerine getirir. Olağanüstü güçleri vardır. Örneğin *Vasishṭha, Kārtavīrya ile savaşırken ona bir sürü savaşçı yaratıp vermiştir. Kāmaduḥ, Savalā, Surabhi de denir. Sanskrit edebiyatında sıkça karşılaşılır. Aşağıda, Tahtın Otuz İki Öyküsü (*Siṃhāsanadvatriṃśika*) adlı masal serisinden bir masalda, Kāmadhenu ile ilgili bir örnek verilmektedir:

26. Heykelin Öyküsü: İstek İneğinin Vikrama'yı Sınaması:

Bir gün Tanrı *İndra, çevresinde bütün tanrılar, gandharvalar, apsaraslar ve diğer göksel canlılarla sarayında otururken, göksel ermiş *Nārada, Vikrama'dan büyük övgüyle söz ederek onları şaşırtır. Ancak arzu İneği, Vikrama için sayılan niteliklerden hiçbirinin doğru olmadığını açıklar. Bunun üzerine İndra ona, dünyaya inip Vikrama'nın erdemini sınamasını emreder. O da hemen dünyaya iner ve orada, çelimsiz bir inek kılığında, bir bataklığa saplanmış halde durur. Oradan geçmekte olan kralın duyacağı şekilde böğürerek yardım ister. Bunu işiten kral oraya gider ve ineği o bataktan çıkartmaya çalışır, ancak başaramaz. Gece olunca müthiş bir yağmur başlar ve bir kaplan oraya gelerek ineğe saldırmaya kalkışır. Fakat bütün gece orada kalmış olan

kral, ineği korur. Sabahleyin inek gerçek biçimine döner ve çok memnun bir halde kraldan bir dilekte bulunmasını ister. Kral hiçbir şey istemediğini söyleyince de ona, en sadık dostu olarak kendisini izleyeceğini bildirir. Vikrama, yol üstünde kendisinden sadaka isteyen yoksul bir brahman görünce, hemen İstek İneğini ona verir.

Kanva: Vedik bir ermiş adı. Agni ona savaşta yardım eder. *İndra altın ve sığır verir. *Marutlar zenginlik, *Aşvinler sağlık verirler. Aşvinler onun kör gözünü açarlar. **Ṛigveda*'nın VIII. kitabında birçok ilahi Kaṇva ve Kaṇva ailesine aittir.

Karṇa: Kuntī'nin Güneş Tanrı *Sūrya'dan olma oğlu. Anneleri ortak olduğundan Pāṇḍavaların kardeşi sayılır. Büyük savaşta Kuruların tarafında yer alır ve ölene kadar Pāṇḍuların kardeşi olduğu bilinmez. Kuntī, doğurduktan sonra onu Yamunā Nehri kıyısına bırakır ve onu bir arabacı (*sūta*) büyütür. Bu nedenle ona "arabacının oğlu" derler. Büyük bir kahramandır. Savaşta, Tanrı İndra'nın verdiği kargıyla *Bhīma'nın oğlu Ghaṭotkaça'yı öldürür. En etkili silahını kaybeden Karṇa, *Arcuna'nın hilal uçlu okuna yenik düşerek savaş alanında ruhunu teslim eder.

Kārttikeya: Savaş tanrısıdır. Diğer adı *Skanda'dır. Güney Hindistan'da *Subrahmaṇya derler. Tanrılar, Tāraka adında bir şeytanı öldürmesi için *Şiva'ya ricada bulunurlar. O da, üçüncü gözüyle ateşe hükmeder ve gölün üzerinde hemen altı evlat yaratır. Bu çocukları Ṛishilerin (Ermiş) karıları (Krittikā) emzirir. Bir gün, *Pārvatī'nin çocuklarına sarılıp yattığı bir sırada, Pārvatī onları o kadar fazla sıkar ki, altı çocuk tek vücut olur. Kafalarının sayısı ise altı olarak kalır. Kārttikeya bir tavus kuşunun üzerinde oturur durumda gösterilir (Kuşun adı Paravani'dir). Ellerinde çeşitli silahlar vardır. On iki kollu ve on iki elli olarak betimlenir. *Skanda*

Purāṇa, bu tanrının adını taşıyan bir eserdir ve bu eser 18 *Mahapurana* içinde yer alır. **Mahābhārata* ve **Rāmāyaṇa*'da Şiva veya *Rudra'nın oğlu olduğu söylenir. *Rāmāyaṇa*'da (I, 37:28) doğuşu anlatılarak, ona Altı Yüzlü Tanrı (Şadānana) denir. Karısı Kaumārī veya Senā'dır. Ateş yoluyla doğduğu için Kārttikeya'ya Agnibhū (Ateş Doğuşlu), Ganj sularında doğduğu için de Gaṅgāca (Ganj Doğuşlu) denir. Onun diğer ad ve lakapları da şunlardır:

Mahāsena, Senāpati (Ordu Komutanı), Siddhasena (Siddhaların Lideri), Kumāra (Çocuk), Guha (Esrarlı), Şaktidhara (Mızrak Taşıyan) Tārakacit (Tāraka'yı Öldüren)... vs.

Kārttikeya'nın diğer adı olan Skanda'nın, Büyük İskender'den esinlenerek mitolojiye sokulduğu gibi bir düşünce akla gelebiliyorsa da, **Bhagavadgītā*'da (X, 24) ve *Chandogya Upanishad*'da (VII, 26:2) Skanda adının geçmesi, bu düşünceyi zayıflatıyor. Bu kitaplar İskender'den çok önce (MÖ 600 ~) biçimlendirilmişti.

Kaşyapa: Bazı ilahileri yazmış olan vedik bir ermiş. Hemen bütün eserlerde "Yaratılış" konusuyla ilgilidir. Yaratılışı yapan veya dolaylı olarak yaptıran odur. Dolayısıyla o aynı zamanda *Pracāpati'dir. *Vishṇu'nun cüce olarak bedenlenişi, *Aditi ile Kaşyapa'nın evliliğinin sonucudur. O sadece iyilerin değil, şeytanların da yaratıcısıdır. *Nāgaların, sürüngenlerin, kuşların ve bütün canlıların yaratıcısıdır. *Şatapatha Brāhmaṇa*'da adı kaplumbağa (Kūrma) ile eş tutularak kökeni hakkında açıklamalarda bulunulur.

Kimīdin: **Ṛigveda*'da adı geçen bir tür kötü ruh grubudur.

Kiṃnaralar: Kinnaralar da denir. At başlı ve insan vücutlu yaratıklar olup, adları "Ne İnsanlar" anlamına gelir. Bunlar bir tür *Gāndharva'dır. *Kubera'nın sarayında *Guhyakalar, *Yakshalar ve *Kiṃpurushalarla birlikte hizmet verirler

(Bkz. Kiṃpurushalar, Gāndharvalar...).

Kiṃpurushalar: "Ne Adam" anlamına gelir. İnsan başlı ve at vücutludurlar. *Kubera'nın hizmetkârlarındandırlar. *Gāndharvalar gibi bunlar da güzel şarkı söylerler. *Yakshalarla birlikte ormanda gezinirler.

Kötü Ruhlar: Vedik dönemdekiler: *Vṛitra, *Vala, *Şushṇa, *Namuçi, *Şambara, *Vişvarūpa, *Svarbhānu, *Uraṇa, *Pipru, *Dhuni, *Çumuri, *Varcin, Dṛibhīka, Rudhikrā, Anarşani, Şribinda, İlībişa...

Diğerleri: Rākshasa, Pişāça, Arāti, Druh, Kimīdin, Kabandha, Bhūta, Preta, Vidyādhara, Vetāla, Asura, Daitya, Dānava, Dāsa (Dāsyu), Paṇi...

Kṛishṇa: Adı "Kara" anlamına gelen *Kṛishṇa, Hint Mitolojisinde çok önemli bir yer tutan büyük bir kahraman ve büyük bir tanrıdır. Tanrıdır, çünkü Tanrı *Vishṇu'dur; kahramandır çünkü bu tanrının dünyada insan olarak bedenlenmiş halidir. Bu enkarnasyona Sanskrit dilinde **avatāra* denir. Vishṇu'nun on *avatāra*'sı vardır. Bunlardan biri de Kṛishṇa'dır. Kṛishṇa'nın **Mahābhārata* ve **Harivaṃşa*'daki kahramanlıkları saymakla bitmez. Mhb.'da beş *Pāṇḍu kardeşin dostlarıdır. Arcuna ile birlikte Khāṇḍava ormanını yakarlar. *Yudhishṭhira tahta çıktığında yapılan törende Çedi kralı Şişupala Kṛishṇa'ya armağan verilmesini eleştirerek ona hakaretler yağdırır. Bunun üzerine Kṛishṇa, diskiyle onun başını uçurur... Zar oyunundan sonra Pāṇḍavalar her şeylerini kaybettiklerinde Kurular, tek eşleri olan *Draupadī'yi kumar oynayan salona getirip hakaretlerle üstünü başını yırttıklarında, Kṛishṇa onu defalarca giydirir ve onurunu korur... Pāṇḍavalara büyük savaş öncesinde ve özellikle de savaş sırasında tam bir rehber olur. Kurnazlığıyla güçlü Kuru kahramanlarını bir bir ortadan kaldırtır. Kendisi fiilen savaşmaz,

üstelik ordusunu Kuru tarafına verir, ama gene de Pāṇḍavalara savaşı kazandırır... Yayāti'nin oğullarından biri olan Yadu'nun soyundandır. Bu soya Yādavalar denir ve Kṛishṇa bunların başıdır. Destanın sonunda (*Mausala Parvan*) büyük savaştan otuz altı yıl sonra, Yādava soyu bir içki içme yarışması sonunda birbirine girer ve yok olur. Kṛishṇa, kardeşi Baladeva'nın ölümünü de gördükten sonra, tek başına ıssız bir ormana gider ve orada yere yatıp dinlendiği bir anda, bir avcı tarafından, öldürülebileceği tek nokta olan topuğundan yanlışlıkla vurularak öldürülür.

Mhb.'ya sonradan eklenmiş olan **Bhagavadgītā* (**Bhīshma Parvan* 25-42) Kṛishṇa'nın (Tanrı Vishṇu'nun), Arcuna'nın sorularını yanıtladığı bir bölümdür. "Tanrısal Şarkı" anlamına gelen bu kutsal eserde Kṛishṇa, bütün evreni yaratanın kendisi olduğunu, her şeyin kendi içinde yer aldığını, insanlardaki varlığın da aslında kendisi olduğunu açıklar. Savaştan çekinen Arcuna'ya cesaret vererek başlattığı konuşmasını, felsefesini açıklayarak sürdürür. Bir yerde (IX, 9) "Arcuna, bütün bu işler beni bağlamaz; sanki bu işlerde yabancıymışım gibi tamamen bağımsız olarak otururum" diyerek, dünyada dönen işlere karışmadığını söyler. Ayrıca "bak şu dünya, ruh gölgelerinin hilesi altında, her zaman var olan ben olduğum halde, beni bilmeden nasıl da döner" (VII, 13) ve "Tanrı dünyadaki canlıların faaliyetlerini, iş yapıcılığını ve bu işlerin sonuçlarını belirlemez, ama doğanın işleyişi devam eder" (V, 14) gibi sözler söyler. XI. bölümde Arcuna'ya insan görünüşünün ötesindeki tanrısal yanını gösterir. Arcuna müthiş bir sevinç ve aynı zamanda dehşet yaşar. Kitapta Kṛishṇa, Yoga'yı, Sattva, Racas ve Tamas arasındaki farkları açıklar. Tam Yogi olmuş bir kişi bir daha doğmaz; tanrıya karışır. Diğer insanlar ise doğum-ölüm çemberinde döner durur.

Harivaṃşa Destanı hemen hemen tamamen Vishṇu üzerinedir. *Hari* "Vishṇu", *Vaṃşa* "Soy" demektir ve bu tanrının

Kṛishṇa olarak yeryüzüne bedenlenişini, gençliğini, aşklarını, kahramanlıklarını anlatır. Mathurā kentinin zalim kralı Kaṃsa, ermiş *Nārada'dan ölümünün *Vasudeva'nın karısı Devakī'nin sekizinci oğlunun ellerinden olacağını öğrenir ve onun bütün çocuklarını öldürtür. Ancak bir mucize eseri yedinci oğul *Balarāma ile sekizinci olan Kṛishṇa kurtulurlar. İki kardeş büyüdükten sonra da Kṛishṇa, Kaṃsa'yı öldürür. Çocukluğunda bile çok güçlü olan Kṛishṇa'nın *Harivaṃśa*'da anlatılan pek çok efsanesi vardır. Birçok ejderha, yılan, fil ve kötü ruh öldürür. Onun en ünlü mitlerinden biri Govardhana Dağını havaya kaldırdığı mittir: "Sonbaharda çobanlar gelenekleri gereğince yağmur tanrısı *İndra'nın onuruna büyük bir şölen düzenlemek isterler. Kṛishṇa, İndra'ya tapınmanın boş olduğunu söyler. "Bizler ormanlarda dolaşan ve her zaman ineklerden sağladığımız zenginlikle geçinen çobanlarız. Bizim tanrımız inekler, tepeler ve ormanlardır" der. Bu sözleri söyleyerek, çobanları İndra bayramı yerine bir dağ kurban törenine davet eder. Çobanlar da buna uyarlar. Bu duruma çok kızan *İndra, aşağıya müthiş bir fırtına gönderir. Fakat Kṛishṇa, Govardhana Dağını havaya kaldırarak, onu çobanların ve sürülerin üstünde bir şemsiye gibi tutar, onları fırtınadan korur. Yedi gün sonra fırtına diner. Kṛishṇa dağını yerine koyar ve İndra, Kṛishṇa'nın yüce tanrı Vishṇu olduğunu anlar".

Bir diğer mit, Kṛishṇa'nın cennetteki Pāricāta ağacını getirdiği mittir; "Ermiş Nārada bir keresinde Kṛishṇa'ya cennetteki Pāricāta ağacından, sevgilisi Rukminī'ye vermesi için bir çiçek getirir. Bunun üzerine Kṛishṇa'nın diğer eşlerinden biri olan Satyabhāmā, büyük bir kıskançlık duyar ve Kṛishṇa, cennetteki Pāricāta ağacını kökünden söküp getirene kadar surat asar. Ancak İndra ağacı vermek istemez. Bunun üzerine Kṛishṇa onu dövüşe davet eder. İki tanrı arasında şiddetli ve uzun bir dövüş olur. Sonuçta, tanrıların anası *Aditi, iki tarafı da yatıştırır."

Kṛishṇa'nın, Veda dönemi tanrılarının en büyüğü olan İndra ile sürekli kavga halinde olması, toplumun inançlarının Vedizmden Vishṇuizme doğru kaymakta olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Kṛishṇa, çobanların arasında doğup büyüdüğü için, çobanların tanrısıdır. Çoban kadınlardan birçok sevgilisi vardır. Onun en üstün tuttuğu sevgilisi, karısı Rādhā'dır. Birçok yerde yanında Rādhā ile flüt çalar halde resmedilir. Vishṇu ile ilgili diğer iki önemli yapıt, *Vishṇu Purāṇa* ve *Bhāgavata Purāṇa*'dır.

Kṛishṇa'nın birçok adı vardır. *Açyuta (Yok Olmaz), Keşava (Uzun Saçlı), Govinda (Çobanların başı), Canārdana (İnsanları Kışkırtan), Parameşvara (En Üstün Tanrı), Purushottama (En Üstün İnsan), Bhagavan (Tanrı), Varshṇeya (Yadu Soyuna Bağlı Vrishni Soyundan), Sahasrabāhu (Bin Kollu), Hṛishīkeşa (Duyu Organlarının Tanrısı)...

Kṛishṇadvaipāyana: "Kara Renkli Adalı" anlamına gelen ve *Mhb., **Purāṇalar*, **Harivaṃşa* gibi eserlerin yazarı olarak gösterilen Vyāsa'nın bir adıdır.

Kubera: Kuvera da denir. Zenginlik Tanrısı'dır. Vişravas adlı Brahmā'nın oğlu olduğu için Vaişravana diye de çağrılır. Anası, Haradvaca kızı Devavarninī'dir. Çok çile çektiği için Tanrı Brahmā ona birçok lütufta bulunmuştur. Kubera da Kuzey bölgesinin koruyuculuğuyla bütün zenginliklerin efendisi olmayı tercih etmiştir. Tanrı Brahmā bunları az bulmuş ve ona, hem göksel taşıt Puspaka'yı vermiş hem de Kubera'yı tanrılarla eşit kılmıştır (R VII, 3:1). Vişravas'ın diğer bir karısından *Rāvaṇa ve diğer kötü ruhlar türemiştir ki bunlar (Vibhīsana dışında) Tanrıların düşmanları olmuşlardır. Rāvaṇa, Kubera'nın arabası Puspaka'yı elinden almış ve Çaitraratha, Nalinī ve Nandana'yı yok etmiştir. Çaitraratha, Çitraratha tarafından yapılmış Kubera'ya ait bir koruluktur.

Bu koruluğun yaprakları mücevher, meyveleri ise cennetin kızlarıdır. Kubera önceleri Laṅkā'da, sonra ise Kuzey bölgesinde yaşamıştır. Zenginliğiyle ünlüdür. Sūryabhānu adında bir kapı koruyucusu vardır ki bunu Rāvaṇa öldürmüştür (R VII, 14:25). Yarı at yarı kuş biçimindeki *Guhyakalar tarafından taşınır.

**Mahābhārata*'da ona Ailavila veya Dhanadhipati denir. Kaldığı yer Kailāsa dağlarıdır ve Çaitraratha da oradadır (XII, 44: 13). Mhb.'ya göre, ermiş *Pulastya'nın Vişravas adında bir oğlu vardır ve bu oğul Vaişravana Kubera'yı hiç sevmemektedir. Üç kadınla daha evlenir ve onlardan, Kubera'nın üvey kardeşleri olan Rāvaṇa, *Kumbhakarṇa, Vibhīshaṇa, Khara, *Şurpanakhā doğar. Bunlar ilk zamanlar Gandhamadana tepelerinde yaşarken, Laṅkā'da krallar kralı Rācarāca olarak yaşayan Kubera'yı kıskanırlar. Arabasına el koyup onu Kuzey'e gitmeye zorlarlar. Bütün yamyamsı *Rākshasalar *Rāvaṇa ile birliktedir. Kubera gibi dindar bir kişi olan Vibhīshaṇa ise, Kubera ile birlik olur ve onun *Yaksha ve Rākshasalardan kurulu ordusunun komutanı olur. Kubera, Yaksha, Rākshasa ve *Gāndharvaların efendisidir (V, 111:11); baş hizmetçileri ise Yakshaların çirkin tipli olanlarıdır. Yüzen sarayı ise *Guhyakalar tarafından çekilir. Kubera bu sarayda mücevherlerle kaplı ve etrafı kadınlarla çevrili bir biçimde oturur. *Mhb.'da Kubera, *Arcuna'ya silah veren tanrılar arasındadır (diğer tanrılar *İndra, *Şiva, *Yama, *Varuṇa). *Bhīma, Kubera'nın korusuna izinsiz girer; Rākshasalarla ve Yakshalarla dövüşür. Bhīma'nın kötü ruhların kanını akıtması, Kubera'yı bir ilenmeden kurtardığı için Kubera, ona ve kardeşlerine hiç kızmaz; çok dostça davranır. *Pāṇḍular Kubera'nın zevk bahçelerinde dört yıl geçirir, daha sonra Kailāsa dağından ayrılırlar.

Kubera'ya tapınılmaz. Bu tanrı Yunan mitolojisindeki Plutos'a benzetilebilir. Diğer adları şöyledir: Yaksharāca (Yakshaların Kralı), Mayurāca (Kinnaraların Kralı), Rāks-

*h*asendra (Rāks*h*asaların Kralı), Nararāca (İnsanların Kralı).

Kumarbaz İlahisi: Rig Veda'nın X,34'de bulunan ilahisi. Bunun özelliği, nadir bulunan ve didaktik özellik gösteren ilahilerden olmasıdır. Burada bir kumarbazın, edindiği kötü alışkanlıktan duyduğu pişmanlık ve yakınmaları görüyoruz. Zar (akshas) onun tüm kazancını, tüm ailesini perişan etmiştir. O nedenle zar ile kumar oynamamak gerektiği vurgulanır.

Kumbhakarṇa: Adının anlamı "testi kulaklı" olan bir *Rākshasa'dır. *Rāvaṇa'nın kardeşidir. Aynı zamanda bir *Daitya'nın adıdır. Padmapurāna'da bir bölüm adıdır.

Kumbhāṇḍalar: Olasılıkla Prakrit dilinden gelen sözcük, *Kushmāṇḍalarla anlamdaş gibi görünmektedir (Bkz. Kushmāṇḍalar).

Kushmāṇḍalar: Tanrı *Şiva'nın hizmetinde olan aşağı bir yaratık grubu. Bkz. Kumbhāṇḍalar.

Kurbağa ilahisi: **Ṛigveda*'nın VII, 103'te bulunan ilahisi "kurbağa ilahisi" olarak bilinir. Bu ilahide, yağmur yağması için kurbağalara övgü düzülür. Yağmurla birlikte kurbağalar vıraklamaya başladığı için, onların seslerinden medet umulur. Bu arada, onların kuraklıktaki suskunluğu, söz orucu tutan brahmanlara; yağmurla birlikte başlayan vıraklamaları da, dua ezberlemeye çalışan brāhman öğrencilerine benzetilmiştir. Bu benzetme, Hint masal edebiyatı araştırmacıları tarafından, hayvan masallarına ilişkin Hint edebiyatındaki ilk verilerden biri olarak nitelendirilmektedir.

Kutsa: Vedik bir ermiş adı. Bazı ilahilerin yazarıdır. Tanrı İndra ona zulmetse de, bir keresinde onu ifrit *Şushna'ya

karşı korumuştur. *İndra onu sarayına götürdüğünde ise aralarındaki benzerlik nedeniyle karısı hangisinin kocası olduğunu bilememiştir.

L

Lakshmaṇa: Kral *Daşaratha'nın Sumitrā'dan olma oğlu; Şatrughna'nın ikiz kardeşi, *Rāma'nın da üvey kardeşidir. **Rāmāyaṇa*'da Rāma'ya olan sevgisi ve bağlılığıyla dikkati çeker. Tanrı *Vishṇu'nun sekizde biri *Lakshmaṇa ile birlikte doğmuştur. Rāma, *Sītā ve Lakshmaṇa ormana sürgüne gittiklerinde, dişi *Rākshasa *Şurpanakhā (Yelpaze Tırnaklı), Rāma'ya âşık olur. Rāma onu, kardeşi Lakshmaṇa'ya gönderir. O da onu reddeder ve Rāma'ya gönderir. Tekrar tekrar reddedilen Şurpanakhā, Rāma'nın karısı Sītā'ya saldırınca, Lakshmaṇa onun burnunu ve kulaklarını keser. Şurpanakhā bunu ağabeyi *Rāvaṇa'ya şikâyet eder ve o da gelip Sītā'yı Seylan adasına kaçırır. Lakshmaṇa yapılan savaşta da büyük yararlılıklar ve kahramanlıklar gösterir. Rāma'yı, canını verecek kadar çok sevmektedir (Bkz. *Rāmāyaṇa*).

Lakshmī: Talih Tanrıçası'dır. *Vishṇu'nun karısı ve *Kāma'nın anasıdır. **Ṛigveda*'da "iyi talih" anlamında kullanılan sözcük, *Atharvaveda*'da şanslı ve şanssız dişi karakterler ola-

rak görünür. Lakshmī'nin diğer adı *Śrī'dir. *Śatapathа Brāhmaṇa*'da Śrī, *Pracāpati'den doğuyor olarak gösterilir. Destan dönemi mitolojisinde Lakshmī (veya Śrī), tanrılarla *Asuraların savaşları yüzünden çalkalanan okyanustan doğan çok güzel bir bayandır. Elinde nilüfer çiçeği tutmaktadır. Başka bir mitte ise, yaratılış sırasında bir lotüsün üstünde, yüzer biçimde gösterilir. Bu lotüsle bağlantısı yüzünden ona Padmā (Nilüfer Çiçeği) de denir. *Vishṇu Purāṇa*'da onun *Bhṛigu ile Khyāti'nin kızı olduğu, okyanusun çalkalanmasında denizden doğduğu söylenir. Ayrıca kocası Vishṇu (Hari) ne zaman dünyaya insan olarak bedenlense, o da onun karısı olarak bedenlenmektedir. O cüce (Vāmana) olarak doğduğunda, Lakshmī de Padmā (veya Kamalā) olarak doğmuştur. Vishṇu *Paraşurāma (Baltalı *Rāma) olduğunda Lakshmī Dharanī olmuştur. Vishṇu Raghava (yani Rāma) olduğunda o karısı *Sītā olmuştur. Nihayet Vishṇu *Kṛishṇa olarak bedenlendiğinde o karısı Rukminī olarak doğmuştur... vs.

Lakshmī çok güzeldir; elinde lotüs tutar. Adına yapılmış tapınak yoktur. Hindular Ekim-Kasım aylarında kutlanan Divali Bayramında, evlerinde tanrıça Lakshmī'ye tapınırlar.

Lavakuşau: Rāma'nın oğulları (Bkz. Kuşalava).

Liṅga: Erkeklik organıdır. Tanrı Şiva'ya ait olduğu düşünülür ve taştan ya da benzeri bir maddeden yapılmış bir sütunla veya daha küçük bir şeyle simgelendirilir. Örneğin Keşmir'de, Himālaya dağlarında 3880 metre yükseklikte bulunan Amarnath mağarasında bulunan buzdan bir oluşum, Şivaliṅgam olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle her yıl Temmuz-Ağustos aylarında, binlerce Hindu, hacı olmak için dört gün boyunca yorucu bir tırmanışla bu mağarayı ziyarete giderler. Şiva kendisinin görünmediğini ama kendisine ait on

iki biçiminin olduğunu söyler ki bunlar Hindistan'da on iki farklı yerde bulunan on iki *liṅga*'dır. **Purāṇalar*'da *liṅga* ile ilgili mitler anlatılır. Örneğin *Vāmana Purāṇa*'da (22:61-69) *liṅga*'nın kökeniyle ilgili şu kısa mit anlatılır: "Bir inziva yerinde, çırılçıplak inzivaya dalmış olan Tanrı Şiva'yı gören çilecilerin karıları ona, yaptığı çilenin ne çeşit bir çilecilik olduğunu sorarlar. Şiva da onlara bunun açıklanamayacağını söyler. Onu çok çekici bulan kadınlar boynuna, bacaklarına ve her tarafına saldırırlar. İnziva yerindeki çileciler, karılarının heyecanlı hallerini görünce 'bu adam öldürülmeli' diye bağırarak ona saldırırlar. Tanrının korkunç *liṅga*'sını çekip çıkartarak düşmesine neden olurlar. *Liṅga*'sı düşen tanrı ortadan kaybolur. Karısı *Devī ile birlikte Kailāsa Dağına gider. Tanrılar tanrısının *liṅga*'sı düştükten sonra o da kaybolur." *Liṅga Purāṇa* adıyla on sekiz *Mahāpurāṇa* içinde bir *Purāṇa* vardır.

M

Mahābhārata: "Büyük Bhārata Soyu" demektir ve bu soyun yaşadığı "Büyük Savaş"ı anlatan destandır. Yüz bin beyittir ve on sekiz bölümden oluşur. Yazarı olarak, mitolojik bir ad olan Vyāsa gösterilir. Bölümleri şunlardır: 1) Adiparvan, 2) Sabhaparvan, 3) Vanaparvan, 4) Virāṭaparvan, 5) Udyogaparvan, 6) Bhīshmaparvan, 7) Droṇaparvan, 8) Karṇaparvan, 9) Şalyaparvan, 10) Sauptikaparvan, 11) Strīparvan, 12) Şantiparvan, 13) Anuşāsanaparvan, 14) Aşvamedhikaparvan, 15) Aşramavāsikaparvan, 16) Mausalaparvan, 17) Mahāprasthānikaparvan, 18) Svargarohanaparvan.

Konusu kısaca şöyledir: Bhārata ülkesinde, Kuru sarayında yaşamış olan Kral Şāntanu'nun Ganj Nehrinden *Bhīshma adında bir oğlu olur. Bhīshma büyüyüp delikanlı olduğunda babası, balıkçı kralın kızı Satyavatī ile evlenir. Bu evlilik, Bhīshma'nın hiç evlenmeme sözü vererek yaptığı özveri sonucu gerçekleşir. Şāntanu ve Satyavatī'den Çitrāngadā ve Viçitravīrya adında iki oğul doğar. Sonra Şāntanu ölür; çocukları da geride hiç soy bırakmadan ölürler. Satya-

Kuru ve Pāṇḍu Ailelerine Ait Soyağacı

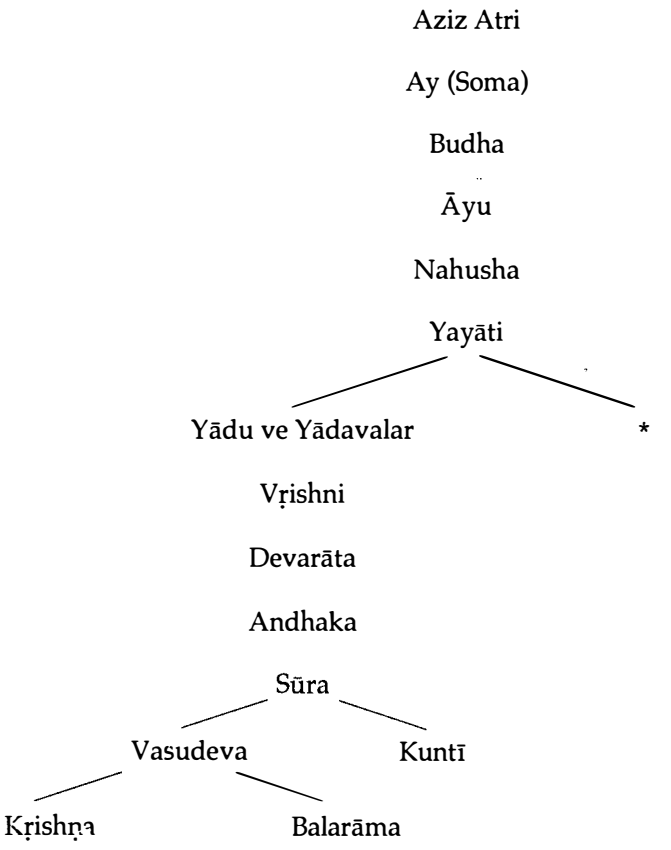

(Soy tükenir)

*

Puru ve Pauravalar

Dushyanta

Bharata

Hastin

Kuru

Şāntanu

(Gaṅgā'dan Bhīshma) | (Satyavatī'den Vyāsa) | Viçitravīrya

(Ambikā'dan) Dhṛitarāshtra

(Ambālikā'dan) Pāṇḍu

(Gandharī'den) Duryodhana ve 99 Oğul

(Kuntī'den) Karṇa Yudhishṭhira Bhīma Arcuna

(Madrī'den) Nakula Sahadeva

Abhimanyu

Parikshit

Canamecaya

vatī Bhīshma'dan, Viçitravīrya'nın dul karılarıyla soyu sürdürmesini isterse de Bhīshma kabul etmez. Bunun üzerine Satyavatī, gayrimeşru çocuğu Vyāsa'dan bu görevi yerine getirmesini ister. O da sırasıyla *Dhṛitarāshṭra, *Pāṇḍu ve Vidura'yı meydana getirir. Birincisi kör olduğundan Pāṇḍu tahta çıkar. Dhṛitarāshṭra *Gāndhārī ile evlenerek bundan, en büyüklerinin adı *Duryodhana olan yüz evlat edinir. Pāṇḍu ise Kuntī'den *Yudhishṭhira, *Bhīma ve *Arcuna'yı, diğer karısı Madrī'den de, ikiz çocuklar *Nakula ile *Sahadeva'yı kazanır. Aslında bu çocuklar tanrıların çocuklarıdır; yani Yudhishṭhira Tanrı Dharma'nın çocuğudur. Diğerleri sırasıyla *Vāyu, İndra ve İki *Aşvin tanrılarının çocuklarıdırlar.

Pāṇḍu öldükten sonra Dhṛitarāshṭra ülke yönetimini ele alır; bir yıl sonra da Yudhishṭhira'yı tahta çıkartır. Kurular Pāṇḍuları çok kıskanmaktadır. Özellikle Duryodhana onları hiç çekememektedir. Bir suikast düzenlerler ve Pāṇḍavalar kendilerini ormanda bulurlar. Bu ormanda Bhīma, *Rākshasa *Hidimba ile evlenerek, ondan *Ghaṭotkaça adlı çocuğu elde eder. Bir süre sonra bir eş seçimi töreninde Pançāla kralı *Drupada'nın kızı *Draupadī'yi kazanırlar ve bu kız beş kardeşin ortak karısı olur. Pāṇḍu kardeşler daha sonra krallığın yarısını geri alırlar. Bu arada bir aksilik sonucu Arcuna on iki yıllığına sürgüne gider. Birçok aşk ve macera yaşar. Yudhishṭhira daha sonra bütün ülkenin kralı olur. Onu çekemeyen Duryodhana hileli bir zar oyunu düzenler ve bunun sonunda yenilen Pāṇḍu kardeşler on iki yıllığına sürgüne giderler. Destanın Vanaparvan (Orman Bölümü) diye adlandırılan bu bölümü, gerek ermiş *Vyāsa'nın ortaya çıkıp zafer haberi vermesi gerekse Arcuna'nın Tanrı *İndra, *Şiva, *Yama, *Varuṇa ve *Kubera'dan göksel silahlar alması yönünden ilginçtir. Kral Virāṭa'nın sarayında bir süre gizlendikten sonra ortaya çıkarlar ve savaş cereyan eder. Kuru komutanları bir bir düşer. Önce Bhīshma, *Droṇa

ve sonra da Pāṇḍavaların üvey kardeşi *Karṇa ölürler. Bu savaşta Kṛishṇa beş kardeşe çok yardım eder. Savaş arifesinde (Bhīshma-parvan 25-42) Arcuna'ya *Bhagavadgītā*'yı okur. Pāṇḍavalar da çok büyük kayıplar verirler ama sonunda bütün Kurular, Duryodhana dahil öldürülür ve otuz yedi yıl taht süren kardeşler Himālaya Dağlarından cennete giderler. Yudhishṭhira'yı babası Tanrı Dharma burada da sınar. Destan, Hint mitolojisi açısından bir hazine değerindedir. *Veda dönemi ve destan dönemi tanrılarının yanı sıra Rākshasa, *Yaksha, *Gāndharva gibi aşağı mitolojik varlıklarla ve burada değinmediğimiz birçok tâlî öykü ve efsanede zengin mitolojik veriler buluruz. Bu öykülere *Nala ile *Damayantī, *Savitṛi ile Satyavan, *Purūravas ile *Urvaşī, *Çyavana gibi öykü ve efsaneleri örnek verebiliriz.

Mahākāla: Sözcük "büyük zaman" anlamına gelir ve özellikle Tanrı Şiva'nın korkunç biçimini niteler. Zaman her şeyi alıp götürdüğü için yok edici tanrıya böyle bir isim verilmiş. Karısı Kālī de "Mahākālī" olarak gözükür (Bkz. Şiva, Kālī).

Mahishāsura: Asura-mahisha da denir. Asura "kötü ruh", Mahisha "manda" demektir ve ikisi birlikte "manda biçimli kötü ruh" anlamına gelir. Hindu mitolojisinde tanrıça Durgā ile yaptığı savaşla bilinir. Aslana binen Durgā, uzun bir savaştan sonra, mandanın boynunu keser ve içinden çıkan ifriti öldürür. Tanrıça, narin ayağıyla mandanın güçlü bedenini ezer. Bu olaydan dolayı Durgā'ya "Mahishamardini" (Mahisha'yı Öldüren) adı verilir. Bu mitin ortaya çıkmasına, olasılıkla, doğu Hindistan'ın pirinç çeltiklerinde kullanılan mandanın neden olduğu düşünülür. Batının buğday, arpa ve üzüm yetiştiren halkı boğayı kullanmakta ve iki kültür arasında bir çatışma yaşanmaktadır. Efsane bunu yansıtıyor olsa gerek. Mandayı öldüren Durgā, Tanrı Şiva'nın karısı veya onun dişil enerjisi (şakti) olarak görülür. Durgā Veda tanrıla-

rının (Agni, Vishnu, Varuna, Yama, İndra) silahlarını kullansa da ifrite karşı bunlar bir işe yaramazlar ve sonra ifriti kendi öz gücüyle öldürür (Vamāna Purāna, XXI, 43-46). Buradan Ana Tanrıça inancının ululandığını, eski tanrıların değer yitirdiğini anlamaktayız. Ayrıca aslan ve manda da doğanın birbirine düşman iki canlısıdır ve bu mitte bu da vurgulanmış oluyor.

Mainăka: **Mahābhārata*'ya göre Kailāsa'nın kuzeyinde yer alan bir dağ. Himavat ile Menakā'nın oğlu olduğu söylenir. Tanrı *İndra bütün dağların kanatlarını kesip onları sabitleştirirken, bu kaçıp kurtulmuş olan tek dağdır. Bir görüşe göre Hindistan'ın ortasında, bir başka görüşe göre ise yarımadanın en uç noktasında bulunmaktadır.

Makara: Dev bir deniz canlısıdır. Yarı timsah, yarı yunus balığı, biraz da köpek balığı karışımı, efsanevi bir hayvandır. Okyanus Tanrısı Varuṇa'nın binek hayvanıdır. Aşk Tanrısı Kāmadeva'nın bayrağının sembolüdür.

Manu: "İnsan" demektir. Bu ad insanlığın on dört mitolojik atası ve dünyanın yöneticileriyle ilgilidir, ki bunların herbiri bir Manu devrine hükmetmiştir. 4.320.000 yıl süren bu devirlere Manvantara denir. Bu Manulardan ilki Svayambhū'dan doğan Svayambhuva, yani "kendi kendine varoluş"tur. *Brahmā olarak karakterize edilen bu "kendiliğinden varlık" kendini erkek ve dişi olarak ikiye böler. Bu çiftten erkek Virac meydana getirilir, ondan da Manu Svāyambhuva doğar. Bu Manu, on *Pracāpati'nin, yani Maharshi denilen insanlığın atalarının yaratıcısıdır. Başka bir yönden bu Manu, Brahmā'nın hem kızı hem de karısı olan Şatarūpā'dan olmuştur. *Manu Yasaları* diye bilinen kitap bu Manu'ya aittir. Bir de aynı adı taşıyan *Sūtra* vardır. Şimdiki çağın Manu'su, adı Vaivasvata (Güneş Doğuşlu) olan yedin-

ci Manu'dur. Ona Satyavrata da denir. On dört Manu'nun adları şunlardır: 1) Svāyambhuva, 2) Svarocisha, 3) Auttami, 4) Tāmasa, 5) Raivata, 6) Çākshusha, 7) Vaivasvata, 8) Savarna, 9) Dakshasāvarṇa, 10) Brahmasāvarna, 11) Dharmasāvarṇa, 12) Rudrasāvarṇa, 13) Rauçya, 14) Bhautya.

Manu Vaivasvata'nın oğullarının adlarından bazıları şunlardır: Īkshvāku, Nabhaga (Nṛiga), Dhṛishṭa, Şaryāti, Narishyanta, Prānsu, Nābhāganedishṭa, Karūsha, Pṛishadhra... Manu Vaivasvata'nın başından geçen "Tufan" olayı, *Şatapatha Brālımaṇa*'da (I, 8, 1) anlatılmıştır. Bkz. Tufan.

Manyu: (Soyut Tanrılar) Öfke. *Ṛigveda*'da iki ilahi (X, 83, 84) ona sunulmuştur. *İndra'nın şiddetli öfkesinin kişileştirilmiş hali olduğu düşünülür. Ateş gibi yanar. O, İndra'dır, Hotar'dır, *Varuṇa'dır, Cātavedalar'dır. *Marutlarla birlikte *Vṛitra'yı öldürür. İndra gibi zaferler kazanır, zenginlik verir. Tapas (Heyecan) ile birlikte tapınıcılarını korur ve düşmanları öldürür.

Marutlar: (Hava Tanrıları) Adın kökü, olasılıkla *mar* (parlamak) eylemidir ve "parlayanlar" anlamına gelir. "Fırtına Tanrıları"dır. Bu tanrı grubu *Ṛigveda*'da önemli bir yer tutar. Otuz üç ilahide onlardan söz edilir. Bunların yedisinde *İndra ile birlikte görünürler. Her zaman çoğul olarak görünürler. altmışlık üç grup veya yedilik üç grup halinde dolaşırlar. Bunlar, *Rudra'nın Prişṇi adındaki inekten olma oğullarıdır. Bunların aynı zamanda, Rüzgâr Tanrısı *Vāyu'nun oğulları olduğu, bazen de kendi kendilerine doğdukları söylenir. Kökenleriyle ilgili çok şey söylenir. İndra'nın oğulları ve kardeşleri, okyanusun oğulları, cennetin ve dünyanın oğullarıdırlar. *Rāmāyaṇa*'da onların kökeni *Diti'nin doğmamış bir oğlu olarak gösterilir. İndra, Diti'yi şimşeğiyle kırk dokuz paçaya ayırmış ve onları Marut haline getirmişti. Bu öykü, *Purāṇalar*'da da geçer ve bunların, adlarını *mā rodīh*

(ağlamayan) sözcüğünden aldıkları ve İndra'nın onları böyle çağırdığı anlatılır. Bir yoruma göre de, Diti'den doğan et yığınları *Şiva ve karısı *Pārvatī'yi kederlendirir. Pārvatī Şiva'dan et yığınlarını çocuk haline getirmesini ister. O da, onlara uygun biçimler verir, onları tek tip giydirir ve Pārvatī'ye oğul olarak verir. Bundan sonra onlar, Rudra'nın oğulları diye çağrılırlar. Diğer öykü de şöyledir: Diti'nin ağlamalarını işiten Pārvatī, bu biçimsiz şeylere bir biçim vermesi için Şiva'ya yalvarır; onların ağlamamalarını *(mā rodīḥ)* söyler.

Bu öyküler, **Vedalar*'daki kısımlarda, Marutların, Rudra'nın oğulları olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır. Marutların dünyasına Māruta denir ve Vaişyalara (tüccar sınıfa) ayrılmış cennettir. Marutlar aynı yaşta, aynı us düzeyinde, aynı yerde doğmuş ve aynı yerde yaşayan bir tanrı grubudur. Tanrıça Rodasī her zaman onlarla birliktedir. Onların arabalarında, adeta gelinleriymiş gibi oturur. Altın gibi ışıltılı, ateş gibi parlaktırlar ve kendi kendilerini aydınlatırlar. Bu nedenle parlaklıkla bir yakınlıkları vardır ve onlara *rishṭividyut* (parlayan şimşek) lakabı verilir. Altın baltaları vardır. Altın elbiseler giyerler ve süs takıları takarlar. Arabaları genellikle dişi, esmer, süratli atlar tarafından çekilir. Şimşekler ve yıldırımlarla silahlanmışlardır ve kasırgalara binerek onları yönetirler.

Çıkardıkları ses, şimşek ve rüzgârın kükremesi gibidir. Dağları sallar, ağaçları kopartır, yırtıcı hayvanları ve ormanları mahvederler. Başlıca işlerinden biri, bulutlarla güneşi kapatıp yağmur yağdırmaktır.

Cennetin şarkıcılarıdırlar. İndra'nın her zaman yanında yer alırlar ve onu, *Vṛitra ile olan savaşında desteklerler. İndra ile birlikte olmadıkları zamanlarda, babaları Rudra'nın kötü özelliklerini gösterirler.

Mātali: Tanrı *İndra'nın arabacısıdır. **Mahābhārata Destanı*'nda *Arcuna'ya tanrılar savaş için silahlar sağlarken,

Mātali de onu arabasıyla alarak İndra'nın göksel ülkesine getirir. Ona orada çok silah verirler. *_Rāmāyaṇa_'da ise, İndra'nın *Rāma'yı *Rāvaṇa ile olan savaşında desteklemekte ve ona arabasını vermekte olduğunu görmekteyiz. Bu arabayı gene Mātali sürmektedir. Rāvaṇa ile savaşırken, onu bir türlü öldüremediğini gören Mātali, Rāma'ya şöyle der (R VI, 110:1-2): "Neden kendi gücünün farkında değilmişsin gibi Rāvaṇa'ya böyle tavizkâr davranıyorsun? Yüce efendim, onun sonunu getirmek için *Brahmā silahını (_Bralımastra_) kullan! Tanrıların dediği gibi, onun ölümü senin elindedir!"

Mātarişvan: (Hava Tanrıları) *_Ṛigveda_'da adına sunulmuş bir ilahi yoktur. Adı, _Ṛigveda_'nın en eski kısımlarında geçer. Bazen *Agni ile özdeşleştirilir, bazen de ateşi bulan tanrı olarak gösterilir. Bir Agni ilahisinin sonu (X, 88:19) ona hitapla bitirilir. Bir yerde de, adının etimolojik açıklaması verilerek, Agni'nin aşamalarından biri olarak gösterilir. Göksel bir tohumken Tanūnapāt olan, doğup çeşitli biçimlere girdiğinde Narāshaṃsa adını alan Agni, son aşamada *Mātarişvan olur. Bu, güçlü bir rüzgâr biçimidir (Mātarişvan, anasının içinde şekil bulur bulmaz hızlı bir rüzgâr haline geldi - III, 29:11). Mātarişvan bir yerde de, çok kez Agni'yle özdeşleştirilen Bṛihaspati'nin bir hali olarak ortaya çıkar (I, 190:2). Öte yandan Mātarişvan ile Agni birbirinden tamamen ayrı da tutulur. "İlk önce Agni, Mātarişvan ve *Vivasvat'a göründü" (I, 31:3) denir. Mātarişvan, cennette oturan Agni'yi bulmuştur (III, 2:13) veya Mātarişvan, tanrıların sürtünmeyle elde ettikleri, çok uzaklarda saklı olan Agni'yi getirmiştir (III, 9:5). Görüldüğü üzere bu tanrı, bir yandan Agni'nin havasal biçiminin kişilendirilişi olarak görülürken, öte yandan cennette saklı ateşi bulup, yeryüzüne getiren bir tanrı olarak ortaya çıkartılmaktadır. Bu ikinci hali, Yunan mitolojisindeki Prometheus ile benzeşir.

Atharvaveda'da bir yerde (X, 8:39-40) Agni'nin mistik adı

olarak görünürse de, gerek bu kitapta, gerekse diğer *Saṃhitalar* ve *Brahmaṇalar*'da ve hatta sonraki edebiyat içinde, rüzgârın bir adı olarak kullanılmıştır. Yāska (*Nirukta* VII, 26) onu Vāyu'nun bir adı olarak kabul eder ve adının *mātari* (+ *antarikse*) ile *şvan* (*şvas* "esmek, nefes almak") sözcüklerinin birleşiminden oluştuğunu öne sürer. *Antarikshа* (gök ve yer arasındaki boşluk, hava) ve *mātri* (anne) sözcükleri bir arada "hava ana"yı oluşturuyorlar. Mātarişvan bu boşlukta "esen" tanrı (*mātaryantarikshe şvasiti*) oluyor.

Ṛigveda'da bir yerde hem Agni'den ayrı tutulmuş hem de "Tek Olan Güç" için sayılan adlar arasında yer almıştır:

> Ona İndra derler, Mitra derler, Varuṇa derler,
> Göksel kuş Garutman derler,
> Azizler Tek olana çok ad verirler,
> Agni derler, Yama derler, Mātarişvan derler. (I, 164:46)

Maymunların Yaratılışı: Rāmāyaṇa Destanı'na göre Tanrı Brahmā bütün tanrılara, Tanrı Vishnu'ya yardımcı olmaları için, kendileri gibi güçlü yaratıklar doğurtmalarını buyurdu. Bunun için göksel periler olan Apsarāslar, Gandharva kadınları, genç Yakshalar, dişi Nāgalar, Vidyādhara kadınları, Kinnara kızları, dişi ayılar ve dişi maymunlar kullanılabilirdi. Brahma örnek olarak, esnerken ağzından yarattığı ayı Cāmbavān'ı gösterdi. Tanrılar hemen söylenileni yaptılar ve maymun oğullarını yarattılar. İndra Vālī'yi, Güneş Tanrısı Sugrīva'yı, Brihaspati bütün maymunların en akıllısı olan Tārā'yı, Kubera Gandhamādana'yı, Vişvakarma güçlü maymun Nala'yı, ateş tanrısı Agni Nīla'yı, Aşvin Çifti Mainda ve Dvivida'yı, su tanrısı Varuna maymun Sushena'yı, Parcanya Sarabha'yı yarattı. Rüzgar Tanrısı Marut, akıllı, güçlü ve havada hızla uçabilen ünlü Hanumān'ı yarattı. Soylu ermişler, Siddhalar, göksel Vidyādharalar ile Nāgalar ve göksel şairler olan Çāranalar da maymunlarınkine benzer kahramanlar

yarattılar. Böylece Rāvana ile çarpışacak binlerce yiğit asker oluştu. Maymunların bir kısmı, iki kardeş olan Vālī ile Sugrīva'nın çevresinde toplandı. Bir kısmı da Nala, Nīla, Hanumān ve diğer maymun liderlerinin etrafında toplandı. Yeryüzünün heryerini, dağları, ormanları ve denizleri bu maymun sürüleri kapladı. Hepsinin de amacı Rāma'ya yardım etmekti (R I, 17).

Meghanāda: (Bkz. İndracit).

Meru: Dünyanın merkezinde olduğuna ve üstünde Tanrı İndra'nın cennetinin bulunduğuna inanılan dağ. Bu cennette tanrıların kentleri ve göksel canlıların barınakları vardır. Bu dağ aslında, olasılıkla Himālayaların kuzeyindeki bir dağın efsaneleştirilmiş halidir. Yunanlıların Olimpos'una benzer. Sumeru da denir. Diğer bazı adları şunlardır: Hemādri (Altın Dağ), Ratnasanu (İnci Doruklu), Karnikāçala (Lotüs Gibi Dağ), Amarādri ve Devaparvata (Tanrıların Dağı).

Mitolojik Ermişler: Hint edebiyatında *Veda döneminden itibaren görülen, sık sık tanrılarla insanlar arasında arabuluculuk yapan, insanlardan üstün olan, onlara iyilikler bahşeden, hatta zaman zaman tanrılardan bile üstün olan belli başlı ermişlerin adları şunlardır: *Aṅgiraslar, *Atharvanlar, *Agastya, *Atri, Bharadvāca, Bṛihaspati, *Bhṛigu, *Caimini, *Camadagni, *Çyavana, Çāranalar ve Çaralar, Daşagvalar, *Dadhyañç, *Durvāsas, *Gautama, *Gṛitsamada, *Kakshīvat, *Kaşyapa, *Kanva, *Kutsa, Kāvya Uşana, *Manu, *Nārada, Navagvalar, *Parāşara, Pṛithu Vainya, *Pulastya, *Rāma, *Ṛishyaşṛiṅga, Uttara Kurular, *Vālakhilyalar, *Vālmīki, Virupalar, *Vasishṭha, *Vyāsa, *Vişvāmitra, Yacñavalkya, Yedi Ermiş, Tushitalar ve Lekhalar... Cagat Narayan Dube adlı araştırmacının "Hindistan Ermiş Sözlüğü" (*Bhāratīya Ṛishikoş*) adlı kitabında (İlāhābād, 1989) iki yüzden fazla ermiş

(*ṛishi*) adı sayılmaktadır.

Mitolojik Hayvanlar: Hint mitolojisi hayvan yönünden çok zengindir. Çoğu, tanrıların binek hayvanları veya yardımcılarıdır, bu ve başka nedenlerle de kutsal sayılırlar.

At: (Aşva) (Bkz. At).

Boğa: (Go) (Bkz. Boğa).

Domuz: (Varāha) **Ṛigveda*'da *Rudra, *Marutlar ve *Vṛitra'nın lakabı olarak kullanılmıştır. Veda sonrası dönemde ise *Vishṇu **avatāra*'larından biri olarak görünür. Doğunun pirinç yetiştiricileri domuzu kurban ederler ve kutsal sayarlardı. Bu eski inanç mitoloji ve Vishṇu dininin içine girmiş, Vishṇu'nun hallerinden biri olmuştur.

Fil: (Gaca) Filler dört yönün kutsal koruyucularıdır. Arayönler bulunduktan sonra sayıları sekize çıkmıştır. Bunlara Diggaca (Yön Filleri) denir. (Dişāgacalar, Dinnāgalar, Digvaranalar da denir). *İndra'nın binek hayvanı olan Airāvata fillerin başıdır. Mitolojik fillerin dört hortumu vardır.

İnek: (Dhenu) (Bkz. İnek).

Kaplumbağa: (Kūrma) *Ṛigveda*'dan sonra gelen *Vedalar*'da yarı tanrı durumuna yükseltilmiştir. *Pracāpati ile eş tutulmuştur. Sonraki dönemde de Vishṇu'nun *avatāra*'larından (Kūrmavatāra) biridir.

Keçi: (Aca) *Ṛigveda*'da keçi özellikle Tanrı *Pūshan ile birlikte görülür. Onun arabasını çeker. Sonraki Veda edebiyatında birçok kez *Agni ile beraber veya onunla özdeşleştirilmiş haldedir. Agni'nin üzerine bindiği hayvandır.

Köpek: (Şvan) *Ṛigveda*'da tanrı *Yama'nın Sārameya adında iki köpeği vardır. Bunlar İndra'nın elçisi Saramā'nın soyundandır.

Kuş: (Pakshin) Kuş motifi *Vedalar*'da çokça kullanılmıştır. Agni'ye, *Soma'ya birçok kez "kuş" diye seslenilmiştir. Güneş de zaman zaman kuş olarak düşünülmüş, birkaç kez

de Garutmat adıyla çağrılmıştır. Veda sonrası dönemde Garutmat, *Garuḍa adıyla Vishṇu'nun binek kuşu olarak görülür. Garuḍa kuşların kralıdır. *Vedalar*'da, İndra'ya soma içkisini kapıp getiren bir kartal vardır. Bunun dışında olumsuz kuşlar da vardır. Bunlar, Ölüm Tanrısı Yama'nın elçileri olan baykuş ve güvercindir.

Kurbağa: (Maṇḍūka) *Ṛigveda*'nın VII, 103'teki ilahisinde, brahmanlar kurbağalara benzetilmiştir. Kuraklık zamanı tıpkı söz orucu tutan brahmanlar gibi suskundurlar; yağmur yağdığında ise hep birlikte ilahi söyleyen brahmanlar gibi ötmeye başlarlar (Bkz. Kurbağa ilahisi).

Maymun: (Vanara) *Ṛigveda*'da (X, 86) her ne kadar yaramazlıkları yüzünden İndranī tarafından kovulurlarsa da, kocası İndra'nın sevdiği hayvanlardır. Ayrıca **Rāmāyaṇa*'da, *Rāma'ya en çok yardım edenler maymunlardır. Onların kralı Sugrīva ile Rāma birbirlerine yardım edeceklerine dair anlaşırlar. Havada uçan ve Laṅkā Adasına gidip *Sītā ile görüşen ve daha pek çok kahramanlıklar yapan *Hanumān (Hanumat) ise, bilinen en ünlü ve en önemli maymundur (Bkz. Hanuman).

Şarabha: Ormanda yaşayan, kükreyişiyle bütün canlıları korkutan mitolojik bir hayvandır. Usta bir dövüşçü olarak bilinir. *Mhb.'da sekiz ayaklı, aslanları bile öldüren bir canavardır. Bir öyküde, bir köpeğin nasıl bir Şarabha'ya dönüştüğü anlatılır (Mhb. XII, 116-118).

Yılan: (Ahi) *Ṛigveda*'da Tanrı İndra birçok yılan öldürür. Bunların içinde en büyüğü ve en önemlisi kuraklık şeytanı Vṛitra'dır. *Ṛigveda*'da geçen ve önemsiz olan bir tanrının adı da *Ahi Budhnya'dır (Derinliklerin Yılanı). *Atharvaveda*'dan itibaren yılanlar yarı tanrı konuma getirilmiş ve onlara yakarılmıştır. Destanlar ve **Purāṇalar*'da onlarla ilgili birçok efsane anlatılır (Bkz. Nāgalar).

Mitra: (Göksel Tanrılar) **Ṛigveda*'da Mitra, genellikle *Va-

ruṇa ile birlikte görünür. Ona tek başına sadece bir ilahide (III, 59) yakarılır. Bu ilahide de, karakteri üzerine fazla bir bilgi bulunmadığı için, Mitra'nın özellikleri tam olarak bilinememektedir. Sesini yükselterek insanları sıraya koyar ve korkusuz gözüyle toprağı süren, çalışan insanları izler. O, büyük *Āditya'dır. *Savitṛi ile özdeşleştirilir (I, 35); *Vishṇu üç adımını Mitra'nın kurallarına göre atar (I, 154). Güneşin yönünü Mitra düzenler. Şafak vaktinin üzerine yönelen *Agni, Mitra'yı meydana getirir. *Atharvaveda*'da Mitra ile Varuṇa birbirinden ayrılırlar. *Brahmaṇalar*'da ise Mitra günle ilgiliyken, Varuṇa gece ile ilintilidir.

Vedik görünüşüyle Mitra bir güneş tanrısıdır. *Avesta*'daki Pers görünüşünde de bu kesinlikle doğrulanır ve oradaki Mithra'nın da bir güneş tanrısı olduğu söylenir. Adının etimolojik anlamı kesin olmamakla birlikte "dost, müttefik, arkadaş" biçimindedir (Bkz. Varuṇa).

Büyüklüğüyle gökten daha ulu
Görkemiyle yerden daha yüce
O, ünlü Mitra'dır... (III, 59: 6)

Mohinī: Büyüleyici güzellikteki göksel peri. Okyanusun Çalkalanması sırasında ortaya çıkan nektarı ifritlerin elinden almak için Tanrı Vishnu'nun girdiği olağanüstü güzellikteki kadın. İfritler onun büyüsüne kapılıp şaşırarak ellerindeki nektarı ona vermişlerdi.

N

Nāgalar: Yılan tanrılar. Bunlar, başını havaya diktiğinde şişiren kobra yılanının (*Cobra capella*) efsaneleştirilmesi sonucu düşünülmüş, insan yüzlü ve yılan kuyruklu yaratıklar olarak betimlenmektedir. Hindistan'daki birçok heykel ve kabartmada resmedilmişlerdir. Vedik edebiyatta bunlardan hemen hemen hiç söz edilmez. Epik edebiyatta ve klasik Sanskrit edebiyatında ise çok miktardaki masallarda ve efsanelerde karşımıza çıkarlar.

Ülkeleri, aşağı dünyada yer alan *Pātāla'dır. Burada en önemli kentleri Bhogavatī'dir. **Mahābhārata*'nın başlangıcında, Canamecaya'nın yaptırttığı kurban töreni sırasında, yılanların öldürülüşünü anlatan bir yılan öyküsü yer alır. Burada adı geçen belli başlı Nāgalar şunlardır: Airāvata, Vāsuki, Takshaka, *Şesha. Şesha'nın bir diğer adı *Ananta'dır ve bu yılan, içlerinde en yüksek seviyede olandır. Ananta, şişmiş boynuyla bütün dünyayı korur. O, *Vishṇu'nun hizmetçisidir. *Kṛishṇa'nın kardeşi Baladeva'nın, Şesha'nın bir bedenlenmesi olduğu kabul edilir. Sayısal olarak

bin adet oldukları söylenen Nāgalar, *Kaşyapa'nın karısı Kadrū'nun (Surasā) çocuklarıdır. Bu yüzden onlara Kadraveyalar denir. Göksel kuş *Garuḍa, onların düşmanıdır. Garuḍa güneşi simgelediğinden Nāgalar da bunu örten karanlığı simgelemektedir. Öte yandan Nāgalar hakkındaki bir başka görüş, onların hazineleri koruyan koruyucular olduğu yönündedir. Onlardan korkulmasına rağmen, onlara saygı duyulur ve kötü ruh olarak kabul edilmezler. Ülkeleri bir kezinde *Gandharvalar tarafından ele geçirilir, ancak kızkardeşleri Narmada Nehrinin sayesinde onu geri alırlar. Dişileri çok güzeldir ve onlardan bazıları insanlarla birleşebilir. Örneğin *Mahābhārata*'da Nāga kralının kızı Ulūpī, *Arcuna'ya âşık olur ve onu kendisiyle birleşmeye ikna eder.

Purāṇalar'da ve başka yerlerde anlatılan efsanelerde, Kaşyapa'nın Keşmir vadisini insanlarla doldurduğundan söz edilir. Kaşyapa'nın üç karısından (aslında birçok karısı vardı) Nāgalar *Pişaçalar, Yaksha ve Rākshasalar doğmuştu. Öte yandan Kaşyapa'nın vadiyi sadece Nāgalarla doldurduğu da söylenir. Nāgaların gerçekten yaşamış bir toplum olma olasılığı çok güçlüdür. Hindistan'ın yedi büyük bölgesinden birinin adı Nāgadvīpa'dır. Bugünkü Nāgpur kenti de o dönemlerden kalmış olsa gerektir. Bunlar olasılıkla Hint olmayan bir ırktı ve tarihi özellikleri efsaneleşerek, mitoloji içindeki yerini almıştı. Bu insanların yılana taptıkları tahmin edilmektedir.

Nakula: *Mhb.'da *Pāṇḍu'nun Madrī'den olma ikiz çocuklarından biri, Pāṇḍavaların dördüncüsüdür. Mitolojik babası *İki Aşvin tanrısıdır ve Nāsatya Aşvin'in oğludur. At terbiyesini çok iyi bilir. İkizi *Sahadeva'dır.

Nala: **Mahābhārata*'da (III, 53-79) anlatılan Nala ile *Damayantī öyküsünün erkek kahramanıdır. Damayantī, *İndra, *Agni, *Varuṇa ve *Yama gibi büyük tanrılar arasından, bir

insan olan Nala'yı kendine eş olarak seçmişti. Kötü kalpli Dvāpara ile Kali ise bunu hazmedememiş; Nala'yı krallığından etmek için hileli zar oyunuyla Nala'yı ormana sürgüne göndermişlerdi. Sevgililerin birbirlerinden ayrılışları, başlarından geçen maceralar ve tekrar kavuşmaları, Mhb.'da çok güzel anlatılmıştır. Destan kahramanlarından *Yudhishṭhira da benzer şekilde sürgüne gittiği için kendisine bu öykü anlatılmaktadır.

Nala sözcüğü aynı zamanda **Rāmāyaṇa*'da, Hindistan'la Seylan Adası arasına köprü kuran kişinin adıdır. Bu kişi, tanrı Vişvakarma'nın oğludur ve onun yaptığı köprü sayesinde *Rāma *Rāvaṇa'yı öldürür ve karısını kurtarır. Köprünün bir adı Rāmasetu, bir adı da Nalasetu'dur.

Namuçi: **Ṛigveda*'da, *Yacurveda*'da ve **Brālımaṇalar*'da adı geçen bir şeytandır. Hem Asura hem de *Dāsa olarak görünür. Pekçok kötü ruh gibi o da *İndra tarafından öldürülür.

Nandi: *Şiva'nın bindiği öküzün adıdır. Süt beyazı rengiyle Şiva tapınaklarının süsüdür. Şiva'nın danışmanı ve emrinde çalışanların başıdır. Bütün dört ayaklı hayvanların koruyucusudur. Efendisi Şiva, *tāṇḍava* dansı yaparken, müzikle ona eşlik eder.

Nārada: **Ṛigveda* ilahilerinden bir kısmını yazdığı söylenen ermiş. *Pracāpatilerden ve *Yedi Ermiş'ten biridir. *Ṛigveda*'ya göre Kanva ailesindendir. *Vishṇu Purāṇa*'ya göre ise *Kaşyapa ve *Daksha'nın kızlarından birinin oğludur. Başka yorumlar da vardır. *Gandharvaların, yani göksel müzisyenlerin başıdır ve *vīnā*'yı (bir tür lavta) o icat etmiştir. O, cehennem diyarlarına da gitmiş ve gördüklerinden memnun kalmıştır. **Harivaṃşa*'da zalim kral Kaṃsa'yı "ölümünün *Vasudeva'nın karısı Devakī'nin sekizinci oğlunun ellerinden olacağını söyleyerek" uyarır ve daha sonra Vishṇu'nun bir

avatār'ı olan *Kṛishṇa'nın yanında yer alır. Kṛishṇa büyüyünce Kaṃsa'yı öldürür... Bir düşünceye göre Brahmā'nın alnından türemiş olan Nārada'ya babası evlenmesini söyler. O ise Kṛishṇa'ya bağlılığın en önemli şey olduğunu söyleyerek karşı gelir. Brahmā ona lanet eder ve şehvet içinde gezmesini diler. Nārada buna, kendi kızına istek duyması ve hiç tapınıcısının olmaması isteğiyle karşı ilenmede bulunur.

Naraka: Cehennem, Kötü insanların öldükten sonra ceza gördüğü yer. *Manu yirmi bir cehennem sayar.

Nārāyana: Yaratıcı Tanrı Brahma'nın bir adıdır. Böyle adlandırılmasının nedeni, ilk kez sularda hareket etmiş olmasıdır. Nāra "su", ayana "hareket yeri" demektir. Bu ada ilk kez Şatapatha Brahmana'da rastlanır. Bu isim daha sonraki mitolojide Vishnu'ya yakıştırılmıştır.

Nehirler: (Yersel tanrılar) **Ṛigveda*'da kutsal nehirlerden önemle söz edilir. Bunlardan en belli başlı olanları Sarayu, Sindhu, Gaṅgā, Yamunā, Şutudrī, Vipāş, Parushnī nehirleridir. Kitabın bir yerinde (X, 75) bunlardan başka irili ufaklı pek çok nehirle birlikte toplam yirmi bir nehir adı sayılır. Bunların hepsinin içinde en ünlü olanı ise *Sarasvatī'dir.

Sarasvatī'ye diğer bütün nehirlerden çok yakarılır. Bütün nehirler gibi Sarasvatī de dişi olarak düşünülmüştür. O bir tanrıçadır. Bütün nehirlerden büyüktür ve sularını dağların doruklarından, göksel okyanustan alıp getirmektedir. Yedi kızkardeşi vardır ve ırmakların anasıdır. O, bütün anaların, nehirlerin ve tanrıçaların en iyisidir. Ona Pāvīravī (Şimşeğin Kızı) derler (X, 65). Bir başka yerde ise (VII, 96) adı Asuryā'dır (Kutsal). *Gaṅgā gibi göksel orijinli olarak düşünülür. O saflaştırıcı, günahlardan arındırıcıdır (I, 3). Hayat ve soy bağışlayıcıdır. Bolluk ve zenginlik verdiği için adı birçok yerde Subhaga'dır (Cömert). O, *Pūshan, *İndra,

*Marutlar ve *Aşvinler gibi tanrılarla dosttur veya onlarla birlik halindedir.

Brāhmaṇalar'da, *Vāç (Söz) olarak görülmeye başlayan Sarasvatī, Veda dönemi sonrası mitolojide bilgeliğin en güzel söz söyleme sanatının tanrıçası haline getirilmiştir. Ona, esin perisi ve büyük tanrı Brahmā'nın karısı olarak dua edilir.

Bugün Hindistan'da Ocak ve Şubat aylarında kutlanan Vasant Pançami'de (Bahar Bayramı) insanlar, özellikle Bengal'de, Tanrıça Sarasvatī'nin heykeli önüne kitap, kalem, silgi gibi çeşitli eşyalar koyarak ibadetlerini yerine getirirler.

Epik dönemde de kutsal nehirler büyük ilgi görmüş ve onlara sıkça yakarılmıştır. Bu dönemdeki inanca göre, suların şifa verici bir özelliği vardır. Ayrıca suların tanıklık yapma gücü ve özelliği de vardır. Lanete uğrayan insanlar, nehirlerin sularına batıp çıkarak temizlendiklerine inanırlar. Bir başka inanç ise "*Rāma'nın banyo yaptığı nehirler kutsallaşmıştır" (R II, 48:9) düşüncesidir. Nehirlere çeşitli şeyler sunulur. Bu sunular inek, koyun ve içki gibi şeylerdir. *Rāmāyaṇa*'da Rāma'nın takdis töreninde beş yüz ırmağın sularından yararlanıldığı yazmaktadır (R IV, 131:8).

Bir nehir bazen bir azizin yeniden doğmuş hali olarak ortaya çıkabilir. Örneğin Kauşikī, *Vişvāmitra'nın karısı Satyavatī'nin bir *avatar*'ıdır (yeniden bedenlenmiş hali) (R I, 34:8). Narmada Irmağı ise *Duryodhana'ya âşık olmuş ve ondan bir çocuk doğurmuştur. Nehirlerin çocukları hep insan kahramanlardır. Örneğin Brīshma, Ganj'ın oğludur.

Ganj Nehrinden *Ṛigveda*'da bir iki yerde söz edilir. Ganj'ın Sanskrit dilinde söylenişi Gaṅgā biçimindedir. *Purāṇalar*'da Vishṇu'nun ayağından dünyaya dökülüyor olarak gösterilir. Bir tanrıça olarak Himavat ve Menā'nın en büyük kızı ve *Umā'nın kızkardeşidir. Kral Şāntanu ile evlenerek Bhīshma'yı doğurur. Diğer bazı adları şunlardır: Devabhūti (tanrısal varlık), Haraşekharā (*Şiva'nın tacı), Khā-

pagā (cennetten akan), Mandākinī (nazikçe akan), Tripathagā (üç yoldan akan).

Nīlakaṇṭha: *Şiva'nın "mavi boyunlu" anlamına gelen bir adıdır (Bkz. Şiva).

Nirṛiti: (Soyut Tanrılar) Ölüm ve Yok Oluş Tanrıçası. **Ṛigveda*'da zaman zaman adı geçer.

Okyanusun Çalkalanması: Tanrılar ölümsüzlük içkisine (amṛita) sahip olmak için kafa kafaya verip düşünürler. Sonunda okyanusu çalkalamaya karar verirler; çünkü bu sayede amrita ortaya çıkacaktır. Su içkiden pay isteyince Mandara dağını yüce bir kaplumbağanın üzerine oturturlar. Bu çalkama çubuğu olacaktır. Bunun çevresine yılan Vāsuki'yi dolarlar, sonra tanrılar ve ifritler çalkama ipi olan yılanı zıt uçlardan tutarak çalkalamaya başlarlar. Vishṇu yorulan tanrılara ve ifritlere kuvvet bağışlar ve çalkalama sürerken okyanustan ay ve güneş çıkarlar. Daha sonra beyazlar içinde tanrıça Şrī görünür. Sonra beyaz at Uççaihşravas, Kaustubha mücevheri, ulu fil Airāvata ortaya çıkarlar. Ancak şiddetle çalkalanan okyanustan Kālakūta denilen zehir çıkar ve tüm evreni sarar. Tanrı Şiva gelir ve bu zehiri içip boğazında tutarak tüm dünyaları bir yok oluştan kurtarır. Şiva'nın boğazındaki zehir mavi renkli olduğu için bu tanrıya "mavi boğazlı" anlamında Nīlakāntha denir. Tanrıların ölümsüzlüğe götüren yolundan büyülü ağaç ve büyülü inek doğar. Sonra,

elinde içi nektarla dolu beyaz bir kap tutan, tanrıların hekimi Dhanvantari meydana gelir. İfritler bu mucizeyi görünce hepsi de "o benimdir" diye bağırarak ona sahip olmaya çalışırlar. Tanrı Nārāyana, olağanüstü güzel bir kadın olan Mohinī kılığına girerek ifritleri şaşırtır ve ölümsüzlük içkisine sahip olmalarına engel olur. İçkiden tanrılara verir fakat onlara vermez. Bunun üzerine ifritler savaş çıkartırlar. Nara-Nārāyana birlikte onlara karşı savaşır. İçkiden, tanrı biçimine giren bir ifrit olan Rahu da içer, ancak bunu fark eden Vishnu diskiyle onun başını uçurur. İfritlerle tanrılar arasında korkunç bir savaş cereyan eder. Bu savaşı tanrılar kazanır. Her şey bittikten sonra Mandara dağını yerine koyarlar. İndra, ölümsüzlük içkisini saklaması için onu Vishnu'ya verir. (Mhb. I,15; 5-13/I,16; 1-40/I,17; 1-30). Bu efsanenin Rāmāyaṇa (I,45) anlatımı ise, kısaca, şöyledir: "Satyayuga devrinde, Diti'nin güçlü çocukları (ifritler) ve Aditi'nin kutlu çocukları (tanrılar) büyüdüğünde, yaşlılık ve ölümden nasıl kurtulabiliriz diye düşündüler. Çareyi, okyanusun çalkalanmasından doğacak sütü içmekte buldular. Okyanusu çalkalamak için yılanlar kralı Vāsuki'yi ip olarak, Mandara dağını da değnek olarak kullandılar. Böylece hem tanrılar hem de ifritler çalkalamaya başladılar. Bin yıl geçtikten sonra yılanın birden çok başı, bir bir kayaları ısırıp zehir akıtmaya başladı. Çalkalanmanın da etkisiyle Hālāhala denilen zehir okyanusun yüzeyinde birikti. Bütün dünya, tanrılar, ifritler ve insanlar zehirlenmeye başladılar. Hemen tanrı Şiva'ya başvurup yalvardılar. Yüce Şiva-Rudra geldi ve zehiri sanki abıhayat içer gibi içti ve Hālāhala zehirini boğazında tuttu. Tanrılar ve ifretler tekrar okyanusu çalkalamak istediler. Bu defa Mandara dağı, yer altındaki Patala'ya inerek kayboldu. Vishnu'dan onu çıkarmasını rica ettiler. Vishnu da kaplumbağa biçimine girerek okyanusun dibinden dağı yüzeye çıkarttı. Bin yıl sonra Dhanvantari adında bir adam ortaya çıktı. Bu Ayurveda bilen, dindar bir kişiydi. Sonra müthiş güzellikte

göksel periler oluştu. Okyanusun yüzeyindeki kremadan oluşan bu güzellere Apsarālar denildi. Onları ne tanrılar ne de ifritler eş olarak kabul etmeyince ortalık malı oldular. Gene okyanus çalkalanmasından Vārunī denilen içki oluştu. Bu, Tanrı Varuna'nın kızı idi ve bir tür şarap (sura) idi. Onu şeytanlar eş olarak almadıkları için onlara Asuralar denildi. Tanrılar ise Vārunī'yi eşliğe kabul ettikleri için Suralar oldular. Atların kralı Uççaiḥśrava, Kaustubha denilen mücevher ve nihayet beklenen abıhayat suyu ortaya çıktı. Tanrılarla ifritler bunun için kavga etmeye başladılar. Asuralar tüm cadıları etraflarında topladı. Ölümcül bir savaş oldu, gök ve yer sarsıldı. Vishṇu büyüleyici bir kız kılığına girerek abıhayatı başka bir yere kaçırdı. Tanrı Vishṇu'ya karşı gelenler ona saldırınca müthiş bir savaş oldu ve Diti oğlu olan Asuralar ortadan kaldırıldı. Savaş kazanıldıktan sonra İndra, üç dünyayı da mutlulukla yönetti."

On Mahavidya: (Daşamahāvidyāh) Bunlar, en yüce tanrıça grubudur. Oluşumları hakkında şöyle bir olay anlatılır. Daksha'nın kızı Satī, Tanrı Şiva'nın karısıdır. Babasının kurban törenine çağırmamasına kızan Satī, kendisini on parçaya bölerek bu tanrıçaları yaratır. Şiva, Satī'nin öfkesinden korkar ve gitmesine izin verir. Bu durumda Satī'nin gücü Şiva'dan daha fazladır. Kālī ve Tārā bağımsız tanrıçalar olarak da karşımıza çıkarlar. On Mahavidya şunlardır: Kālī, Tārā, Çinnamastā, Bhuvaneşvari, Bagalā, Dhūmāvati, Kamalā, Mātangī, Şodaşī, Bhairavī.

Oṃ: Dua ve yemin ederken kullanılan kutsal bir sözdür. Dua başında, dinsel ayinlerin başında veya bazı kitapların başında kullanılır. **Ṛigveda*'da (I, 164:39 ve VII, 101:1) ve *Atharvaveda*'da (V, 28:8) üstü kapalı biçimde söz edilen Oṃ hecesi, *Aitareya Brālımaṇa*'da (VII, 18) ilk kez kesinlik ve onay bildiren tarzda görülür. Aynı **Brāhmaṇa*'da (V, 32) Oṃ, *a, u*

ve *m*'nin açıklandığı bir güneş ve gök dünyasıdır. Bunlar Bhūh, Bhuvah ve Svar denilen üç *Vyāhriti'den, ayrıca *Ṛigveda*, *Yacurveda* ve *Samaveda*'dan; *Agni, *Vāyu ve *Āditya tanrılarından türemiştir. Ancak Oṃ'un en belirgin ve çarpıcı kullanıldığı yerler *Upanishadlar*'dır. *Katha Upa.*'da (I, 2:15-17) "Bütün **Vedalar*'ın açıkladığı, bütün çileciliklerin adına yapıldığı, insanların dinsel bir yaşam sürdürmeyi istediklerinde gereken şeyi kısaca söyleyeyim: o, Oṃ'dur. Bu Oṃ gerçekten Brahman'ın ta kendisidir. Bu hece Enyüce'dir. Kim ki bu heceyi bilirse bütün isteklerine kavuşur. Bu en iyi destektir; bu en büyük destektir. Kim ki bu desteği bilirse, o, *Brahma'nın dünyasında mutlu olur" diye yazmaktadır. *Taittirīya Upa.* (I, 1) şöyle başlar: "Oṃ! Ey *Mitra, ey *Varuṇa bize merhamet! Bize merhamet ey *Aryaman! Ey İndra ey *Bṛihaspati bağışla bizi! Bizi bağışla ey Geniş Adımlı *Vishṇu!" Aslında *Ṛigveda* I, 90:9'dan alınma bu dua, başına Oṃ getirilerek yinelenmiştir. Şöyle devam eder: "Brahma'ya tapınırım; Vāyu sana tapınırım! Gerçekten anlaşılabilir olan sen Brahma'sın... Bana lütuf ver!. O, huzur, huzur, huzur!" **Bhagavadgītā*'da (XVII, 23-28) Oṃ hecesi, "OṂ TAT SAT" biçiminde Brahman ve evreni yaratan *Kṛishṇa ile özdeşleştirilerek açıklanır. Yoga sisteminde de (*Patancali Sūtra* I, 27-29) Oṃ hecesi koyu bir tutuculukla kullanılır. Cainist ve Buddhistler de bu heceyi kullanmışlar ve Avalokiteşvara duasının, yani "om, mani padme hum"un ayrılmaz bir parçası olmuştur. **Purāṇalar*'da hecenin, her zamanki kutsallığının yanında, mezhepsel bir anlamda da kullanıldığını görmekteyiz.

Oṃ hecesi, aynı zamanda Brahma, Vishṇu ve *Şiva üçlemesini (*trimurti*) belirtir. Aslında *a*, *u* ve *m*'den oluşan hecede, *a* Vishṇu, *u* Şiva ve *m* Brahma'yı simgelemektedir.

Ölüm İlahisi: *_Ṛigveda_'da birbiri ardınca gelen, ölüm ve ölüm sonrası yaşamla ilgili beş ilahi (X, 14-18) vardır. Bunlardan öğrendiğimize göre her ne kadar gömme yöntemi varsa da, asıl cenaze yöntemi ölüyü yakmadır, ki ölüm sonrasıyla ilgili mitolojinin kaynağını oluşturan budur. *Agni cesedi, ataların ve tanrıların dünyası olan öbür dünyaya götürür. Ona, cesedi sağlam koruması ve adına sunulan keçiyi yakması için yakarılır. Yakma işlemi sırasında Agni ve *Soma'ya cesedi kuş, karınca, yılan veya vahşi hayvan gibi tehlikelerden, onların didiklemesinden koruması için yakarılır. Öbür dünyaya giden yol çok uzundur ve bu yol *Savitṛi'nin (I, 35) kontrolü altındadır. Tanrı *Pūshan da ölüyü korur (VI, 54). Odun yığını tutuşturulmadan önce, onun yanında yatan ölünün karısı ayağa kalkar ve elinde tuttuğu yay elinden alınır. Bu, eskiden dul eşi olduğunu ve silahlarının da cesetle birlikte yakılacağına işaret eder. Atalarının yürümüş olduğu ölüler yolunu geçtikten sonra, ölünün ruhu ışık ülkesine gelir. Burada, göğün en yüksek yeri olan bu yerde *Yama ile bir-

likte eğlence içinde olan atalarıyla karşılaşır. İyi bir bedene yerleşerek mutlu bir yaşama başlar. Burada bedensel zayıflıklardan ve kusurlardan uzaktır. Her isteği yerine getirilir. Tanrılar arasından geçer; özellikle Yama ve *Varuṇa'nın huzuruna çıkar.

P

Paidva: *Aşvinlerin Pedu'ya getirip verdikleri attır ve bu nedenle ona Paidva (Pedu'ya ait) denir. Beyazdır. "Ejderha Öldüren" (Ahihan) diye bir lakabı vardır (I, 117:9).

Pāṇḍu: *Mhb.'da, *Vyāsa'nın oğlu, kör *Dhṛitarāshṭra'nın kardeşi olan soluk tenli kraldır. Beş Pāṇḍava kardeşin babasıdır (Bkz. *Mahābhārata*).

Paṇiler: Gökte dolaşan bir kötü ruh grubudur. *İndra'nın düşmanlarıdırlar. Adlarının anlamı "cimri"dir. Çaldıkları inekler, İndra'nın köpeği (ve *Yama'nın iki köpeği olan Sārameyaların anası) Saramā tarafından kurtarılır (X, 108). *Paṇi adı, seyrek olarak tekil halde de görünür.

Parāşara: **Ṛigveda* ilahilerinin bir kısmını yazdığı söylenen Kapila'nın müridi olan ermiş; *Vishṇu Purāṇa*'yı *Pulastya'dan öğrenmiş ve bu eseri Maitreya'ya aktarmıştır. *Dharmaşastra*'nın da yazarıdır. *Vyāsa'nın babasıdır.

Paraşurāma: "Baltalı *Rāma". *Vishṇu'nun altıncı *avatāra*'sıdır. Camadagni ile Renuka'nın beşinci oğludur. Baba tarafından *Bhṛigulara, ana tarafından Kuşikalara aittir. *Tretā *yuga* başlangıcında dünyaya gelir ve onu savaşçı sınıfın baskısından kurtarır; brahmanların eline verir. Öyküsü *Mhb. ve **Purāṇalar*'da anlatılır. Mhb.'da Arcuna'ya silah kullanmayı öğretir. *Bhīshma ile dövüşür. Kuruların büyük savaş meclisinde hazır bulunur. **Rāmāyaṇa*'da Rāmaçandra'ya zıt bir karakterdedir. Rāma, Vishṇu'nun yedinci, *Paraşurāma ise altıncı bedenlenmesi olduğu halde, ikisi de aynı anda yeryüzünde görünürler. Paraşurāma, Rāma'yı biraz kıskanır.

Parcanya: (Hava Tanrıları) Bu tanrı **Ṛigveda*'da kendisine sadece üç kez yakarılan, ikincil dereceden bir tanrıdır. Adı "yağmur bulutu" anlamına gelir. Birçok yerde ise inek memesi, kova veya içi su dolu post biçimine girmiş bulut çeşiti için kullanılmıştır. *Parcanya çok sık olarak, ovaları ve toprağı canlandıran bir boğaya benzetilmiştir. Yağmur boşaltması onun en önemli özelliğidir. Yağmur yağdırırken gök gürlemesi ve şimşekle birlikte görünür. Bitkileri yeşerten ve büyüten güç olarak özel bir yeri vardır. İnekler, kısraklar ve kadınlar için verimlilik yaratır. Biraz dolaylı da olsa, Yer'in (Toprağın) kocasıdır. Bir yerde de *Dyaus'un oğlu olarak geçer.

Parikshit: **Mahābhārata* kahramanlarından *Arcuna'nın torunu, *Abhimanyu'nun oğlu ve *Canamecaya'nın babasıdır. Daha ana karnında iken *Aşvatthāman tarafından öldürülmüş, ancak Kṛishṇa tarafından yeniden yaşama döndürülmüştür. Yudhishṭhira ölünce, onun yerine Hastināpura krallığının başına geçer. Bir yılan sokması sonucu ölür.

Pārvatī: *Şiva'nın karısıdır (Bkz. Devī).

Pātāla: *Nāgaların, *Daityaların, *Dānavaların, *Yakshaların ve diğer kötü ruhların barındığı cehennem dünyaları. *Vishṇu Purāṇa*'da sayıları yedi olup adları şunlardır: Atala, Vitala, Nitala, Gabhastimat, Mahātala, Sutala, Pātāla...

Pipru: *İndra'nın düşmanı olan şeytanlardan biridir. Hem *Asura, hem de *Dāsa olarak görünür.

Pişāçalar: Genellikle *Rākshasalarla karıştırılan, fakat onlardan ayrılan bir kötü ruh grubudur. İğrenç ve kana susamış canavarlar olup vahşi ortamlarda gezinirler. **Ṛigveda*'da tek bir yerde (I, 133:5) Pişāçi olarak adı geçer. Burada *İndra'ya, Pişāçi'yi ve Rākshasa'yı öldürmesi için yakarılır. *Asuralar tanrıların, Rākshasalar insanların, Pişāçalar ise *Pitṛilerin (Ataların) düşmanı olarak kabul edilirler. Bu yüzden ölümle ilgileri olduğu düşünülür. *Atharvaveda*'da (V, 29:9) onlardan Kravyād (çiğ et yiyici) diye söz edilir. *Agni'ye, Pişāça'nın etini yediği hastayı iyileştirmesi için yalvarılır (V, 29:5). Onların suda parladıkları (IV, 20:9) ve insanların oturdukları evleri ve köyleri rahatsız ettikleri (IV, 36:8) söylenir.

Epik dönemde Pişāça ile Rākshasa hemen hemen aynı varlık haline getirilmiştir. Hatta *Yatudhanalarla bile özdeşleştirilir. Onlara bazen *Bhūta Pişāça da denir. Kullandıkları dil Pişāça dili'dir (Pişāça bhasa veya Paīşāçī). Özellikle **Mahābhārata*'da çok görülürler.

İzleyen Sanskrit edebiyatında insansı yapıları iyice kaybolarak şeytansı bir duruma gelirler. Ancak *Kathāsaritsāgara*'daki (I, 2:262) bir öyküde, doktorluk yaparak bir insanın yarasını iyileştiren bir Pişāça görüyoruz. İyileştirecek başka yara bulamazsa hastasını öldüreceğini söyler, ama adam kızkardeşinin sayesinde bu tehlikeyi atlatır. Burada, vedik döneme ait olan ve hakkında bir bilgi bulunmayan *Pişāçaveda* (Pişāça Bilimi) ile ilgili bir bağlantı olup olmadığı akla geliyor.

Kathāsaritsāgara (İS 11. yy.) adlı derlemenin asıl kaynağı, *Bṛihatkathā* adlı, daha önceden derlenmiş ve Paīşāçī diliyle yazılmış bir kitaptır. Bu veriye dayanarak; ayrıca Ārilerin bazı halkları Pişāça diye çağırdıklarını ve *Mahābhārata*'nın bunları gerçekten yaşamış insanlar gibi ele aldığını düşünerek Pişāçaların, Hindistan'ın Himālayalar'a yakın bölgelerinden birinde yaşamış bir halk olabileceğini söyleyebiliyoruz.

**Purāṇalar*'a göre, Keşmir vadisi bir zamanlar göldü. Sular, tanrı Şiva tarafından çekildikten sonra *Pracāpati *Kaşyapa burayı insanla doldurdu. Bu Kaşyapa'nın birçok karısı vardı. Bunlardan üçü Kadrū, Krodhavaşā ve Khasā idi. Birinciden Nāgalar (Yılan Tanrılar), ikinciden Pişāçalar ve üçüncüden de kökteş olan Yakshalar ve Rākshasalar türetildi.

Yakshalar ve Pişāçalar, Buddhist edebiyatta yamyamsal eğilimleri olan, birbiriyle karışmış iki gruptur. Ayrıca, Keşmirli tarihçi Kalhana'nın *Rācatarangiṇī* (İS 12. yy.) adlı eserinde (I, 184) **Yakshа* sözcüğü Pişāça ile eş anlamda kullanılmıştır.

Pitaraḥ: **Pitṛi* (baba) sözcüğünün yalın çoğul halidir ve "babalar" veya "atalar" anlamına gelir. **Ṛigveda* da bunlara iki ilahi sunulmuştur. *Vishṇu'nun üçüncü ve en yüksek adımı olan üçüncü gökte yaşarlar. Bunlar, insanlığın ilk atalarıdırlar. Eski yolları izlemişlerdir. Ölenler hep bu yollardan giderek onlara karışırlar. Çok çeşitli ata grupları vardır. Örneğin *Aṅgirasalar, *Atharvanlar, *Bhṛigular, *Vasishṭhalar. Bunların aynı zamanda *Atharvaveda* ile *Ṛigveda*'nın II. ve VII. Maṇḍalalarını yazdıkları düşünülür. Pitaralar, eskilik ve yeniliklerine göre yüksek, orta ve aşağı olmak üzere üç sınıfa ayrılır. Bütün bunları onların torunları bilmez, ama Tanrı *Agni bilir. *Yama ile eğlenti düzenlerler, tanrılarla ziyafete otururlar. *Soma'ya çok düşkündürler; yeryüzünde kendileri için hazırlanan içkilere koşarlar; içkiyle birlikte ortaya ko-

nan sunakları da yerler. Onlar da, tanrılar gibi arabayla gelirler. Binlercesi kurban törenine geldikleri zaman, kendilerini güneye doğru sıraya sokar, kutsal otların üstüne oturup sıkılmış soma içkisinden içerler. Kendilerine sunulan yiyecekleri kabul ederler.

Tapınıcıları onlara, kendilerini korumaları, isteklerini yerine getirmeleri ve onlara karşı insanca günahlar işlemiş bu zavallı torunlarına zarar vermemeleri için yalvarırlar. Ayrıca zenginlik, çocuk ve uzun yaşam isterler. Bir kezinde torunlarına yardım etmesi için bütün Vasishṭhalara yalvarılır (VII, 33:1). Tapınıcıları, atalarını tek tek adlarıyla da çağırırlar. Örneğin Turvasha, Yadu, Ugrādeva (I, 36:18) gibi. Bazen kozmik olaylar atalara bağlanır. Onların göğü yıldızlarla süsledikleri, gece olunca karanlığı, gündüz olunca aydınlığı getirdikleri söylenir. Pitaraların (Pitṛilerin) gittiği yola Pitṛiyāṇa, tanrıların gittiği yola ise Devayāna denir ve bu ikisi birbirinden ayrı tutulur. *Atharvaveda*'da da aşağı yukarı aynı özellikleri gösterirler (Bkz. Pretalar).

Pitṛiler: (Bkz. Pitaraḥ).

Pracāpati: (Soyut tanrılar) Adı "yaratıkların efendisi" anlamına gelir. *Ṛigveda*'da birkaç yerde *İndra, *Agni, *Soma ve *Savitṛi'ye bu adla hitap edilmekle birlikte, onun adının özdeşleştirildiği en önemli tanrı *Hiraṇyagarbha'dır (Altın Tohum). *Ṛigveda* X, 121'deki ilahide, başlangıçta Hiraṇyagarbha'nın var olduğu, yeri ve göğü yarattığı söylenir. Bu ilahide kurban sunulacak tanrının belirsiz olduğu vurgulanarak, *Ka (Kim?) sorusu sorulur. İlahinin sonunda Ka'nın *Pracāpati olduğu anlaşılır. Bu çok önemli bir ilahidir, çünkü Yaratıcı'nın belirsizliğine ve adsızlığına dikkati çeker ve *Kaḥ* sorusunu ortaya atarak bu sözcüğü adlaştırır. Burada Pracāpati, yeri ve göğü yaratan, yaşam soluğu veren, bütün canlıları saran, bütün tanrıların üstünde bir tanrıdır. Pra-

cāpati'ye çocuk sahibi olmak (X, 85:43) için yakarılır. Onun inekleri verimli hale getirdiği (X, 169:4) söylenir. *Atharvaveda*'da ise, daha çok yaratıkların koruyucusu olarak görünür. *Şatapatha Brāhmaṇa*'da (VIII, 2:1 /10-3/13) Pracā-pati ile *Vişvakarman'ın özdeşleştirildiğini görüyoruz.

Pracāpati'nin "en yüce tanrı" niteliği, tanrıların babası ve başlangıçtaki yalnızlığı bütün **Vedalar*'da (RV, AV, VS) ve *Brāhmaṇalar*'da görülür. *Sūtralar*'da *Brahma ile özdeşleştirilir. **Upaniṣhadlar*'da ise "Yaratılışın Efendisi"dir. Özellikle *Praşṇa Upa.*'da bu özelliği çok belirgindir.

Sonraki dönemlerde *Vishṇu ve *Şiva için de kullanılan Pracāpati adı, Brahmā tarafından yaratılmış ve insanlığın ilk ataları olan on aziz için de kullanılmıştır. Bu on aziz şunlardır: Marīçi, *Atri, *Aṅgiras, *Pulastya, Pulaka, Kratu, Vasishṭha, Praçetas (veya *Daksha), *Bhṛigu, *Nārada (Bkz. Hiraṇyagarbha, Ka, Vişvakarman).

Prahlāda: *Vishṇu Purāṇa*'da (I, 17-19) anlatılan bir öykünün kahramanıdır. Babası *Hiraṇyakaşipu, tanrıya inanmamakta ve oğlu Prahlāda'yı Vishṇu'ya olan inancından işkencelerle vazgeçirmeye çalışmaktadır. Çocukluğundan beri Tanrı Vishṇu'ya bağlı olan *Prahlāda ise, inancıyla bütün kötülüklerin üstesinden gelir.

Prāṇa: (Soyut Tanrılar) Soluk. *Atharvaveda*'da (XI, 4:12) *Pracāpati ile özdeşleştirilir. **Upaniṣhadlar*'da "yaşam soluğu" ya da "yaşam" anlamında kullanılır: "... Pracāpati madde (*rayi*) ve yaşam (*prāna*) çiftini yaratır..." (*Praşna Upa.* I, 4).

Pretalar: Preta, *Bhūtalar ve *Pişāçalarla birlikte geceleyin gezinen bir tür hayalettir. Mezarlıklarda dolaşırlar ve cesetleri diriltmekten hoşlanırlar. Bunlar ilkel *Pitṛilerdir (Atalar). Yeni ölmüş bir kimsenin ruhu bir Preta'dır (veya Pareta). Ölümünden sonra uzun süre geçmiş bir kimsenin ruhu ise

bir Pitṛi'dir (ata). Pitṛiler (Pitaraḥ) tanrı seviyesindedirler. Pretalar ise aşağı yaratıklardır. Bhūtalar ve Pişāçalarla birlikte savaş alanlarında ve mezarlıklarda dans ederler. Pretalar, Brahmanik Sanskrit edebiyattan çok, Buddhist edebiyatta önemli rol oynarlar (Bkz. Pitaraḥ).

Pṛithivī: (Yersel Tanrılar) Toprak Ana. *_Ṛigveda_'da adına sunulmuş üç beyitlik tek bir ilahi (V, 84) vardır. Diğer yerlerde hep *Dyaus (Gök Baba) ile birlikte anılır ve onunla birlikte anıldığında hep "Ana" olarak (Pṛithivī-Mātar) nitelendirilir. _Atharvaveda_'da daha kapsamlı bir ilahisi vardır (XII, 1). _Ṛigveda_'ya göre Pṛithivī, yaygın yeryüzüdür. Dağların yükünü taşır, ormandaki ağaçları o geçindirir. Tohumları canlandırır, yağmuru indirir, yeryüzünü yeşertir. Büyüktür (_mahī_), parlaktır (_arcunī_), geniştir (_urvī_) ve güçlüdür (_dṛiḷhā_). Ona Bhūmi de denir ve her şeyin anasıdır.

Pṛithivī'nin sözcük anlamı "yayılmış olan"dır, çünkü onu *İndra yaymıştır (II, 15 2). _Pratḥ_ (yaymak) eyleminden türetilmiştir ve _Taittirīya Brālmaṇa_'da (I, 1:3/5) adının kökeni üzerine açıklamalar vardır.

*_Vislınu Purāṇa_'da o, adını mitolojik bir kişi olan Pṛithu'dan alırken gösterilir.

*_Rāmāyaṇa_ destanında, topraktan doğan ve eski bir tarla tanrıçası olan *Sītā'yı, destanın sonunda Toprak Ana bağrına basarak götürür.

Pṛithivī *_Vedalar_'da, genellikle Dyaus'la birlikte anılır ve ikisine birlikte *Dyāvāpṛithivī denir (Bkz. Dyaus).

Pulastya: On *Pracāpati'den biri olan veya *Brahma'nın alnından türemiş olan büyük bir ermiş. Bazı *_Purāṇalar_'ı insanlara ulaştıran kişidir. Örneğin *_Vislınu Purāṇa_'yı tanrı Brahma'dan öğrenip onu *Parāşara'ya aktarmıştır. Vişravas'ın babasıdır. Ayrıca *Kubera, *Rāvaṇa ve diğer *Rākshasaların da babasıdır.

Purāṇalar: *Purāṇa* "eski" demektir; fakat bu sözcükle dile getirilen "eski devirlerde anlatılan öyküler"dir (*purāṇaṃ ākhyānam*). Yani eski öyküler ve efsanelerin anlatıldığı, yazarları belli olmayıp, mitolojik birtakım adların yazar olarak gösterildiği kitaplara *Purāṇalar* denmektedir. On sekiz *Purāṇa* (*Mahāpurāṇa*) vardır. Her *Purāṇa*'da olması gereken beş karakteristik özellik (*pañçalaksana*) vardır. Bunlar:

1) Sarga (Yaratılış)

2) Pratisarga ("Yeniden Yaratılış", yani dünyaların süreli olarak yok edilip yeniden yaratılması)

3) Vaṃşa (Soy, yani tanrıların ve Ṛishilerin soy kütükleri)

4) Manvantarani (*Manu devirleri, yani her biri insan ırkının atasını oluşturan Manu'ların başını çektiği devirler)

5) Vaṃşānuçarita (Hanedanların tarihleri, yani kökenleri Güneş ve Ay hanedanlarına kadar giden ilk ve son hanedanlıklar)

Bu beş konudan hiç olmazsa birkaçı, bir *Purāṇa*'nın içeriğini oluşturur. Bazen beşi de görülebilir. Bazı *Purāṇalar*'da konu, önemli görülen başka konular üzerine kaydırılabilir. Genellikle *Vishṇu veya *Şiva inançları üzerine bilgiler verilir. Kastların ve Āşramaların (Ermişlerin Yaşadığı Yerler) hakları ve görevleri anlatılır. Brahman törenleri ve özellikle cenaze seremonileri (Şrāddhalar) ile Vishṇu veya Şiva onuruna düzenlenen bayramlardan (Vratalar) söz edilir. Sık sık Sāṃkhya ve Yoga felsefesiyle ilgili kısımlar geçilir. Ayrıca gelecekle ilgili kehanetler vardır. El Birunî (İS 1030) *Purāṇalar*'ı bilmekte ve 18 *Purāṇa*'yı saymaktadır. Şankara da (9. yy.) ve Rāmānuca (12. yy.) onlardan eski ve kutsal metinler olarak bahseder. H. H. Wilson, *Purāṇalar*'ın yaklaşık bin yıl öncesine ait olduğunu ileri sürmüştür. Hindular *Purāṇalar*'ın çok eski olduğuna ve yazarının da *Vyāsa olduğuna inanırlar. Bu metinleri oluşturanlar, tıpkı destanları oluşturanlar gibi saz şairleri olan Sūta'lardır. Bunlar din adamı

olmadıkları için *Purāṇalar*, Brahmanlara ait metinler olmaktan çok, halka ait ve halka hitap eden metinler olmuşlardır. On sekiz *Mahāpurāna*'nın adları şunlardır:

1) Brahma
2) Padmā
3) Vishṇu
4) Şiva
5) Bhāgavata
6) Nārada
7) Mārkaṇḍeya
8) Agni
9) Bravishya
10) Brahmavaivarta
11) Liṅga
12) Varāha
13) Skānda
14) Vāmana
15) Kūrma
16) Matsya
17) Garuḍa
18) Brahmāṇḍa

Bu *Purāṇalar*'dan hiçbiri, sıralamada ilk veya son sıraya konamaz; biri yazıldığında diğerleri yazılmış durumdadır. Bunların hepsi de abartılı sözlerle, bu eserleri okuyan insanların, hem bu dünyayı hem de öbür dünyayı kazanacaklarını söyler. *Vishṇucu Purāṇalar*: Vishṇu, *Nārada, Bhāgavata, Garuḍa, Padmā, Varāha; *Brahmacı Purāṇalar*: Brahmāṇḍa, Bhavishya, Brahmavaivarta, Mārkaṇḍeya, Vāmana, Brahma; *Şivacı Purāṇalar*: Matsya, Kūrma, Liṅga, Şiva, Skānda, Agni Purāṇalardır. Bu eserlerde, ilgili olduğu tanrının övgüsü baskındır. Bunlardan birinci grup "iyilik" (*sāttvika*), ikincisi "tutku" (*rācasa*), üçüncüsü de "karanlık" (*tamasa*) ile dolu olarak öne sürülür. Bu 18 *Purāṇa*'nın (*Mahāpurāna*) yanı sıra bir de "İkincil *Purāṇalar*" olan *Upapurānalar* vardır ki bunların sayısı da genellikle on sekiz olarak gösterilir. *Purāṇalar*, Hint mitolojisini araştıranlar için eşsiz bir kaynaktır. *Veda dönemi tanrı ve efsanelerine Purāṇa dönemi tanrı ve efsanelerinin eklenmesiyle yeni ve oldukça kapsamlı bir mitolojik malzeme ortaya çıkmıştır.

Purūravas: Peri kızı *Urvaşī'nin sevgilisi olan kral (Bkz. Apsaraslar). Purūravas ile Urvaşī öyküsünün Hint edebiyatı bo-

yunca görüldüğü belli başlı yerler şunlardır: *Ṛigveda (X, 95), Şata. Brah. (XI, 5, 1), *Rāmāyaṇa (VII, 56), *Harivaṃşa (XXVI, 1363-1414), *Purāṇalar (*Brahma-Saura* 31 / *Padmā* III / *Vishṇu* IV), Kālidāsa'nın *Vikramorvaşīya*'sı, KSS (III, 17)...

Purusha: (Kökensel Tanrılar) *Ṛigveda*'da çoğunlukla tanrılara, özelliklerini belirterek övgüler düzülmekte, yaratılış konusuna ise fazlaca değinilmemektedir. Dünyada herhangi bir kökensel maddeden yaratılmasıyla ilgili altı ya da yedi ilahisi vardır. Bunlardan biri de *Purushasūkta*, yani "İnsan İlahisi"dir. Her şey Purusha adında ilksel bir devden, dünya dışındaki bir materyal olarak doğar. Purusha kurbandır. Yaratılış hareketi onun kurban edilmesiyle başlar. Kesilen uzuvları evrenin bölümlerini oluşturur. Konusu ve dili, bu ilahinin *Ṛigveda*'nın en yeni ilahilerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu ilahide en eski üç *Veda*'dan adları verilerek söz edildiği gibi, ilk kez dört kasttan söz edilir ki *Ṛigveda*'nın başka hiçbir yerinde bu kastlardan söz edilmez. Panteizmi yansıtan bu ilahideki dinsel görüş, eski ilahilerdekinden farklıdır. Bu ilahide "Purusha bütün bu dünyadır; olmuş olan ve olacak olan her şeydir" (*Puruṣha eva idam sarvam; yat bhūtamyat ça bhavyam*) denmektedir. Bu da, Hindistan'da panteistik felsefenin başlangıç noktasını oluşturur.

brālımanaḥ asya mukhaṃ āsīt	Onun ağzı Brahman oldu,
bāhū rācanyaḥ kṛitaḥ	Kolları ise Savaşçılar,
ūrū tat asya yat vaişyaḥ	Bacakları Vaişyalara oldu,
padbhyāṃ şūdraḥ acāyata	Ayakları ise Şūdralar.

Yukarıdaki beyitte açıkça görüldüğü gibi, toplumdaki dört ana sınıf (kast) ayrımı belirlenmiş ve baştan ayağa doğru sayılarak, bunların nitelikleri ve değerleri de anlatılmak istenmiştir. Bu ilahi büyük bir olasılıkla toplumun kesin sınıflanmalara uğradığı bir dönemde kitaba eklenmişti. Purusha ilahisinin tamamı şöyledir:

Purusha bin başlı, bin gözlü, bin ayaklıydı,
Dünyayı her yönden kuşatarak on parmak boyunda yaydı.

Purusha her şeydir; olmuş olan ve olacak olan her şeydir,
O, kutsal yiyecekle beslenmeyen ölümsüzlüğün efendisidir.

Purusha'nın büyüklüğü böyledir, hatta bundan da fazladır,
Bütün yaratıklar onun dörtte biridir; dörtte üçü ise gökteki
[ölümsüz olandadır.

Purusha'nın dörtte üçü yukarı yükselir, dörtte biri gene varlık olur,
O yüzden, yenilebilir-yenilemez her şeyin bulunduğu bütün
[yönlere yayılır.

Ondan Virāc doğar, Virāc'dan da Purusha,
Doğduğunda dünyanın ötesine ulaştı, hem önden hem sondan.

Ne zaman ki tanrılar Purusha kurbanı ile kurban sundular,
İşte o zaman bahar onun yağı, yaz yakıtı, sonbahar adağı oldu.

Başlangıçta doğan Purusha'yı kurban yapıp saçtılar,
Onunla tanrılar, sadhyalar ve azizler de kurban edildiler.

Bütünüyle sunulmuş bu kurbandan pıhtılaşan yağ toplandı,
Gök canlılarını, orman ve çiftlik hayvanlarını yarattı.

Bütünüyle sunulmuş bu kurbandan ilahiler ve melodiler,
Şiir ölçüsü ve kurban formülü meydana geldi.

Bundan atlar doğar ve tıpkı iki sıra diş gibi her şey,
Bundan inekler doğar, bundan koyunlar ve keçiler doğar.

Purusha'yı böldüklerinde onu kaç parça yaptılar?
Onun ağzı ne oldu? Kol, bacak ve ayaklarına ne dendi?

Pūshan

Onun ağzı Brahman oldu, iki kolu ise savaşçılar,
Bacakları Vaişyalar oldu, ayakları ise Şudralar.

Ay onun aklından, güneş onun gözlerinden doğdu,
*İndra ve *Agni ağzından, *Vāyu ise soluğundan doğdu.

Göbeğinden hava, kafasından gökyüzü meydana geldi,
Ayaklarından dünya, kulağından yönler; böylece dünyalara
[biçim verdiler.

Sunağı tutan çubukları yedidir, odun demetleri ise üç kez yedidir.
Tanrılar kurbanı sunduklarında, kurban olarak Purusha'yı
[bağladılar.

Kurban ile tanrılar, kurbana kurban sundular, bunlar ilk yasalar
[oldu.
Bu güçler gökyüzüne vardı, orada eski Sadhyalar ve tanrılar vardı.
(X, 90:1-16)

Sādhyalarla anlatılmak istenen "Tanrılara benzer ya da eşdeğerde olan en eski kutsal yaratıklar"dır. Brāhmanlar, toplumun en üst sınıfını oluşturan din adamlarıdır. Kshatriyalar ise ikinci sırada gelen "savaşçı sınıf"tır. Bu metinde Kshatriya yerine "rācanyah" sözcüğü kullanılmış. Vaişyalar ticaretle uğraşan insanları, Şūdralar ise işçi sınıfını belirtmektedir

Dünyanın kökeni ve yaratılış konularından söz eden diğer önemli ilahiler için (Bkz. Yaratılış İlahisi ve Ka).

Pūshan: (Göksel Tanrılar) Yolların koruyucusu ve efendisidir. Sığır sürülerini korur. Veda dönemi sonrasında güneş tanrısıdır. Bu tanrıya *_Ṛigveda_'da sekiz ilahide yakarılır. Bunların beşi VI. Maṇḍalada bulunur (VI, 53-58). Diğer vedik tanrılar gibi bu da insan biçimli olarak düşünülmüştür, ancak fiziksel özellikleriyle ilgili bilgiler pek yeterli değildir.

Ayağından ve sağ elinden söz edilir. Sakalı ve *Rudra gibi örülü saçları vardır. Altından yapılmış bir mızrak, bir tığ ve bir üvendire taşır. Arabası keçiler tarafından çekilir. En tipik yiyeceği sulu yulaf lapası'dır (*karambha*) (VI, 56:1). Belki de bu yüzden *Şatapatha Brālmaṇa*'da (I, 7:4/7) dişsiz olduğu söylenir.

O, bütün yaratıkları istediği zaman oldukça net bir biçimde izler. Annesine ve kız kardeşine (şafak) âşıktır. Tanrılar onu dişi güneş *Sūrya ile evlendirmiştir. "Evlilik İlahisi"nde (X, 85:26-37) evlilik törenleriyle ilgili görünür. Altından hava gemileri olan Pūshan, Sūrya'nın elçisi gibi davranır. Bütün evreni izleyerek, yukarı doğru yükselir ve cennette kalır. Bütün yaratıkları bilen ve izleyen bir koruyucudur. Araba sürücülerinin en iyisi olarak (VI, 56:2-3) güneşin altın tekerleğini aşağı doğru sürer. Cennet ve dünya arasındaki uzun yolu kolayca alır. Ölüleri, ataların çok uzaklardaki yolundan götürür. Bu yönüyle Savitṛi'ye benzer. O, yolların koruyucusudur. Yol üzerinde duran tehlikeleri giderir. Bu yüzden ona "Kurtuluşun Oğlu" (Vimuço napāt) denir. Bir yerde de "Kurtarıcı" (Vimoçana) diye çağrılır.

Pūshan, sığır sürülerini izler ve korur, onları sağ salim bir biçimde yuvalarına getirir; kaybolanlara yollarını gösterir. Cömertliğinden sık sık söz edilir. "Isıdan kızarmış" (*āghṛini*) adı ona has bir addır. Adının kökeni *pus* "başarılı ve iyi olmasını sağlamak" eylemidir. Dolayısıyla Pūshan "başartan" veya "refah veren" anlamına gelir. *Vedalar*'da çok net olmayan "Güneş Tanrı" niteliği, Veda sonrası dönemde belirginleşir. Yāska, *Nirukta* adlı eserinde (VII, 9) Pūshan'ın Güneş (*Āditya) olduğunu ve her şeyi koruduğunu açıklar.

Pūshan'a başka sesleniliş biçimleri de şöyledir: Dasra (mucize gösteren), Dasma (hayret verici), Narāshaṃsa (insanların övgüsü), Karambhād (Karambha yiyen), Dasmavarçaş (hayret veren parlaklık), Paşupā (sığırları koruyan).

Pushpaka: Kendi kendine hareket eden, içi saray kadar geniş bir hava taşıtı. Onu, tanrı *Brahma, *Kubera'ya armağan etmiş, fakat Kubera'nın üvey kardeşi *Rāvaṇa, arabayı ondan alarak kendisi kullanmıştır. *Rāma, Rāvaṇa'yı öldürdükten sonra bu arabaya el koymuş; *Sītā, *Lakshmaṇa ve diğer bütün dostlarıyla birlikte bu dev taşıta binerek Ayodhyā'ya dönmüşlerdir. Daha sonra Rāma, *Pushpaka'yı gerçek sahibi Kubera'ya geri vermiştir. *Hanuman, Laṅkā kentine girdiğinde bu aracı şöyle betimler (R V, 8):

"... Altından levhalarla donanmış, hoş şekillerle süslü, Vişvakarma tarafından mükemmel bir sanat gücüyle yapılmış, güneşin yörüngesinde yol gösteren bir ışık gibi boşlukta gezen, ölçüsüz derecede parlak bir arabaydı. Her ayrıntısında beceri vardı; Tanrıların arabalarının bu arabadan bir üstünlüğü yoktu; her parçası mükemmel yapılmıştı. Rāvaṇa, yaptığı çilecilik ve meditasyon karşılığında bu arabayı kazanmıştı. Sahibi bu aracı düşünce gücüyle, istediği yere götürebilirdi. Rüzgâr gibi hızlı ve karşı konulamazdı... İçinde birçok odası vardı ve bunlar sayısız sanat ürünleriyle doluydu. Sonbahar ayı gibi lekesiz, dağ gibi büyük ve muhteşemdi... Bu Pushpaka denen hava taşıtı Maymunlar Kralı'nın gözleri önünde hareket etti."

R

Rādhā: *Kṛishṇa'nın karısıdır. Kṛishṇa *Vishṇu'nun, *Rādhā da tanrıça *Lakshmī'nin bedenlenmiş hali olduğu, cennette eş olan tanrı ve tanrıçanın, dünyada da eş oldukları söylenir. Genellikle resimlerde, flüt çalan Kṛishṇa'nın yanında, onu dinler durumdadır. Kṛishṇa burada çobanların tanrısıdır.

Rāhu: Ketu ile beraber ekliptiği anlatan bir kavramdır. Hint mitolojisinde gök cisimlerinin kralı, güneybatı yönünün koruyucusudur. Güneşi ve Ay'ı yutan bir Daitya'dır. Vipraçitti ve Sinhikā'nın oğludur. Annesinin adından dolayı ona Sainhikeya da denir. Dört kollu, kuyruklu bir yaratık olarak düşünülür. Tanrıların ölümsüzlük suyundan gizlice içtiği için Tanrı Vishnu ona kızmış ve onun başını uçurup iki kolunu kesmiştir. Ancak ölümsüz olduğu için boşlukta parça parça yaşamını sürdürmüştür. Üst tarafı ejderha başı Rāhu, kuyruğu Ketu olarak süre gitmiştir.

Rākshasalar: Sözcük "korumak, kurtarmak, göz etmek, yö-

netmek, engel olmak, işini bozmak, zarar vermek" anlamlarına gelen *rakṣh* eyleminden türetilmiştir. "Rakshas"lar genellikle "kötü ruhlar" olarak bilinirler. Bunlara ait olanlara veya bunlara benzeyen her şeye ise Rākshasa adı verilir. Genellikle üç çeşit oldukları söylenir: 1) *Yakshalar gibi yarı kutsal ve iyiliksever olanlar, 2) Tanrıların amansız düşmanları, 3) Geceleyin faaliyet gösteren, mezarlıklarda dolaşan, kurban törenlerini bozan ve insan eti yiyen kötü ruhlar, devler, şeytanlar... Bir görüşe göre *Brahma'nın ayağından türemişlerdir. Bir başka görüşe göre, Pulastya'nın soyundan olma *Rāvaṇa'dan türemedirler. Başka bir yerde ise Khasā'nın (Surasā'nın) çocukları olarak görünürler.

**Ṛigveda*'da özellikle iki ilahide (VII, 104'teki *İndra-*Soma ve X, 87'deki *Agni ilahileri) Rākshasalar ve *Yatudhanalar iç içe geçmiş durumdadırlar. *Ṛigveda*'da bir parça ayrı tutulan bu iki grup, daha sonraki mitolojide tamamen özdeşleştirilmiştir. Rākshasalar köpek, akbaba, baykuş veya başka cins kuşların biçiminde görünebilirler (VII, 104:20, 22). Geceleyin baykuş gibi uçarlar. Erkek ve dişileri vardır. Bunları öldürmesi için tanrı İndra'ya yalvarılır. Yeni doğacak çocukların bunların kötülüğünden korunması gerekir. Erkek kardeş, koca veya sevgili biçimine girerek kadınlara yaklaşır ve onların doğacak çocuklarını yok etmek isterler (X, 162:5). Çiğ et yiyicidirler (Kravyād). Kurban törenlerini bozmaya çalışırlar (X, 87:9). İnsan eti ve hayvan eti yerler; ineklerin gizlice sütünü içerler (X, 87:16). Tanrı Agni'ye kurban törenlerini Rākshasalardan koruması (I, 76:3) ve tapınıcıların arasına Rākshasa sokmaması için (VIII, 49:20) yakarılır. Agni, kurbanı yöneten ve karanlığı dağıtan tanrıdır. İnsanları kötülüklerden korur. Bu nedenle ona, Rākshasaları yakması ve yok etmesi için (X, 87:3, 6) yakarılır. Bu özelliği yüzünden, birçok tanrıya verilen Rakşohan (Rākshasa öldüren) adı, ona da verilir (X, 87, 1). Rākshasa ve Yātudhāna (kısaca Yātu) büyücüleri vardır (VII, 104:23).

Atharvaveda'da Rākshasalar üzerine daha ayrıntılı bilgiler verilir. Bunlar insan biçimindedirler; başları, gözleri, diğer organları vardır. Ancak genellikle canavar görüntüsü yaratan bozuklukları vardır. Örneğin üç başlı, iki ağızlı, dört gözlü olmak gibi veya beş ayaklı, ayı boynuzlu, parmaksız olmak gibi... Bazısının ayakları geriye dönüktür, bazısının elleri boynuz gibidir. Çiğ et yerler. Dimdik veya dağınık saçları vardır. Kardeş veya baba kılığında, uykuda insana yaklaşırlar (VIII, 6). Aileler oluşturmuşlardır, dahası kralları bile vardır. Ölümlüdürler (VI, 32:2). Bazı Rākshasalar geceleyin evlerin çevresinde dans ederler, eşek gibi anırırlar, ormanda büyük gürültü yaparlar, yüksek sesle gülerler. Genç gelinlere yaklaşmayı severler; hamilelikte ve çocuk doğururken tehlikelidirler (VIII, 6).

Epik dönemde biraz farklıdırlar. Her zaman kötü ve çirkin değildirler. Bazen iyi ve yakışıklıdırlar. Tanrılarla savaştıkları gibi, onlara yardım da ederler. Bazen Yakshalara benzerler. Zaman zaman, diğer kötü ruhlar olan *Daityalar, *Dānavalar (veya Asuralar) ve *Pişāçalar'la birlikte görülürler.

Mahābhārata Destanı'nda, *Rāmāyaṇa*'ya göre insansal yönleri daha siliktir. Farklı öykülerde adı geçen en belli başlı Rākshasalar Caṭāsura, Baka (Asurarāc), *Alāyudha, Alambusha, Kirmīra, *Hidimba, onun kızkardeşi Hidimbā, onun oğlu *Ghaṭotkaça, erdemli Virūpāksha'dır. Destanın bir yerinde (I, 152-156) Pāṇḍu kardeşlerden Bhīma ile dişi Rākshasa Hidimbā'nın aşkları ve bu aşktan doğan çocukları Ghaṭotkaça'nın öyküsü anlatılır. Bu çocuk "Büyük Savaşta" *Pāṇḍulara çok yardım eder. *Bhīma'nın ağabeyi *Yudhishṭhira, Hidimbā'ya şöyle söyler: "Bhīma güneş batana dek seninle birlikte olacak. Gün boyunca onunla istediğin gibi eğlen. Ancak gün batımına yakın, her gün Bhīma'yı geri getirmelisin" (I, 155:16-18). Rākshasaların geceleyin güçleri çok arttığı için böyle söylüyor olsa gerektir.

Mahābhārata'nın diğer ünlü Rākshasalarından Baka ise (I, 157-164) bir brahman ailesinden pirinç, iki öküz ve bir insanı, yemek üzere haraç olarak istemektedir. Ancak Bhīma onun hakkından gelir ve gerek brahmanı gerekse devamlı insan kurban veren o kasabayı bu sıkıntıdan kurtarır.

Rāmāyaṇa'da ise Rākshasalar, mitolojik yönden Gandharvalar ve Yakshalarla akraba olarak görünürler. En belli başlıları, bu soyun kralı olan Rāvaṇa, Kumbhakarṇa, erdemli Vibhīshaṇa, *Şūrpaṇakhā, *Trişiras, *İndracit ve Mārīça. Rāvaṇa on başlı (*dashagriva*), on ya da yirmi kolludur. Bazen iki kolu olduğu da olur. Yakışıklıdır. Arabasının adı *Pushpaka'dır. Destanın sonunda *Rāma tarafından Brahma silahıyla öldürülür. Nairṛita türü bir Rākshasa'dır. Çeşitli türleri vardır. Bir tanesi de Pramathalar denen türdür. Destanın Sundara Kāṇḍa bölümünde, özellikleri ayrıntılı olarak verilir. Hanuman Laṇkā'ya girdiği zaman onları bütün ayrıntılarıyla görür: "... Bazılarının saçları keçeleşmiş, bazısı traşlı, bazısı geyik derisiyle örtünmüş, bazısı çırılçıplak; bazısı elinde *darbha* otu demetleri, meyveler, sopalar taşır, bazısı ise yırtık pırtık elbiselerle gezinir haldedir. Bazılarının tek gözü, tek kulağı, sarkık memeleri vardır. Bazısı cüce ve bakılmayacak kadar çirkindir. Bunların bir kısmı okçu, bir kısmı kılıç ustasıdır... Bazısı ne çok şişman ne de çok zayıftır, ne çok uzun ne çok kısa, ne çok beyaz ne çok kara, ne kambur ne de cücedir. Bazısı çirkin, bazısı yakışıklı, kimisi de naziktir" (V, 4:14-21).

Hanuman, *Sītā'nın çevresindeki dişi Rākshasaları da şöyle betimlemektedir: "... Bazısının tek gözü veya tek kulağı vardır; bazısı kulaklarıyla yüzünü gizlemektedir, bazısının ise hiç kulağı yoktur. Bazısının burnu alnındadır. Bazısının kocaman kafası ve onu tutan orantısız uzun boynu vardır... Bazıları bodur, kambur, cüce; ağızları yüzleri çarpık çurpuktur... Bazısının burnu ayı veya geyik burnu gibidir. Yüzleri kaplan, deve, öküz, keçi, çakal yüzü gibi; ayakları da

fil, deve, at ayağı gibidir... Bazısının tek eli, tek ayağı vardır; kulakları eşek, at, fil veya maymun kulaklarına benzer... Bazısının burnu alnına yapışıktır, bu yüzden hayvanlar gibi soluk alırlar... vs." (V, 17).

Rāmāyaṇa'da (V, 4:28) Yātudhānaların da adı geçmektedir.

Bu destanda tanrı *Brahma suları yarattığı zaman, onları koruması için Rākshasa adı verilen koruyucuları yarattığı söylenir, ki *Vishṇu Purāṇa*'da da buna benzer bir türeyiş açıklaması yapılır. Bu *Purāṇa*'da *Kaşyapa ve *Daksha kızı Khasā'nın soyundan gelme olarak görülürler.

Sonraki edebiyatta *Pañçatantra*, *Kathāsaritsāgara* gibi masal derlemelerinin ve çeşitli edebi eserlerin içinde görülürler.

Rākshasalara çeşitli biçimlerde seslenilir. Örneğin: Anuşaralar, Hanūşalar (Öldürücüler), İsttipaçalar (Sunakları Çalanlar), Sandhyābalalar (Karanlıkta Güçlü Olanlar), Kshapātalar, Naktançaralar, Rātriçaralar, Şamanīshadalar (Gece Gezenler), Nṛicagdhalar, Nṛiçakshalar (Yamyamlar), Palalalar, Palādalar, Palankashalar, Kravyādlar (Çiğ Et Yiyiciler), Asrapalar, Aşṛikpalar, Kaunapalar, Kīlālapalar, Raktapalar (Kan İçiciler), Dandaşukalar (Yiyiciler), Praghasalar (Pisboğazlar), Malinamukhalar (Karayüzlüler), Karbūralar (Türlü Biçimliler) (Bkz. Rāvaṇa).

Rakshaslar: (Bkz. Rākshasalar).

Rāma: **Rāmāyaṇa Destanı*'nın baş kahramanı; Tanrı *Vishṇu'nun yeryüzündeki bedenlenmiş hallerinden yedincisi; Ayodhyā kralı Güneş soyundan gelen *Daşaratha'nın en büyük oğludur. **Mahābhārata*'da (III, 273-290) Rāma'nın öyküsü kısaca anlatılır. Olasılıkla Āri düşünce ve kültürünü Hindistan'ın güneyine kadar yayan tarihsel bir kişilik olan Rāma, Vishṇuitler tarafından tanrı düzeyine çıkarılmıştır. O, dünyayı zalim *Rākshasa *Rāvaṇa'dan kurtaran ve cennetteki tanrıların ricasıyla yeryüzüne inmiş olan Vishṇu olarak

düşünülmüş, öyle gösterilmiştir. Üvey annesi Kaikeyī'nin zorlamalarıyla on dört yıl için ormana sürgüne gider. Yanında kardeşi *Lakshmaṇa ve karısı Sītā da vardır. Dandaka ormanında *Sītā, on başlı Rākshasa Rāvaṇa tarafından kaçırılır. Rāma izini sürerek, kaçırıldığı yerin Seylan Adası olduğunu bulur. Rāma'ya hayvanlar, özellikle de maymunlar yardım ederler. Maymunlar kralı Sugrīva ile dostluk kurar. Mitolojik babası *Marutlar olan Hanuman (Maruti) onun en yakın dostu ve yardımcısı olur. Rāma ile Rāvaṇa arasındaki savaş, Tanrı *İndra ile baş düşmanı *Vṛitra arasındaki savaşa benzetilir. Tanrı İndra, arabası olmayan Rāma'ya arabasını ve arabacısı *Mātali'yi verir. Rāma, uzun süren dövüşten sonra *Brahma silahını kullanarak Rāvaṇa'yı öldürür. Bu savaş sahnesinden bir ayrıntı (R VI, 109:63-66) şöyledir:

"Düşünceleri kendisini engellemek istese de Raghava (Rāma) tereddüt etmeksizin rakibinin göğsüne doğru ok yağdırmaya devam ediyordu. Öte yandan kötü ruhların efendisi Rāvaṇa ise arabasından öfkeyle Rāma'ya baltalar ve sopalar gönderip onu bunaltıyordu. Her an bitecekmiş gibi duran bu korkunç ve şiddetli çarpışma havada, yerde ve dağların doruklarında devam etti durdu. Devalar, *Dānavalar, *Yakshalar, *Pişāçalar, Uragalar ve Rākshasalar, yedi gün yedi gece süren bu müthiş savaşı seyrettiler. Yedi gün yedi gece tek bir an bile dinlenmeden, *Daşaratha oğluyla şeytanların İndra'sı savaştılar, savaştılar..."

Rāma, ideal Hint kral tipidir. Halkının gözünde doğru olanı yaparak karısını ormana gönderir. Babasının verdiği sözü tutabilmesi için kendisi sürgüne gitmekten çekinmez. Onun güçlü kişiliğini yansıtan en iyi örnek, Ayodhyā krallığından uzaklaştırılmasına rağmen, büyük bir mütevazılıkla yeni yaşamını benimsemesi, krallık zevklerini aramamasıdır. Sürgüne giderken, Çitrakūṭa tepesine vardıklarında Sītā'ya doğayı göstererek, onun kısa bir betimlemesini yapar (R II, 95):

"... Şu Mandākinī Irmağına bak! Kıyısında gezinen kuğuları, balıkçılları ve diğer su kuşlarıyla; türlü türlü çiçek açan ağaçlarıyla Kubera'nın ülkesindeki Sangandhika Irmağına benziyor... Ey sevgili Sītā, seninle birlikte Çitrakūṭa dağına ve Mandākinī Nehrine bakarken aldığım zevk, Ayodhyā'daki yaşamın bana vereceği zevkten daha büyük! Gel seninle mükemmel canlıların uğradığı şu Mandākinī Nehrinde yıkanalım. Prensesim, daha önce Ayodhyā'da hizmetçi kızlarınla oynardın; bugün ise bu nehirde üzerime kırmızı ve beyaz nilüfer çiçekleri atarak, su sıçratarak oynayıp mutlu olacaksın. Sevgilim, burada yaşayan canlıları Ayodhyā halkı, Mandākinī Nehrini de Sarayu Nehri gibi düşün. Sītā, tıpkı Lakshmaṇa gibi emirlerime karşı itaatli olan seninle çok mutluyum. Ey sevgili, günde üç kez nehirde seninle yıkandığımda, bal, meyve ve tohumlarla beslendiğimde, içimde Ayodhyā krallığının zevkleriyle ilgili en ufak bir istek belirmiyor. Yıl boyunca çiçek açan bitkilerle dolu olan, aslanların, maymunların ve fil sürülerinin susuzluklarını giderdiği Mandākinī Nehri kıyılarında kim mutlu olmaz?"

Rāma, kendi öyküsünü, ermiş *Vālmīki'nin yanında büyümüş olan oğulları Kuşa ve Lava'dan işitir. Saflığına inanmayan halkı uğruna karısını ormana göndermiş olan Rāma, Sītā'nın Toprak Ana'nın içine girmesinden sonra kendi de ölür ve cennette tekrar Tanrı Vishṇu haline gelir. Bugün Hindular Vishṇu'ya Hari ve *Kṛishṇa'nın dışında Rāma (Rām) olarak da taparlar.

Rāmāyaṇa: "*Rāma'nın Serüvenleri" anlamına gelen, en eski Hint destanıdır. Yirmi dört bin beyit (*şloka*) ve yedi bölümdür (*kanda*). Bölümleri: 1) Balakanda, 2) Ayodhyākanda, 3) Aranyakanda, 4) Kishkindhyākāṇḍa, 5) Sundarakāṇḍa, 6) Yuddhakāṇḍa, 7) Uttarakāṇḍa'dır.

Yazarı belli olmamakla birlikte, ermiş *Vālmīki'nin yaz-

dığı söylenir. Konusu, Ayodhyā krallığında ortaya çıkan bir taht mücadelesi ve üvey annesi Kaikeyī'nin çevirdiği dolapla sürgüne giden Rāma'nın serüvenleridir. Sürgüne kardeşi *Laksmana ve karısı *Sītā ile birlikte giden Rāma, bir süre sonra Laṅkā kralı *Rākshasa *Rāvaṇa'nın, karısı Sītā'yı kaçırması üzerine, onun peşinden Hindistan'ın güneydeki en uç noktasına kadar gider. Seylan Adasına köprü kurulur. Maymun ordusunun ve *Hanuman'ın yardımıyla Sītā kurtarılır, Rāvaṇa öldürülür; mutlu bir şekilde Ayodhyā'ya geri gelinir. Bugün Hindistan'da bu olay Dıpavali bayramıyla kutlanır. Ancak Rāma, karısının saflığından emin olmadığı için onu ormana gönderir. Sītā ormanda, ermiş Vālmīki'nin yanında kalır ve bir süre sonra da Kuşa ile Lava adlı çocukları doğurur. Çocuklar büyüdükleri zaman, bir rastlantı sonucu babaları Rāma'ya destanı baştan sona anlatırlar. Son olarak Sītā, geldiği yerden, yani Toprak Ana'nın bağrından cennete gider. Onu daha sonra Rāma izler. Aslında Tanrı *Vishṇu olan Rāma ile tanrıça *Lakshmī olan Sītā, cennette bir araya gelirler. Sītā aynı zamanda çok eski bir tarla tanrıçasıdır. Rāma'nın, Veda döneminden tanrı İndra'yı, Rāvaṇa'nın da kuraklık şeytanı *Vṛitra'yı simgelediği, yaptıkları savaşın da birbirine benzediği söylenir. Hindistan'la Seylan arasına köprüyü kuran, Tanrı *Vişvakarman'ın oğlu *Nala'dır. Bu yüzden bu köprüye Rāmasetu veya Nalasetu denir. Destanda Sugrīva ve Hanuman ile birlikte, büyük maymun ordusunun Rāma'ya yardım etmiş olması, Hindistan'da maymunların kutsal sayılmalarının en büyük nedenlerinden biri olsa gerektir. Okyanusu havadan uçarak geçen Hanuman'a, Veda fırtına tanrılarının adı olan *Marutlardan türeme Māruti (Marutların oğlu) denir ki bu tanrılar İndra'ya, Vṛitra ile olan savaşında çok yardım etmişlerdir... Rāma öyküsü, Hindistan dışına çıkarak, kuzeyde Nepal, Tibet, Moğolistan, Çin ve Japonya'ya, güney ve doğuda ise Burma, Kamboçya, Filipinler, Malezya, Endonezya, Cava, Tayland, Laos ve Sey-

lan'a kadar yayılmıştır. Ancak bu bölgelerde farklı farklı anlatılır. Hint mitolojisini araştırırken başvurulacak kaynaklardan birisi de *Rāmāyaṇa Destanı*'dır (Bkz. Rāma, Sītā, Rāvaṇa, Hanuman...).

Rambha: Okyanusun çalkalanması sırasında ortaya çıkan olağanüstü güzellikteki kadın. Bu Apsaras'ı Tanrı İndra ermiş Vişvāmitra'yı baştan çıkartması için göndermiş, ancak ermişin lanetiyle peri kızı bir taş haline gelmişti. Rāmāyaṇa Destanı'nda Kubera'nın oğlu Nalakubera'nın karısıdır, ancak Rāvana onu çok beğenir ve tüm itirazlarına rağmen onu kaçırır (Bkz. Okyanusun Çalkalanması).

Rati: "Zevk" anlamına gelir. Aşk Tanrısı Kāmadeva'nın iki karısından biridir. Diğerinin adı ise Prīti'dir. Tanrıça Çinnamastā, yerde aşk yapmakta olan Aşk Tanrısı Kāma ile karısı Rati'nin üzerinde duruyor olarak gösterilir.

Rāvaṇa: Laṅkā (Seylan) adasının sahibi ve *Rākshasa denilen kötü ruhların başıdır. Üvey kardeşi *Kubera'yı bu adadan kovmuştur. Rākshasa Sumālī'nin kızı Nikasa ile Vişravas'ın evliliğinden olmadır. Aziz Pulastya'nın torunudur. Üvey kardeşi Kubera, Yakshaların; kendisi de Rākshasaların şefidir. *Pulastya Rāvaṇa ile birlikte, bütün Rākshasaların atası sayılır. Rāvaṇa, bütün Rākshasalar içinde en kötü ve en güçlü olanıdır. İstediği şekle girebilme yeteneği vardır. *Rāmāyaṇa Destanı*'nda bir yerde (III, 32:8-9) şöyle betimlenir: "Yirmi kollu, on başlı, geniş göğüslü, parlak elbiseler giymiş ve krallık belirtileri taşır durumdaydı. Saf altından mücevherler ve elmaslardan oluşan bir dizi zincirle süslenmişti. İri kolları, beyaz dişleri ve çok büyük ağzıyla bir dağa benziyordu."

*Hanuman, Laṅkā Adasına gidişinde onu şu şekilde anlatır (V, 10:7-12): "... Orada, şeytanların hükümdarı, tıpkı bir

fırtına bulutu gibi, pırıl pırıl parlayan küpeleri, kırmızı kırmızı gözleri, altından elbisesi, safran ve sandal ağacı kokularıyla sıvanmış kolları ve bacaklarıyla, toz içinde eflatun bir bulut gibi parlayarak yatıyor. Göksel giysilerle süslenmiş olan ve bakanları büyüleyen bu kişinin, istediği zaman şekil değiştirme gücü var. Yattığı yerden, ağaçları, korulukları ve sayısız çalılıklarıyla tanınan Mandara Dağı'na benziyor. Eğlenceden bitkin düşmüş, paha biçilmez değerde mücevherlerle süslenmiş, erkek şeytanların zevk kaynağı, dişi şeytanların sevgilisi, ziyafetten sonra altın yatağında baygın yatmakta ve bir yılan gibi tıslamaktadır."

Rāvaṇa, *Rāmāyaṇa Destanı*'nın baş kötü kahramanıdır. Rāma, karısı *Sītā ve kardeşi *Lakshmaṇa ile birlikte ormana sürgüne gittiğinde, Rāvaṇa, bir fırsatını bulup Sītā'yı Laṅkā'ya kaçırır. Rāma peşini bırakmaz; Hindistan'la Seylan arasında kurulan köprü, kendisine yardım eden maymun ordusu ve maymun dostu Hanuman sayesinde, şeytan Rāvaṇa'yı öldürür, karısını geri alır.

Rāmāyaṇa, Hindistan dışında birçok bölgeye yayılmıştır. Buralarda, örneğin Laos, Kamboçya, Endonezya gibi yerlerde, konusunda ve kahramanlarında bazı değişiklikler yapılmış, bunun sonucunda da Rāvaṇa, Hint anlatımının aksine, iyi veya daha değişik bir karakter olarak anlatılabilmiştir.

Rāvaṇa'nın arabasının adı *Pushpaka'dır ve havada uçan muhteşem bir araçtır. Baş karısı Mandodarī'dir. Kardeşleri Vibhīshaṇa ve Kumbhakarṇa, kızkardeşi Şūrpanakhā ve oğlu ünlü *İndraciṭ'tir (Maghanāda). Diğer oğulları Trişira, Rāvani, Aksa, Devānaka, Narāntaka, Atikāya'dır.

Rāvaṇa, her ne kadar Rākshasaların başıysa da, baba tarafından bir Brāhman'dır. Sanskrit dilini çok iyi bilir ve vedik törenlere bağlıdır. Bir öyküye göre, tanrılar onun evinde hizmetçidir. Örneğin *Agni onun aşçısıdır. *Varuṇa su, Kubera para sağlar. *Vāyu ise evi süpürür (Bkz. Rākshasalar, Rāma).

Ṛibhular: Ṛibhu sözcüğü, *rabh* (tutmak, kavramak) eyleminden türetilmiştir ve "usta, marifetli" anlamındadır. Müthiş hünerleri olduğu için bunlara böyle seslenilmiştir. Tekil olarak "Ṛibhu" diye *İndra, *Agni ve Ādiyalara seslenilmekle beraber, aslında Ṛibhular bir üçlüyü temsil ederler. Bunlar: Ṛibhukshan (Ṛibhuların Şefi), Vāca ve Vibhvan'dır. Bu üç ad pek çok kez birlikte anılır. Çoğul olarak Ṛibhavaḥ denir. Bunlardan biri en yaşlı, biri daha genç, biri de en genç olarak ayrılmıştır. **Ṛigveda*'da on bir ilahide bunlara yakarılır. Bir ilahide (IV, 37:4) İndra'nın oğulları olarak görünürler. Ṛibhulara Saudhanvana (Sudhanvan'ın Oğulları) adıyla da hitap edilmiştir. Bir başka yerde (III, 60:3) *Manu'nun çocuklarıdırlar; bir yerde de (I, 161:1-3) Agni'nin kardeşleridirler.

Bunlar sık sık kurban törenlerine çağrılırlar ve soma içkisi içerler. Birçok kez İndra'ya, birkaç defa *Marutlara, bir kez de *Ādityalara, *Savitṛi'ye, Dağlara ve Nehirlere arkadaşlık etmişlerdir. Ṛibhuların en yaşlısı için kullanılan Ṛibhukshan terimi, Marutlarla beraber İndra için de kullanılmıştır.

Fiziksel özellikleri pek belirgin olmayan Ṛibhular, güneş gibi parlak tanrılardır. Besili atlar koşulmuş, parlak bir arabaları vardır. Madeni miğferler giyer, zarif kolyeler takarlar.

Ṛigveda: "Ṛic'lerin Bilgisi". Ṛic (Ṛica) "ilahi" demektir. *Veda ise "bilgi" anlamına gelir. *Ṛigveda* "İlahi Bilgisi Kitabı"dır. 1028 ilahi (*sūkta*) ve on kitaptan (*maṇḍala*) oluşan bu eser, aslında 1017 ilahidir. VIII. kitaba sonradan *Vālakhilya adıyla on bir ilahi daha eklenerek 1028'e çıkarılmıştır. Hint mitolojisinin en önemli kaynağı *Ṛigveda*'dır. Diğer Vedalar ve bundan sonra gelişen edebiyat ürünleri, kökünü ve kaynağını hep *Ṛigveda*'dan almıştır. Belli başlı Veda tanrıları şunlardır: *İndra, *Agni, *Soma, *Varuṇa, *Sūrya, *Vāyu, *Mitra, *Pṛithivī, *Dyaus, *Aditi, *Ushas, *Ṛibhu, *Aşvinler, *Marutlar, Āpaḥ, *Rudra, *Vishṇu, *Pūshan, *Bṛihaspati,

*Mātarişvan, *Vişvakarman... vs. Ayrıca kötü ruhlar olan *Apsaraslar, *Gandharvalar, *Rākshasalar, *Pişāçalar, *Asuralar, *Daityalar, *Dānavalar vs. vardır. Bazen tanrı ikilemeleri yapılır (*Mitra-Varuṇa, İndra-Vāyu... gibi). Ayrıca bütün tanrılara (*Vişve-devāḥ) topluca sunulmuş ilahiler de bulunmaktadır. Adına en çok ilahi sunulan tanrı, 250 ilahiyle İndra'dır. Bunu 200 ilahiyle Agni ve yaklaşık 120 ilahiyle Soma izlemektedir. Kitapların ilahi sayısı ve kitaplarda adına en çok ilahi düzülen tanrılar aşağıda gösterilmiştir:

Maṇḍalalar	*Suktalar*	*Baş Tanrılar*
I. Maṇḍala	191 ilahi	İndra, Agni, Aşvinler, Marutlar
II. Maṇḍala	43 ilahi	İndra, Agni
III. Maṇḍala	62 ilahi	İndra, Agni
IV. Maṇḍala	58 ilahi	İndra, Agni, Vāyu, Ṛibhu
V. Maṇḍala	87 ilahi	İndra, Agni, Aşvin, Marut
VI. Maṇḍala	75 ilahi	İndra, Agni, Pūshan
VII. Maṇḍala	104 ilahi	İndra, Agni, Aşvin, Varuṇa, Vishṇu, Mitra-Varuṇa
VIII. Maṇḍala	92 ilahi	İndra, Agni, Aşvin, Marut, Varuṇa, Soma, *Ādityalar
*Vālakhilya	11 ilahi	İndra, Aşvinler
IX. Maṇḍala	114 ilahi	Soma
X. Maṇḍala	191 ilahi	İndra, Agni, Aşvinler, Vişvedevalar.

Bu kitaplardan en eskisinin X.'su olduğu söylenir (Bkz. Vedalar).

Ṛishyaşṛiṅga: "Boynuzlu Ermiş". *Kaşyapa soyundan Vibhāṇḍaka'nın oğludur. **Rāmāyaṇa* ve **Mahābhārata*'ya göre bir geyikten doğmuştur ve alnında küçük bir boynuz vardır. Mhb.'da (III, 110-113) anlatılan öyküsü şöyledir: "Ṛishyaşṛiṅga bir inziva yerinde, babasından başka kimseyi görmeden büyür. O sırada kral Lomapāda'nın ülkesinde büyük bir

kuraklık vardır. Ermişler, ancak Boynuzlu Ermiş'in ülkeye getirilmesi koşuluyla yağmurun yağacağını söylerler. Genç ermişi ülkeye getirme görevi, kralın kızı Şāntā'ya düşer. Ṛishyaşṛiṅga'nın evi, ağaç kütükleri ve çalılardan yapılmış bir sal üzerindedir. Şāntā bir gemiyle buraya gelir. Ermişin babasının yokluğundan yararlanarak onun aklını çeler. Meyve ve şarap verir, ona sarılır ve cilve yapar. Aşktan başı dönen çocuk, babasını dinlemez ve kızın peşinden gider. Şāntā ile birlikte Lomapāda'nın ülkesine girer girmez, bardaktan boşanırcasına yağmur yağar ve genç kız ile genç ermiş evlenerek mutlu olurlar".

Rudra: (Hava Tanrıları) "Uluyan, Kükreyen, Korkunç". *_Ṛigveda_*'da ikinci derecede önemi olan bir tanrıdır. Adına düzenlenmiş üç ilahi vardır. Fırtına tanrısıdır. Uluyan dehşetli bir tanrıdır. Rudraların veya Marutların babasıdır. Bir yandan insanlara ve sığırlara illet bulaştıran yıkıcı bir ilah, diğer yandan iyileştirici etkisi olan yararlı bir tanrıdır. Fiziksel özellikleri şöyledir: Kolları ve eli vardır; dudakları çok güzeldir. Saçları, *Pūshan gibi örgülüdür. Kahverengi renklidir. Biçimden biçime girebilir. Altından takılarla donanmış, güneş gibi parlamaktadır. Çeşitli biçimlere giren bir baltası vardır. Başka saldırı silahları da vardır. Örneğin, elinde tuttuğu şimşek; oklar ve yay... vs. Ondan ölümlüler kadar tanrılar da korkar.

Rudra, *İndra gibi, Marutlarla savaş için birlik yapmaz, çünkü kötü ruhlarla savaşmaz. *Şiva için sıkça kullanılan Triyambaka (Üç Annesi Olan) adı, *Veda sonrası edebiyatta rastlanan metinlerde Rudra için kullanılmıştır. _Ṛigveda_*'nın bir yerinde (II, 1:6) Agni'nin adlarından biri Rudra'dır. Rudra'nın, Beyaz Yacurveda'da adlandırılan ilk Mahadeva olması önemlidir. Tanrı Şiva'da olduğu gibi, Rudra'nın adı da genellikle onun yıkıcı karakterini belirtir. Bṛihadāranyaka *Upanishad'da Rudralar, on birincisi kalp (manas) olan on

yaşam soluğudurlar (prāna). Vishṇu Purāṇa'da, Tanrı Rudra'nın, Tanrı Brahma'nın alnından türediği ve bu tanrının emriyle kendisini erkek ve dişi olarak böldüğü, sonra bunları, bir kısmı beyaz renkli ve nazik, bir kısmı ise siyah ve kaba olan on bir kişiye çoğalttığı söylenmektedir. Başka bir yerde, on bir Rudra'nın Kaşyapa ve Surabhi'nin oğulları olduğu söylenir. Aynı Purāṇa'nın başka bir bölümünde, Brahma'nın bir oğul istediği ve sonra Rudra'nın bir oğul olarak ortaya çıktığı anlatılır. Derken, o ağlar ve bir ad ister. Brahma da ona Rudra adını verir. Fakat o, yedi kez daha ağlar ve yedi ad daha alır. Bunlar: Bhava, Şarva, Paşupati, Īşāna, Bhīma, Ugra, Mahadeva'dır. Bu adlar bazen Şiva için de kullanılır. Ancak bazen bu yedi ad, Rudra'nın çocukları için kullanılır. On bir Rudra'nın adları, değişik kitaplarda oldukça değişik olarak yer alır. Mīdhvas, Calāşa, Calāşabheshaca da Rudra'nın adlarındandır (Bkz. Şiva).

Rudrāksha: "Tanrı Rudra'nın Gözyaşları." Himālayalarda yetişen ağaçların meyvelerinden dizilerek yapılan tespihlerin, meyvenin biçimine ve büyüklüğüne göre, çeşitleri vardır. Hindular tarafından en çok kullanılanı Rudrāksha tipidir. Bu boncukların, Tanrı Rudra'nın gözyaşları olduğuna inanılır. Bunlar kolye olarak boyna takılır veya çeşitli hayır işlerinde kullanılır. Dört temel tespihten diğer üçü: Bhadrāksha, İndrāksha ve Sahasrāksha'dır.

S

Sabah Duası: (Bkz. Savitṛi).

Sadhu: Hindu çilekeşidir. Yogi veya Sanyasi olarak da bilinir. Sınıf ayrımı gözetmezler. Sosyal statü, para, şan, şöhret hiçbir şeyde gözleri yoktur. Tüm dertleri Evrensel Ruh'a karışmaktır ve bunun için ona uygun yaşamaya çalışırlar. Sadhu kavramının ilk izlerini ilk Şiva imajlarında görürüz. Sadhular saç, sakal birbirine karışmış haldedirler. Mezhebine göre gerekli işaretleri alınlarına (örneğin üç paralel çizgi) ve bedenlerine çizerler. Şivacı ve Vishnucu Sadhular vardır. Şivacıların Daşanami (On Adlı Keşişler) mezhebinin Hindistan'da yaygın on kolu vardır. Her birinin Nagalar denilen militan kolları vardır. Bunlar Tantrizim ve Şaktizmi benimsemiş, et yiyen, içki içen, erotik pratikler yapan kişilerdir. Aghori Yogiler, Gorakhnathiler, Lingayatlar bunlara örnektir. Bir de Vishnucu Sadhular vardır. Bunlar Şivacılara göre daha ağırbaşlı ve sakindirler. Alınlarına (V) çizerek dolaşırlar.

Sādhyalar: (Bkz. *Siddhalar*).

Sahadeva: *Mhb.'da, *Pāṇḍu kardeşlerin en genç olanıdır. İkiz kardeşi *Nakula'dır ve birlikte *İki Aşvin tanrısının oğludurlar. Özellikle Dasra Aşvin'i oğludur. Anneleri Madrī, insan babaları Pāṇḍu'dur. Hocası *Droṇa'dan astronomi öğrenmiştir. Ayrıca sığır yetiştiriciliğini iyi bilir (Bkz. *Mahābhārata*, Nakula).

Sampati: Rāmāyaṇa Destanı'ndaki akbaba karakterlerden birisi, akbaba Catāyus'un kardeşidir. Vishnu'nun binek kuşu Garuda'nın oğlu olup, destanda Rāma'ya, Sītā'nın kaçırıldığı yönü göstermesiyle yardımcı olur. Kanatları, kardeşiyle birlikte yarışırlarken, güneşe fazla yaklaştığı için yanmış ve kanatsız kalmıştır. Ancak maymunlarla karşılaşıp onlara Sītā'nın Lankā adasına kaçırıldığını söylediğinde yeniden kanatları çıkar ve eski haline gelir (R IV,61-63). Bir başka söylencede Aruna ve Şyenī'nın oğludur.

Sañcaya: Mhb.'da, *Dhṛitarāshṭra'nın arabacısıdır. Savaştan önce iki taraf arasında elçilik yapmıştır. Dhṛitarāshṭra'ya **Bhagavadgītā*'yı anlatır (Bkz. *Mahābhārata*, *Bhagavadgītā*).

Saramā: **Ṛigveda*'da Tanrı *İndra'yı koruyan dişi köpek. İki oğlu vardır, ki bunlara Sārameyalar denir. Saramā, *Paṇilerin çaldığı inekleri geri getirir. Burada Saramā, şafak tanrıçası *Ushas ile özdeşleştirilir ve inekler de geceyle birlikte kaybolan gün ışıklarını simgeler.

Sārameyalar: *İndra'nın köpeği *Saramā'nın iki oğlu. Aynı zamanda *Yama'nın koruyucu köpekleridir. Her birinin dört gözü vardır (Bkz. Saramā).

Sarasvatī: Tanrı *Brahmā'nın karısı, konuşma ve öğrenme

tanrıçasıdır. Sanskrit dilini ve Devanāgarī alfabesini bulan tanrıçadır. Aynı zamanda bilim ve sanatın da tanrıçasıdır. Bunlar *Veda sonrası dönemdeki nitelikleridir. Vedalarda Sarasvatī bir nehirdir. İlahilerde ona hem bir nehir hem de bir tanrıça olarak yakırılır.

Bir tavuşkuşuyla beraber görülür. Bazen onun üstünde oturur durumdadır. Tanrı Brahma'nın karısı olduğu için ona bazen Brāhmī de denir. Konuşma tanrıçası olduğu için ona *Vāç (Söz) da denir. Bazen iki ad birlikte, yani Sarasvatīvāç biçiminde de kullanılır.

Savitṛi: (Göksel tanrılar) Savitṛi adı, sū "canlandırmak, gayrete geçirmek" eyleminden türetilmiştir. O canlandırıcı, harekete geçirici tanrıdır. Güneş tanrısıdır; dünyayı canlandırır ve harekete geçirir. Bu tanrıya on bir ilahide yakarılır, ayrıca adı çeşitli yerlerde geçer. Altından bir tanrıdır. Altın gözlü, altın elli ve altın dilli lakapları ona özgüdür. Arabası da altındandır. Bu araba, kahverengi renkli, beyaz ayaklı iki veya daha fazla at tarafından çekilir. Altın renkli, güçlü ışınlarını çevreye dağıtarak göğü, yeri ve cenneti aydınlatır. Altından güçlü kollarını yükseğe kaldırır ve böylece bütün canlıları uyandırır, onları kutsar; dünyanın her köşesine uzanır. Yukarı ve aşağı giden yollar üzerinde arabasıyla dolaşarak bütün yaratıkları izler. Güneşin ışıklarıyla birlikte parlayan sarı saçlı Savitṛi, ışığını devamlı olarak doğudan gönderir. Onun havada duran eski yolları tozsuz ve geçilmesi kolaydır. O, kendisine tapınanları buradan korur. Çünkü ölmüş kişilerin ruhlarını doğru yere yönlendirmesi gerekmektedir. Kötü rüyaları giderir, insanları günahtan arındırır; şeytanları ve büyücüleri uzaklaştırır. Kurulu düzeni gözetir, rüzgârı ve suları kendisine bağlı kılar. Diğer tanrılar onun önderliğinde ilerler. *Aşvinlerin arabasını şafaktan önce o gönderir (I, 34:10). Hiçbir canlı onun isteğine karşı koyamaz. Tanrı *İndra, *Varuṇa, *Mitra, *Aryaman ve *Rudra bile onun isteğine kar-

şı koyamaz (II, 38:9). Bir beyitte Tanrı Savitṛi'nin büyüklüğünü kabul edenler, ona zihinlerini açması için yalvarırlar (III, 62:10). Bu beyit (Gāyatri) üç bin yılı aşkın zamandır Hindistan'da okunan ünlü sabah duasıdır.

Savitṛi genellikle *Sūrya'dan ayrılır (VII, 63); çünkü onun, güneşin ışıklarıyla birlikte parladığı söylenir. Güneşi sevk ettiği veya insanların günahsız olduğunu güneşe açıkladığı söylenir. Ancak bazı ilahi ve beyitlerde ikisini birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Yāska'ya göre (Nirukta XII, 12) Savitṛi'nin görünme zamanı, karanlığın tam kaybolduğu andır. Sāyana ise, **Ṛigveda* V, 81:4'e dayanarak güneşin doğana kadar Savitṛi, doğduktan sonra ise Sūrya adını aldığını söylüyor. Ancak Savitṛi, sabahla olduğu kadar akşamla da ilintilidir. Çünkü akşam, onun emriyle gelir ve onun gelmesiyle bütün canlılar dinlenmeye çekilirler.

Savitṛi'ye bir kez olmak üzere (I, 22:6) Agni için de söylenen, *Apāṃ napāt adıyla seslenilir. Epik dönemde güneş, Savitṛi adının dışında, *Āditya, *Pūshan, Vibhavasu, *Vivasvat, Ravi, Tapana, Arka, Bhaskara, Haridaşva, Haryaşva, Bhūtātman gibi adlarla da anılır.

> Tanrı Savitṛi bizi muhteşem parlaklığına
> eriştirsin; dualarımızı kabul ederek bizi
> harekete geçirsin... (III, 62:10)

Siddhalar: Yarı tanrısal olan ve gökyüzünün çeşitli katlarında yaşadıkları düşünülen, kutsal ve saf bir topluluktur. Sanskrit Edebiyatın ilk dönemlerinde bunlara *Sādhyalar diye seslenildiğini görüyoruz (Manu I, 22). **Ṛigveda* X, 90'daki *Purusha ilahisinin sonunda da bunlardan söz edilir. Sonraki mitolojide insanlara dostça davranan hayaletlerdir. Sayıca 88.000 adet oldukları söylenir.

Sītā: Sītā sözcüğüne ilk olarak **Ṛigveda*'da (IV, 57:6) rastla-

nır. "Saban izi" anlamına gelen sözcük, bir tür tarla tanrıçasını simgeliyordu. Olasılıkla Āri öncesi bir inanç olup, *Ṛigveda*'da oldukça önemsizdir. Asıl önemli olduğu yer **Rāmāyaṇa Destanı*'dır. Destanda aynı efsaneye bağlı olarak orijini anlatılmakla birlikte o, Videha Kralı Canaka'nın kızı, *Rāma'nın karısıdır. Kral Canaka onu tarla sürerken saban izinin arasından çıkması yoluyla elde etmiştir. Rāma tanrı *Vishṇu, Sītā ise karısı tanrıça *Lakshmī olarak kabul edilir. Yay germe yarışması sonunda Rāma tarafından eş olarak kazanılan Sītā, Laṅkā Adasının kralı *Rākshasa *Rāvaṇa tarafından Laṅkā'ya kaçırılır. Bu, *Rāmāyaṇa*'nın esas konusudur. Yapılan savaştan sonra Rāvaṇa, *Rāma tarafından öldürülür; Sītā geri alınır. Saf olup olmadığının anlaşılması için ateş testinden geçirilir. Ateş tanrısı onu yakmaz. Böylece onun saflığını kanıtlamış olur. Buna rağmen tatmin olunmaz ve hamile olan Sītā ormana, ermiş *Vālmīki'nin yanına gönderilir. Orada Kuşa ve Lava adındaki Rāma'nın çocuklarını doğurur. Saflık konusunda daha fazla dayanamayan Sītā, geldiği yer olan toprağa girerek yaşamına son verir.

Sītā, Hintliler için saflık, yumuşaklık ve sevgi sembolüdür. Eşine bağlı, onu çok seven örnek bir kadındır. Rāvaṇa, Rāma ve *Lakshmaṇa'nın yokluğunda, kaçırmak amacıyla Daṇḍaka ormanında yalnız olan Sītā'ya yaklaşır ve ondan karısı olmasını ister. Sītā ise ona şu yanıtı verir (R III, 47):

"Ben, bir kaya kadar sağlam, okyanus gibi huzur verici, Mahendra'ya eş değerde olan efendim Rāma'ya bağlıyım. O, her türlü iyi niteliğe sahiptir; boyu posu Nyagrodha ağacına benzer. Ben bu ünlü ve soylu savaşçıya bağlıyım. Kolları güçlü, göğsü geniş, yürüyüşü bir aslan gibidir... Ey çakal, sen bir dişi aslanı istiyorsun; beni elde etmek, güneşin ışığını kavramaktan daha zordur. Sen Rāma'nın sevgili eşini kaçırmaya çalışan alçak bir kişisin!.. Seninle Rāma arasındaki fark, bir çakalla bir aslan, bir ırmakla bir okyanus, ekşi arpa çorbası ile Tanrıların abıhayat suyu; demirle altın, çamurla

sandal ağacı, kediyle fil, kargayla kartal, ördekle tavuskuşu, akbabayla kuğu arasındaki fark gibidir. Şimdi beni kaçırsan bile cesur Rāma senin hakkından gelecektir. Nasıl sinek yağın içine batmadan yağı yiyemezse, sen de belaya düşmeden beni yiyemezsin".

Skambha: (Soyut Tanrılar) Destek. *Atharvaveda*'da (X, 8) ileri sürülen soyut bir düşüncedir. Buna göre *Skambha, *Pracāpati'nin yarattığı evreni "destekleyen" güçtür.

Skanda: Savaş Tanrısı (Bkz. Kārttikeya).

Soma: (Yersel tanrılar) **Ṛigveda*'daki dinsel törenlerin odak noktasını Soma içkisi oluşturduğundan, onun tanrısı Soma da büyük bir önem kazanmıştır. Çoğu IX. Maṇḍala'da (114 tanesi) olmak ve beş-altı tanesi de diğer kitaplarda olmak üzere, ona düzülen yaklaşık 120 ilahi vardır. *İndra ve *Agni'den sonra en çok ilahisi olan tanrıdır. Ancak karakterinin insanbiçimsel niteliği İndra, Agni veya *Varuṇa kadar gelişmemiştir. Soma bitkisi ve onun suyu, Vedik şairin hep aklındadır ve onun düşünce gücüne bağlıdır. Soma, elinde keskin ve korkunç silahlar tutar; bir yayı ve bin oku vardır. *Vāyu'nunki gibi, bir çift atla çekilen göksel bir arabası vardır. O, iyi bir araba sürücüsüdür. Yaklaşık yarım düzine ilahide sırasıyla İndra, Agni, *Pūshan ve *Rudra ile tanrı ikilemesi oluşturur. İndra'nın yakın arkadaşıdır. Kurban sırasında, kurban yerine gelerek, kutsal otların üzerindeki sunakları alır.

Soma aslında, süt gibi suyu olan, tırmanıcı bir bitkinin özsuyudur (asclepias acida). Hem tanrılar hem de brahmanlar tarafından içildiği söylenir. Tıpkı Yunan Dionisos'u (Lat. Baküs) gibi tanrılaştırılmıştır. İçeni sarhoş eden Soma içkisi, sık sık madhu (tatlı) diye adlandırılır; daha yaygın bilinen biçimiyse indudur (parlak damla) (VI, 44:21). Soma'nın rengi

kahverengi (babhru), kırmızı (aruṇa) ve çoğunlukla da koyu sarımsıdır (hari). Tamamen Soma'ya ayrılan IX. kitapta, Soma maddesi üzerine formüller yer alır.

Soma'yı sıkan din görevlileri *Adhvaryu'lardır (VIII, 4:11) Bitkinin sapları taşla dövülür, soma sıvısı yün süzgeçlerden geçirilir, tahtadan fıçılara akıtılır ve bir sedye üzerinde tanrılara sunulmak üzere kutsal otların üzerine konulur. Bu yöntemler, karmaşık ve mistik bir düşünce ve sonsuz çeşitlemeyle kaplanmış durumdadır. Bitkileri ezmeye yarayan taşa adri veya gravan denir. Ezilip çıkarılan suyun, koyun yününden geçirilip süzülmesine ise pavamāna veya punāna denir. Bu nedenle Soma'ya sık sık "Soma Pavamāna" diye (özellikle IX. Maṇḍala'da) seslenilir. Bu katışıksız Soma'ya bazen "saf" anlamında şuddha, bazen da "parlak" anlamında şukra veya suçi denir. Bu sıvı yalnızca İndra ve Vāyu'ya sunulur. Süzülmüş soma, kavanozlara (kalaşa) veya fıçılara (droṇa) konur; orada tatlanması için su ve sütle karıştırılır. Bu işin eylemi için mric "temizlemek, parlatmak" eylemi kullanılır. Soma'ya üç şey eklenmesinden söz edilir: Süt (go), yoğurt (dadhi) ve arpa (yava). Bu katkı, bir elbise veya parlak bir giysi gibi kabul edildiğinden, Soma'dan "güzellik donanmış" diye söz edilir. Soma günde üç kez sıkılır: Akşam sıkıldığında *Ṛibhular davet edilir; gün ortasındaki ve sabahki de İndra içindir. Soma'nın üç evinden (sadhastha) kastedilen de, olasılıkla ritüel sırasında kullanılan üç ayrı yayıktır.

Soma'nın sularla ilişkisi, karışımlardan ötürüdür ve çok çeşitli yollarla ifade edilir. O, suların içinde büyüyen bir damla veya suların içinde bir embriyondur, ya da suların çocuğudur. Sular onun anneleri veya kızkardeşleridir. O, akarsuların efendisidir. O, suları oluşturur ve hem cennete hem de dünyaya yağmur olarak düşmesine neden olur. Soma'nın damla damla düşerken çıkardığı ses, biraz abartılı olarak, bir kükreme veya yıldırım sesine benzetilmiştir. Bu yüzden ona,

suların boğası denir ve şeklen de boğa biçimli olduğu düşünülür. Bundan başka o, atlar veya kuşlar kadar da hızlı olarak kabul edilir. Sarı renginden ötürü şairler onu güneşle ilintili olarak hayal ederler. Soma, cennetin sütüdür (pīyūsha) (IX, 51:2).

Soma'nın sarhoş etme gücü, onun ölümsüz bir yaşam sağlayan kutsal bir içki olarak düşünülmesine neden olur. Bu yüzden ona amrita (ölümsüzlük içkisi) denir. Bütün tanrılar Soma içerler. *Soma, hem tanrılara hem de insanlara ölümsüzlük kazandırır. O, aynı zamanda körün gözünü açan, topalı yürüten bir ilaçtır. "Sesi" harekete geçirdiği için "sözün efendisi"dir. Düşünceyi de canlandırdığı için o, bilge bir azizdir; ilahileri yaratan şairlerin başıdır. Tanrıların sonlarını bilir.

Onun sarhoş edici özelliği, İndra'ya da düşmanlarıyla olan savaşlarında çok yardımcı olur. Soma İndra'yı, özellikle kötü ruh *Vṛitra ile olan savaşında çok güçlendirir. Tapınıcılarına sağlık ve enerji vererek, savaşlar kazanmalarını sağlar.

Soma birçok kez, tıpkı Avesta'daki Haoma gibi, dağlarda yaşıyor olarak gösterilirse de, onun asıl barındığı yer cennettir. O, cennetin çocuğu, cennetin sütü, cennetin efendisidir. Binek kuşu bir kartaldır; o, kartalın üstüne binerek İndra'ya ulaşır. O, aynı zamanda bitkilerin efendisi ve ormanın efendisidir (vanaspati). Ancak onun üstünlüğü bununla bitmez; o, tıpkı diğer büyük tanrılar gibi bir kraldır. Nehirlerin, bütün dünyanın, tanrıların ve ölümlülerin kralıdır. *Ṛigveda*'nın en eski birkaç ilahisinde soma mistik açıdan ay ile özdeşleştirilir. Avesta'da da pek çok kez ay anlamında kullanılır. Brāhmaṇalarda ise bu özdeşleştirme çok daha fazla karşımıza çıkar. Eski bir eser olan Bṛihad Aranyaka'ya göre o bir ksatriyadır (savaşçı). Ṛishi Dāsa'nın yirmi yedi kızıyla evlidir. Bunlar aslında yirmi yedi yıldızın kişileştirilişidir. Chāndogya Upanishad'da (V, 10) Ay, kral Soma'dır ve tanrı-

ların besinidir. *Purāṇa mitolojisinde Soma, ay haliyle, Ṛishi Atri'nin karısı Anasūyā'dan olma oğludur. Bir kezinde de Dharma'nın oğludur. Vishṇu Purāṇa'da ise ona "Brahmanların kralı" denir. Purāṇalara göre Soma, üç tekerlekli bir araba ve bunu çeken sağda beş, solda beş olmak üzere on nilüfer beyazı ata sahiptir.

Soma'nın (Avesta'da Haoma) hazırlanış ve sunuluşu, Hint-İran devresindeki tapınışlarda önemli bir yer tutar. *Ṛigveda*'da olsun Avesta'da olsun bitkinin sapları ezilir, sarı sıvısı sütle karıştırılır. Her İkisinde de dağlarda yetişir, fakat mitolojik vatanı cennettir ve oradan dünyaya gelir. Yine ikisinde de Soma içkisi, güçlü bir tanrı biçimine girer ve kral olarak adlandırılır. Daha pek çok mitolojik özellikler ortaktır.

Soma sözcüğü su "sıkmak" eyleminden türetilmiştir. Soma'nın pek çok adı ve lakabı vardır. Bazıları şunlardır: *Çandra (ay), *İndu (damla veya ay), Nişākara (geceyi yapan), Sitānşu (beyaz ışıklı), Nakshatranātha (takımyıldızların efendisi), Paşu (hayvan), Retodha (dölleyen), Vāçaspati (sözün efendisi), Şivaşekhara (Şiva'nın başlığı)...

Sürtünmeyle çıkan ateş gibi yak beni,
Bizi aydınlat, daha çok zengin et,
Senin sarhoşluğunla kendimi zengin hissederim,
Ey Soma, mutluluk için gel, bize katıl!.. (VIII, 48:6)

Ey Pavamāna, bizi savaş için cesaretlendir,
Sen tanrıların enerjisi, çok sevilen içkisisin;
Çığlıklarla ayağa kalkmış düşmanlarımızı öldür,
İndra, Soma suyu içerek, düşmanlarımızı uzaklaştır.
(IX, 85:2)

Subrahmaṇya: *Şiva'nın oğlu Savaş Tanrısı *Kārttikeya'nın Güney Hindistan'da aldığı ad (Bkz. Kārttikeya).

Sūnṛitā: (Soyut Tanrılar) Cömertlik. *Ṛigveda*'da birkaç yerde (I, 40: 3 ve X, 141:2) adı geçen bir tanrıçadır.

Sūrya: (Göksel Tanrılar) Güneş yuvarlağını belirtir, güneşi simgeleyen tanrılar içinde en belirli olanıdır. Sūrya'ya on kadar ilahi sunulmuştur. Sūrya'nın gözünden, çeşitli yerlerde söz edilirse de o, daha çok *Mitra ve *Varuṇa'nın, *Agni'nin ve başka tanrıların gözü olarak anılır. O, her şeyi ve her yeri görendir; bütün dünyaya bakar, insanların yaptıkları iyi ve kötü işleri izler. Duran ve hareket eden her şeyin koruyucusu ve ruhudur. Arabası, etaşa denilen tek bir at veya haritah denilen yedi hızlı at tarafından çekilir. Bazen *Savitṛi veya *Āditya ile özdeştir. Bazen de ona *Vivasvat denir. Sūrya'nın birçok karısı vardır (Örneğin: Savarnā, Svātī, Mahāvīryā).

Şafak, Sūrya tarafından oluşturulur. Sūrya, *Ushas'ın kucağından parıldamaya başlar. Ushas bazen onun karısı olarak gösterilir; bazen de annesi. Aynı zamanda tanrıça *Aditi'nin oğludur. Babası *Dyaus'tur (X, 37). Okyanusta saklanmaktayken, tanrılar tarafından çıkartılmış ve gökteki yerine konmuştur.

Çeşitli yerlerde Sūrya, göğü bir yandan öbür yana geçen bir kuş olarak anlatılır. O, uçmakta olan kırmızı renkli bir kuş veya bir kartaldır. Bazen de benekli bir öküz veya şafak tarafından getirilmiş parlak bir attır. Zaman zamansa cansız bir nesne; göğün cevheri veya göğün ortasında duran renkli bir taştır. Mitra-Varuṇa'nın bulut ve yağmur ile saklı tuttukları parlak bir silah (ayudha) veya onlara ait bir tekerlek çemberi (pavi) yahut da gökte tuttukları parlak bir arabadır. Sūrya, bütün dünya için, insanlar ve tanrılar için parlar. Karanlığı dağıtır, hastalığı, kuruntuyu ve kötü hayalleri uzaklaştırır. Bütün yaratıklar ona muhtaçtır ve ona bir defaya özgü *vişvakarman (her şeyi yaratan) diye seslenilmiştir. Tanrıların göksel din adamıdır (asuryah purohitah).

Sūrya adı, svar "parlamak" eyleminden türetilmiş olup,

Avesta'daki hvare (güneş) ile aynı kökten gelmektedir. O da, Ahura Mazda'nın gözüdür ve hızlı atları vardır.

Sonraki mitolojide, *Aşvinlerin babası olarak görülür. *Rāmāyaṇa ve *Purāṇalarda, Sūrya'nın Kaşyapa ve Aditi'nin oğlu olduğu söylenir. Yine *Rāmāyaṇa*'nın başka bir yerinde *Brahmā'nın oğludur. Karısı, Vişvakarma'nın kızı Sañcna'dır ve ondan üç çocuğu olmuştur. Bunlar Manu Vaişvata, *Yama ve *Yamı'dır (Yamunā Nehri). Vişvakarma, Sūrya'yı sekiz parçaya böler ve ayakları dışında her parçasını süsler. Bu parçalar ışıldayarak dünya üzerine doğru yükselir. Vişvakarma bu parçalardan *Vishṇu'nun diskini, *Şiva'nın çatallı zıpkınını, Kuvera'nın silahını, *Kārttikeya'nın mızrağını ve diğer tanrıların silahlarını yaratır. **Mahābhārata*'ya göre *Karṇa, onun Kuntī'den olma oğludur. *Rāmāyaṇa*'da ise, maymun kral Sugrīva'nın babası olduğu söylenir. Vishṇu Purāṇa'da Sattracita tarafından "gerçek biçimi" görülür. Buna göre "cüce yapıda, bakır gibi parlak bedenli, kırmızı gözlü"dür. Sūrya, yedi atın çektiği ya da yedi başlı bir atın çektiği, ışınlarla kaplı bir araba içinde gösterilir. Arabacısının adı Aruna veya Vivasvat'tır. Ülkesinin adı Vivasvatī veya Bhasvatī'dir. Orada güneş tapınakları vardır ve tapınışları kabul eder. Birçok adı ve takma adı vardır: Savitṛi (Besleyici), Vivasvat (Parlak), Bhāskara (Işık Yapan), Dinakara (Gün Yapan), Arhapati (Günün Efendisi), Lokaçakshus (Dünyanın Gözü), Karmāsakshī (İnsanların İşlerini Gözleyen), Graharāca (Yıldızların Kralı), Gabhastimān (Işınlarla Kaplı), Sahasrakirana (Bin Işınlı), Vikarttana (Işınları Kırpılmış)...

Parlak ışınları yukarıda tutar onu,
Bütün canlıları bilen Tanrı,
Herkesin izlemesi gereken Sūrya!

Işınlarıyla beraber yıldızlar,
Tıpkı hırsızlar gibi kaçarlar,
Güneş; herkese bakan Tanrı! (I, 50:1-2)

Svarbhānu: *_Ṛigveda_'da ve *Brāhmaṇalarda adı geçen bir şeytandır.

Svarga: Cennet. *Meru Dağının doruklarında yer aldığına inanılan İndra'nın cenneti.

Svastika: Dinsel ve mistik içerik taşıyan bir işaret. Almanya'da Hitler döneminde faşistlerin kullandığı gamalı haç. Sümerlerde, Anadolu'da, Hititlerde ve Hindistan'da görülen bu simge, Hindistan'da "uğur" işareti olarak, kişi ve eşyaların üzerinde kullanılmıştır. Her ne kadar Āri ırkın sembolü olarak öne sürülmekteyse de, *_Rāmāyaṇa Destanı_'nda güneyde yaşayan ve Āri olmayan *Rākshasa'ların ülkesi Laṅkā'da da, her yerde svastikanın kullanıldığını görmekteyiz. Hem Hindular, hem Buddhistler, hem de Caynistlerin kullandığı bir semboldür. Hindular, kitap kapaklarında, kapı önlerinde vb. yerlerde bu işareti kullanırlar. Sağ el svastikası saat yelkovanı yönünde döner ve güneşi sembolize eder; sol el svastikası ise ters yönde döner ve karanlığı sembolize eder. Buddhistlerde ise bu işaret Buddha'nın ayak izini belirtir.

Şakra: Tanrı *İndra'nın bir adıdır. Özellikle destanlarda ve *Purāṇalarda kullanılır (Bkz. İndra).

Şakti: Tanrı *Şiva'nın dişil enerjisi (Bkz. Devī).

Şakuntalā: Ermiş Viśvāmitra'nın peri Menakā'dan olma kızı. Ormanda doğmuş ve orada büyümüştür. Ermiş *Kanva buluncaya kadar ona kuşlar bakmıştır. Ermiş Kanva'nın çile yerinde onun kızı olarak büyümüştür. Kral Dusyanta ile yaşadığı aşkı, evliliği, ayrılışları ve yeniden kavuşmaları, Kālidāsa'nın "Şakuntalā" adlı eserinde çok güzel anlatılmıştır. Bu konu Sanskrit edebiyatında daha önce **Mahābhārata*'da (I, 68-75) geçer.

Şalagrama: Bu, nehirlerden, özellikle de Gandaki Nehrinden çıkan, siyah, oval bir taştır. Bunun, Tanrı Vishnu'nun doğadaki görünüşlerinden biri olduğu düşünülür ve bu taş Vishnu inancı ile bağdaştırılır. Bazen kozmik bir yumurta veya

Şiva-linga olarak da yorumlanır. Adı, nehir kenarında yetişen Şala ağaçlarından gelir. Gandaki civarındaki köylerde çok bulunur.

Şambara: *_Ṛigveda_'nın ünlü kötü ruhlarından (*Dāsa) biridir. Adı *Şushṇa *Pipru ve *Varcin gibi kötü ruhlarla birlikte anılır. Doksan, doksan dokuz veya yüz kalesi vardır.

Şesha: (Bkz. Ananta).

Şiva: Vedik dönemde doğanın fırtına, şimşek veya yangın gibi yıkıcı felaketlerinin kişileştirilmiş tanrısı olan Rudra, epik dönemde Şiva olarak adlandırılır. Bu nedenle bu tanrıya Şiva-Rudra dendiği de olur. Yok edici niteliğinden ötürü, yaratıcı tanrı Brahma ve koruyucu tanrı *Vishṇu ile birlikte bir üçlü oluştururlar. AUM (veya *OṂ) hecesiyle simgelenen bu üçlüye trimurti adı verilir. *Upanishadlarda karakteri *Vedalara göre daha belirgindir. O, varlığın tekliğini simgeleyen tek tanrıya verilen adlardan biridir. Adı korkunç Rudra olarak geçtiği sırada, ondan merhametli (Şiva) diye söz edilir, ayrıca dağlarda yaşadığı ve dağların koruyucusu olduğu söylenir (Şvetāşvatara Upa. III, 1-6). Böylece karısının Pārvatī (d. Dağ) adını almasını anlayabiliyoruz. Yok edici tanrı olarak "Zaman" ile özdeşleştirilmesinden ona "zaman" anlamında *Kāla denmiştir (çünkü zaman her şeyi yok eder). Ancak bu yok ediş işlevi, dişil enerjisi ya da karısına yüklendiği için karısı *Kālī (d. Zaman) adını da almıştır. Karısının öteki adları Durgā, *Umā, *Gaurī, Bhavānī, *Devī vs.dir. Bunlardan Kālī ve Durgā kan dökücü karaktere sahiptir. Şiva'nın yarı erkek yarı dişi biçimine ise Ardhanārī denir. Şiva'nın sembolü, erkeklik organıdır (Liṅga). Alnının ortasında üçüncü gözü vardır. Bu yüzden ona Triloçana (Üç Gözlü) denir. Beş yüzlü, dört kollu, yakışıklı bir erkektir. Okyanusun çalkalanması sırasında oluşan ve dünyayı tehdit

eden zehiri içtiği için boynu zehirin etkisiyle maviye boyanmış, bu nedenle de ona Mavi Boyunlu (*Nīlakaṇṭha) denmiştir. Başının üstünde hilal taşır. Kaplan derisinden elbise giyer. Binek hayvanı Nandi adlı öküzdür. Cenneti Kailāsa Dağlarının doruklarındadır.

Rāmāyaṇa'da büyük bir tanrı olarak görünür. Vishṇu ile çatışma halindedir. *Brahma, Vishṇu ve *İndra kendisine tapınırsa da o, Rāma'nın (Vishṇu) büyüklüğünü kabul eder. Bu anlamda Vishṇu'dan daha önemsiz bir biçimde görünür.

**Mahābhārata*'da da en yüsek konumda Vishṇu görünmesine rağmen, zaman zaman Şiva en büyük tanrı olarak ululanır. Şiva, savaştan önce Arcuna'ya silahlar verir. Burada ona bir dağlı olarak görünür. *Harivaṃşa'da ise Şiva'dan, Vishṇu ile arasında bir fark yokmuş gibi söz edilir.

*Purāṇalar'da da Şiva'dan çok sık söz edilir. Hatta on sekiz büyük Purāṇa'dan bazıları (Matsya, Kūrma, *Liṅga, Şiva, *Skanda, *Agni Purāṇalar) Şivacı olarak kabul edilirler. Savaş tanrısı Skanda ile fil başlı bilgelik tanrısı *Gaṇeşa Şiva'nın oğullarıdır. Purāṇalarda onunla ilgili birçok efsane anlatılır.

Benares ve Bombay'da ona Bhairava adı verilir. Kuzey ve Orta Hindistan'ın ziraat yapılan bölgelerinde de aynı adla anılır. Ona verilen binden fazla ad vardır. Şiva Purāṇa'nın 69. Bölümü ile Mhb. XIII, 17. Bölümünde bu adlar belirtilmiştir.

Bazen neşe ve sarhoşlukla, karısı *Devī ile beraber ünlü Tāṇḍava dansını yapar. Bu sırada ayağıyla cehaleti ezmektedir. Üçüncü gözü korkunç bir yok edici güç taşır. Bir kezinde karısı *Pārvatī'ye aşk dolu sözler söyleyen aşk tanrısı Kāma'yı küle çevirmiştir. Bir kezinde de saygısız konuşmalar yapan Brahma'nın beşinci yüzünü yakarak, onu dört yüzlü hale getirmiştir. Meditasyon yaparken saçını topuz yapar, boynunda yılan sarılı haldedir.

Şiva'nın elinde Trişūla denilen üç uçlu mızrak vardır.

Bu, kimilerine göre yaratıcı, koruyucu ve yok edici nitelikleri simgelemektedir Başka bir elinde de Damaru denilen bir davul taşır. Hizmetçilerine Pramatha denir, bunlar çok çeşitli doğaüstü canlılar, hortlaklar ve Gaṇalar denilen yığınlardan oluşur. Oğlu Gaṇeşa, Gaṇaların başıdır (Gaṇa + Īşa). Karısı Durgā, Şākta ve Tantrika mezhebi inananlarının baş tanrıçasıdır.

Şiva'nın birçok adı vardır. *Rudra'dan başka ona Mahākāla da (Büyük Zaman) denir. Īşvara (yüce efendi), Mahādeva (büyük tanrı), Mahāyogī (büyük çileci), Hara (zapteden), Girīşa (dağın efendisi), Paşupati (hayvanların efendisi), Şankara (uğurlu), Tryambaka (üç gözlü), Ugra (hiddetli), Bhūteşvara (hayaletlerin şefi) gibi daha binlerce adı vardır (Bkz. Devī, Gaṇeşa. Kārttikeya...).

Şraddhā: (Soyut tanrılar) İnanç. Sabah, öğle ve akşam yakarılan bir tanrıçadır. İnanç sayesinde ateş yakılır, yağ sunulur. Zenginlik ancak İnanç'la elde edilir. *Brāhmaṇalarda (ŞB XII, 7:3/11) Güneş'in kızı veya (TB II, 3:10/1) *Pracāpati'nin kızıdır. Destanlar ve Purāṇalarda da akrabalık bağları konusu işlenir. Şrāddha sözcüğü ayrıca Veda döneminden bugüne kadar süre gelen bir uygulamayı anlatır. Ölmüşlerin arkasından yapılan dinsel törenler, uygulamalardır. Oğul, ölmüş kişinin atalarına kavuşması için kurban sunup tören yapmazsa, ölü atalarına kavuşamayıp bir hayalet olarak ortalıkta dolaşabilir ki bu hiç hoş olmaz. On bir gün süren uygulamalar on ikinci günde biter. Brāhmanlar iyice doyurulur.

Şrī: (Soyut tanrılar) Güzellik, talih. İlk olarak Şatapatha *Brāhmaṇa'da (XI, 4:3/1) görülür. Daha sonraki mitolojide *Vishṇu'nun karısına verilen addır (Bkz. Lakshmī).

Şūrpanakhā: *Rākshasa *Rāvaṇa'nın kızkardeşi olan, dişi bir Rākshasa'dır. Şūrpa "Hava savuran sepetsi bir tür yelpaze",

nakha ise "tırnak" anlamındadır. İkisi birlikte "Yelpaze Tırnaklı" olur ki bu, onun çirkinliğini belirten bir ad gibidir. *Rāmāyaṇa'da *Rāma ve *Lakshmaṇa kendisine yüz vermez. *Sītā'yı yemekten söz edince Lakshmaṇa onun burnunu ve kulaklarını keser. Bunun üzerine ağabeyi Rāvaṇa, çılgına dönerek Sītā'yı kaçırır (Bkz. Rāvaṇa, Rāmāyaṇa).

Şushna: Vedik ermişlerden *Kutsa'nın baş düşmanı olan bir şeytan. Yılan gibidir. Tıslar. *İndra, suları akıtmak, inekleri bulmak ve güneşi getirmek için onunla da savaşır.

T

Tamil Mitolojisi: Güney Hindistan'a kuzeyden Brahman etkisinin gelmesiyle Tamil edebiyatında bir takım değişiklikler başgöstermiştir. Tamil edebiyatı ikinci yüzyıla kadar geri giden bir eskiliğe sahiptir. Sangam edebiyatı denilen bu dönemde Brahman edebiyatının etkisi yoktu. Güneyli bir ermiş olan Agastya'nın da kuzeye etkisi olduğu düşünülür. Onun kuzeyden gelip güneyde Podiyam dağında oturduğu, küçük boylu bu adamın, şimdi kayıp olan gramer notlarıyla Tamil dilinin gramerini yazdığı düşünülür. Onun on iki müridinin gramerci oldukları ve çok bilgili oldukları söylenir. Bu müridlerden biri olan Tolkappiyar, Tolkappiyam denilen Tamil gramerini oluşturmuştur. Bunun miladi dönemlere hatta daha da eski zamanlara ait olduğuna inanılır. Şair Nakkirar, kadın şair Auveiyar ve Koural adlı veciz sözleri topladığı kitabı yazan Tiruvalluvar önemli isimlerdir. Şairler Madurai'nin yerel tanrısına seslenirlerdi. Zamanla Sanskrit metinlerinin Tamil diline kazandırılmasıyla, Şiva ve Vishnu gibi tanrılar Dravid kültürünün içinde kendilerine yer buldular.

Şiva'nın karısı Parvatī de önem verilen tanrıçalardan biri oldu.

Tamil mitolojisinde Tanrı Murugan, Subrahmaniyam ile özdeş tutuldu. Bu, yakışıklı, genç ve tavuskuşuna binen bir dağ tanrısı idi. Çevresi dağın kızları olan perilerle kaplıydı. Kottavei denilen kan dökücü tanrıça da Kali'den başkası değildi. Valli, Hindistan'ın güney ucuna ismini veren Kanyakumarī'nin (bakire kız) yerini aldı. Venugopāla, flüt çalan Krishna'dır (venu:flüt, gopāla: inekleri koruyan). Bhagavadgītā'yı okuyan Krishna da Gītāçārya (Gita'nın Hocası) adını alır. Yılanların üstünde dinlenen Tanrı Vishnu, Tamil Nadu'da Ranganātha adıyla çağırılır. Venkateşvara keza Vishnu'nun bir biçimidir. Güney Hindistan'da Şiva inancını benimsemiş altmış üç efsanevi liderden (Nāyanmārlar) söz edilir.

Tanrıça olarak Kāmākshī (Aşk Gözlü) öne çıkar. Bu Şivacılıktaki Devī'nin bir tür formudur. Aynı şekilde Mariyamman da bir çeşit Devī'dir. Telugu ve Kannada dillerinde "Ammā", Malayalam dilinde "Ammai", Tamil dilinde ise "Amman" diye söylenir. Tamil Nadu'da ona en çok "Mariyamman" diye seslenilir. Andhra bölgesinde Ammvāru, Muthyālammā, Nukālamma, Polerammā, Somālammā, Mahāmārī dendiği de olur. Bu tanrıçanın tapınağına gidenler ondan iş, çocuk, koca, rahat bir doğum, hastalıkların giderilmesi gibi şeyler isterler. Devī Minākshī (Balık Gözlü) tanrıça da Şiva'nın karısı olan tanrıçanın biçimlerinden birisidir ve Tamil Nadu'da adına yapılmış pek çok tapınak bulunur.

Bu bölge için Aiyanar, Ayyappan gibi Dravid kökenli tanrılar, yukarıda adı geçen ve savaş tanrısı Skanda'ya benzeyen Tanrı Murugan önemli isimler olarak sayılmalıdır. Güney Hindistan için ayrıca Nāga kültü, Tulsī otu inancı ve Şalagrāma taşı önemli olarak anılmalıdır.

Tantralar: Şāktaların, yani tanrıların dişil enerjileri olan *Şakti'ye inananların kutsal kitapları. *Vishṇu'nun karısı *Rādhā'ya ait birkaç Tantra varsa da, Tantraların büyük bir çoğunluğu *Şiva'nın karısı *Kālī ve Durgā ile ilgilidir. Tantraların çoğu *Purāṇalardan sonraki bir döneme aittir. Tantra inanışı Doğu Hindistan ve özellikle de Bengal'de çok yaygındır. Tantralarda tanrıçaları göklere çıkaran övgüler, derin felsefesel tartışmalar, boş inançlar ve gizli güçlerle ilgili bilgiler; sıkı ahlak kurallarıyla sert çilecilik yaşamı yan yanadır (Bkz. Devī).

Tārkshya: *Dadhikrā'ya benzeyen atlardan biri de Tārkshya' dır. Bu da süratli bir mitolojik attır. *İndra'ya armağan olarak verilir. Epik dönemde *Garuḍa kuşuyla özdeşleştirilir (Bkz. Garuḍa).

Tīrthankaralar: Tīrthamkara da denir. Bunlar Caynist edebiyatta yer alan yirmi dört ermiştir. Bu Caynist ermişlerin ilki Rishabha, sonuncusu da, Caynizm'in kurucusu Mahavira'dır. Tīrthankara "yolu hazırlayan" anlamına gelir. Bunlar mükemmel bilgi (kevalacnāna) sahibi insanlardır ve din kötülüğe batacağı zaman ortaya çıkıp onu kurtarırlar.

Trimūrti: Hindu üçlemesi. Vedik dönemde *Agni, *Vāyu ve *Sūrya'dan oluşan bu üçlü, epik ve puranik dönemde *Brahma, *Vishṇu ve *Şiva'ya dönüşmüştür. Brahma yaratıcı, Vishṇu koruyucu ve Şiva da yok edicidir; üçü birdir ve biri üçüdür.

Trişiras: Adı "Üç Başlı" anlamına gelen bir *Rākshasa'dır. *Rāmāyaṇa Destanı'nda *Rāma tarafından öldürülür. Diğer bir adı da Trişikha'dır.

Trişūla: Tanrı Şiva'nın üç uçlu mızrağıdır. Bununla evreni

ve tüm canlıları koruduğu düşünülür. Haftanın belirli günlerine göre dönüşü anlam kazanır. Örneğin Pazar ve Cuma günleri batıya, Salı ve Çarşambaları kuzeye, Cumartesi ve Pazartesi günleri doğuya, Perşembeleri de güneye çevrilmesinin uğursuzluk getireceğine inanılır. Hindistan'da birçok eşya ve aracın üzerinde bulunur.

Trita Āptya: (Hava Tanrıları) Bu tanrıya sunulmuş başlı başına bir ilahi yoktur; çeşitli ilahilerde adı geçer. Bazen sadece "Trita" olarak söylenir. Sık sık *İndra'nın yanında görünür. Bazen *Agni, *Soma ve *Marutlarla da birlikte görülür. Bazen de Agni ile özdeşleştirilir. Trita ile İndra, kötü ruhlarla yapılan savaşlarda sık sık yardımlaşırlar. Bazen Trita İndra'yı, bazen İndra Trita'yı savaşa sevk eder. Trita'nın yaşadığı yer belirsizdir (IX, 102:2). Cennette, hatta daha da uzaklardadır. *Ādityalar ve *Ushas, bütün kötülükleri kovması için kendisine yakarırlar (VIII, 47:13-17). Bir ilahide (I, 105:17) kuyuda mahsur kalan Trita'yı, Tanrı *Bṛihaspati kurtarır. **Ṛigveda*'nın IX. kitabında Trita, Soma içeceğini içime hazırlayan bir tanrı olarak görünür (IX, 32:2/IX, 34:4).

Trita'nın tam olarak hangi fiziksel gücü simgelediği anlaşılamamıştır. Atharvaveda'daki ilahilerde de belirli bir bilgi verilmez, sadece uzaklarda bulunduğu, hayal ve kuruntuları giderdiği söylenir (VI, 113/XIX, 56:4). Taittirīya Saṃhita'da (I, 8:10/2), yaşam iksiri olan Soma'yı hazırlaması nedeniyle olsa gerek, "uzun yaşam veren" olarak nitelendirilir. Şatapatha Brāhmaṇa'da (I, 2:3/1-2) Agni'nin oğulları olan ve sudan doğan üç kardeşten üçüncüsüdür (Ekata, Dvita, Trita).

Trita, Hint-İran döneminde, Soma ile birlikte anılır. Avesta kutsal metinlerinde Thrita, Haoma'yı (Soma) hazırlayan bir insandır. Öte yandan o, üç başlı, altı gözlü ejderhayı öldürendir. Yāska, Nirukta'da (IV 6) sözcüğü "çok bilgili" anlamında, bir de "Birinci, İkinci, Üçüncü" anlamına gelen

üç kardeşten biri olarak açıklamıştır. Nirukta'nın bir başka yerinde ise (IX, 25) Trita'nın gök, hava ve yerde yaşayan İndra olduğunu söylemiştir. Trita'ya eklenen *Āptya sözcüğü ise, olasılıkla ap (su) kökünden gelmektedir.

Sonuç olarak Trita, bilim adamları tarafından farklı farklı yorumlanmıştır. Kimine göre o, su ve rüzgâr tanrısı, kimine göre parlak gökyüzü tanrısı, kimine göre de İndra'dan önceki fırtına tanrısı yahut sağlık ve güç veren bir tanrıdır. *Vivasvat gibi zamanla gözden düşüp kaybolan bir tanrıdır.

Tufan Efsanesi: Olasılıkla Semitik bir kökenden gelen bu efsane, Hint Mitolojisinde birçok yerde değişik biçimlerde bulunur (Şat. Brah. I, 8. 1'de, *Mhb. Vana Parvan'da ve *Purāṇalarda). Şatapatha Brāhmaṇa'daki (I, 8, 1) anlatımı şöyledir:

Sabahleyin *Manu'ya yıkanması için su getirdiler; çünkü her zaman suyla ellerini yıkardı. Tam yıkanırken bir balık eline geldi. Balık dile geldi ve "Büyüt beni, seni kurtaracağım" dedi. "Beni neden kurtaracaksın?". "Bir tufan geliyor, bütün canlıları sürükleyip götürecek, seni ondan kurtaracağım!" "Seni nasıl büyütürüm?" Balık söyledi: "Küçük olduğumuz için derdimiz büyük; zira büyük balık küçük balığı yutar. Beni önce bir kavanozda tut. Biraz büyüdüğüm zaman bir çukur kaz ve beni oraya koy. Biraz daha büyüdüğümde ise beni denize bırak, o zaman ölüm tehlikesini atlatmış olurum."

Bir süre sonra büyük bir balık haline geldi ve diğer balıklara oranla çok büyüdü. Derken balık dedi ki: "İşte şu gün şu saatte tufan gelecek. Bir gemi hazırla; tufan koptuğu zaman gemiye bin, seni ben kurtaracağım".

Manu, bu şekilde balığı büyüttü ve sonra denize bıraktı. Aynı yıl balığın kendisine tavsiye ettiği ve anlattığı gibi, bir gemi hazırladı; tufan koptuğunda da içine bindi. Balık yüzerek geldi, geminin ipini boynuna bağladı ve gemiyi çekerek

süratle kuzey dağına doğru götürdü.

Sonra balık dedi ki: "Seni kurtardım. Gemiyi bir ağaca bağla, tâ ki sen dağdayken sular senin yolunu kesmesin. Sular çekilip indikçe sen de yavaş yavaş aşağı doğru inersin!" Manu da öyle yaptı ve işte o zamandan beri kuzey dağına "Manu'nun İnişi" derler. Sular bütün canlıları süpürüp yok etmiş, sadece Manu sağ kalmıştı.

Kitap daha sonra Manu'nun, soyunu sürdürmek isteğiyle bir kurban töreni düzenleyerek, bu sayede bir kadın yarattığını ve bu kadınla insan soyunu sürdürdüğünü anlatır. Bu Manu kızının adı İḍā'dır. Bundan sonra öykü, İḍā adına kurban armağanı sunmanın önemini açıklayarak devâm eder.

Tvashṭṛi: (Soyut Tanrılar) Vedik panteonun biçimsel yönden en belirsiz tanrılarından biridir. En üstün sanatçı ve en hünerli işçi tanrıdır. Belki de bu nedenle sadece eli veya kolu betimlenir ve her zaman elinde bir demir balta taşıdığı söylenir. Adına düzülmüş bağımsız bir ilahisi yoktur. Birçok yerde, İndra'nın şimşeğini onun yaptığı söylenir. Ayrıca *Brahmanaspati'nin baltasını keskinleştirir (X, 53:9). Atharvaveda'da, elinde içi soma dolu bir kâse tutan yaşlı bir adam olarak gösterilir (IX, 4:6).

**Ṛigveda*'da, bütün biçimlerin sahibidir. Rahimdeki cenini geliştiren odur. İnsan ve hayvan biçimlerini veren odur. Bütün biçimlerin yaratıcısı olduğu için ona *viśvarūpa (bütün biçimler) denir. Ayrıca, aynı adda bir oğlu vardır. İnsanlara çocuk kazandırır; kadın ve erkek biçimlerini verir. İnsan ırkının atasıdır. Kızı, *Vivasvat'la evli olan Saranyū'dur. O da, *Yama ve *Yamī'nin annesidir. *Vāyu'nun, bir yerde onun damadı olduğu söylenir (VIII, 26:21).

Tvashṭṛi, *Bṛihaspati'nin babasıdır. *Agni'yi, suyu ve *Bhṛiguları da o yaratmıştır. Tvashṭṛi, soma içkisinin bekçisidir. Bu yüzden soma içkisine "Tvashṭṛi'nin içkisi" de denir (I, 117:22). İndra bir kezinde o içkiyi Tvashṭṛi'ye zor kullana-

rak alıp içmiştir (I, 80:14).

Genelde kendisine en yakın tanrılar *Pūshan, *Savitṛi, *Dhātṛi, *Pracāpati'dir. Kauşika *Sūtra*'da Tvashṭṛi, Savitṛi ve Pracāpati ile, Mārkaṇḍeya Purāṇa'da *Vişvakarman ve yine Pracāpati ile özdeşleştirilir.

Sonraki mitolojide on iki *Āditya'dan biridir. *Mahābhārata'da ve Bhāgavata Purāṇa'da ise birkaç kez güneş anlamında kullanılmıştır.

Bazı adları şunlardır: Sugabhasti (güzel kollu), Supāni (güzel elli), Vişvarūpa (bütün biçimler), Agracā (ilk doğan).

U

Umā: "Işık". *Şiva'nın karısının bir adı. Eski Türk yazıtlarında (Kültigin, Doğu Yüzü 31) geçen Umay adı ile olan benzerlik dikkat çekicidir (Bkz. Devī).

Upanishadlar: *Vedalar ve *Brāhmaṇalardan sonra oluşan edebi birikimlerin başında, *Āraṇyakalarla birlikte, *Upanishadlar gelir. Upa+ni+sad eyleminden türetilen sözcük "bir kimsenin dizinin dibinde oturmak" anlamına gelir ve hocanın öğrencisine yaptığı eğitimi anlatmaya çalışır. Çok sayıda Upanishad olmakla birlikte, bunlardan on üçü temel olarak ele alınır. Bunlar, hem düzyazı hem de şiirsel bir üslupla yazılmış metinlerdir. Genelde anlatılmak istenen, Vedik dönemin çok tanrılı inancı, kurban, tören veya büyü değil, yeni bir şeydir. Bu, "Varlığın Birliği ve Tekliği" düşüncesidir. Evren Tanrı'dır, yani Brahman'dır. Brahman ise Ātman'dır, yani bireysel ruhtur: O halde Tanrı Sen'sin (Tat tvam asi) ya da Ben'im (Aham Brahma asmi). Hocalarla öğrenciler arasında bu düşünceyi anlatan sayısız konuşmalar yapılır. Bütün gö-

rünür evrenin tek bir "Varlık"tan türediği anlatılırken, zaman zaman *Agni, *İndra, *Varuṇa, *Soma, *Sūrya, *Vāyu, *Yama, *Pūshan, *İki Aşvin gibi Vedik tanrıların adı geçer. Burada tanrılar kesinlikle Vedalardaki gibi değildir; hepsi de Upanishadlardaki yüce sırrı açıklamak için kullanılır durumdadırlar. Ayrıca Asuralar, *Gandharvalar ve *Yakshalar gibi aşağı mitolojik canlılardan da söz edilir. Vedik *Rudra artık *Şiva olmak üzeredir. Upanishadlar mitolojik açıdan, mistik açıdan olduğu kadar önemli metinler değildir.

Uraṇa: Doksan dokuz kollu bir şeytan. *İndra tarafından öldürülmüştür.

Urvaşī: Kral *Purūravas'la aşk yaşayan ünlü peri kızı (Bkz. Purūravas, Apsaraslar).

Ushas: (Göksel tanrılar) Ushas adı vas "parlamak" eyleminden türetilmiştir. Şafak vaktini belirtir. Şafak tanrıçası Ushas'a yaklaşık yirmi ilahide yakarılır. Bir dansöz gibi süslü ve hafif elbiseler giymiş olarak, doğu yönünden cazibesini gösterir. Gecenin karanlığını uzaklaştırarak ışığı getirir. Hep aynı kalır, yıllar onu değiştirmez, ölümsüzdür. Kendisi yaşlanmaz, ama o insanları yaşlandırır. Tek bir rengi vardır ve ölümlülerin yaşamını günbegün eritir, yok eder. Uyandığı zaman göğün en kuytu köşelerini bile aydınlatır. Cennetin kapılarını açar; neşe saçan ışınları, sığır çobanlarına benzer. Kötü rüyaları, kötü ruhları ve pis karanlığı kovar. Karanlığın sakladığı hazineleri ortaya çıkarır ve cömertçe dağıtır. Bütün canlıları harekete geçirir. Ushas parladığı zaman, kuşlar yuvalarını terk eder, insanlar yiyecek aramaya çıkarlar. Hiçbir zaman doğanın ve tanrıların düzenini bozmaz, hep olması gerektiği yerde olur. Tanrılara tapınmakta olan insanları uyandırması ve kurban ateşinin yakılmasını sağlaması yönüyle tanrılara iyi bir hizmette bulunur. Tanrıları So-

ma içmeye getirir. Kırmızı atların veya ineklerin çektiği parlak bir arabada doğar. Bunlar, sabahın kızıl ışıklarına işaret ediyor olsa gerektir.

Ushas'ın Güneş ile açık bir ilişkisi vardır. O, *Sūrya'nın gezinmesi gereken yolu açar; o, tanrıların gözünü getirir ve güzel, beyaz bir atın üstünde götürür. O, sevgilisi Güneş'in ışınlarıyla parlar. Sūrya (güneş) onu, genç bir erkeğin sevgilisini izlediği gibi izler. Bazen ona Sūrya'nın karısı denir. Ancak güneşten daha önce olduğu için, zaman zaman onun annesi olarak anılır. Bazen de ondan, "gecenin kız kardeşi" (X, 127) olarak söz edilir ve ikisine birlikte usasanakta veya naktosasa (gece ve şafak) denir. Gökte doğduğu için hep "Göğün Kızı" diye seslenilir. Kurban töreni ateşi şafakta yakıldığı için, sık sık Agni ile beraber olur ve bu nedenle bazen onun sevgilisi olarak çağrılır. O ayrıca, sabahın ikiz tanrıları olan *Aşvinlerle de ilgilidir (VII, 71). Onları da Ushas uyandırır ve birlikte hareket ederler; arkadaştırlar.

Ushas, tapınanlarına zenginlik, uzun yaşam ve çocuk kazandırır. Çok eli açıktır ve bu nedenle ona maghonī denir. Ona ayrıca, "aydınlatıcı" anlamında Ahanā ve Dyotanā da denir.

> Parlamakta olan cömert Ushas
> Bugün pek çok zenginlik bahşetsin!
> Karanlıkta habersiz yatan cimriler,
> Bırak uyumaya devam etsin! (IV, 51:3)

V

Vacra: *İndra'nın ünlü silahı. Bir şimşek çakması biçiminde düşünülür ve bu yüzden Türkçeye "şimşek" diye çevrilir. Bu silahı, sanatçı tanrı *Tvashṭṛi'nin yaptığı söylenir (I, 32:2). Öte yandan onu yapanın Kāvya Uşanā olduğu da (I, 121:12) söylenir. Tanrı İndra, *Vṛitra ile savaşırken bu silahı kullanır. Demirden veya altından yapılmış, parlak, dört yüz köşeli, yüz boğumlu, bin uçlu keskin bir silahtır. İndra'nın bazı adları Vacra'dan türetilmiştir. Örneğin: Vacrabhṛit (Vacra Taşıyan), Vacrivat (Vacra Silahlı), Vacradakshiṇa (Vacra'yı Sağ Elinde Tutan), Vacrabāhu (Eli Vacralı), Vacrahasta (Eli Vacralı). Vacra'nın başka adları da vardır: Aşani (Şimşek), Hrādin (Kükreyen), Kulişa (Balta), Pavi (Uçlu), Dambholi (Şimşek)... gibi (Bkz. İndra).

Vacranābha: *Kṛishṇa'nın kutsal diski. *Mhb.'da bu silahı tanrı *Agni verir. Kṛishṇa, Khāṇḍava ormanını yakmasına ve *İndra'yı defetmesine yardım etmiş ve karşılığında Agni'den bu silahı almıştır.

Vāç: "Söz". Söz Tanrıçasıdır. *_Ṛigveda_'da, bilgiyi insana aktaran sözün kişileştirilmiş biçimi olarak görünür. *Brāhmaṇalarda Pracāpati ile birlikte yaratılışı gerçekleştirirler. Onunla ilgili çeşitli efsaneler anlatılır. Atharvaveda'da Virac ile özdeşleştirilir ve Kāma'nın (İstek) kızı olarak biçimlendirilerek ona Vāç-Virac diye seslenilir. *Mhb.'da "*Vedaların Anası" olarak nitelendirilerek, Tanrıça *Sarasvatī ile özdeşleştirilir. Sarasvatī, tanrı Brahma'nın karısı, aynı zamanda bilgelik ve güzel söz söyleme sanatının tanrıçasıdır. Bhāgavata Purāṇa'da *Brahma'nın büyüleyici güzellikteki kızıdır, ona olan tutkusundan insanlık oluşmuştur. Padmā Purāṇa'da *Daksha'nın kızı, *Kaşyapa'nın karısı ve *Gandharvalarla *Apsarasların anasıdır. Ancak Hint mitolojisinde Vāç, Brahmā'nın karısı Sarasvatī ile birlikte görüldüğü (Sarasvatīvāç) biçimiyle ünlüdür.

Vaişampāyana: Siyah Yacurveda'yı öğrettiği düşünülen ermiş kişi. Aynı zamanda *Vyāsa'nın öğrencisi olmuş ve ondan *Mhb.'yı öğrenerek onu bir kurban töreni sırasında kral *Canamecaya'ya anlatmıştır. *Harivaṃşa'da görünüşte onun tarafından aktarılır.

Vala: *_Ṛigveda_'da adı geçen ünlü kötü ruhlardan biridir. *İndra, tıpkı *Vṛitra gibi bununla da savaşır ve onu yener (II, 11:20). İndra'ya bu savaşta Aṅgiraslar yardım eder. *Vala'nın tuttuğu inekleri kurtarırlar. İndra onun kalelerini yıkar. İndra'nın lakaplarından biri de Valamruca'dır (Vala'yı Ezen). *Veda sonrası dönemde ona bhid (delmek) sözcüğü eklenir ve İndra'ya Valabhid (Vala'yı Delen) adı verilir. Vala, *Vṛitra'nın kardeşi olarak görülür ve İndra'ya da her ikisini de öldürdüğünü belirten Valavṛitrahan lakabı verilir (Bkz. İndra, Vṛitra).

Vālakhilyalar: Güneş gibi parlak ve başparmaktan daha kü-

çük olan, cüce biçimindeki erdemli ermişler. Vishṇu Purāṇa'da böyle tanımlanan bu ermişlerin sayılarının altmış bin olduğu ve Kratu'nun karısı Samnati'den doğdukları söylenir. *Ṛigveda*'da, *Pracāpati'nin saçlarından doğdukları söylenir. Güneşin arabasının koruyucularıdır. Bunlara Kharvalar da denir. *Ṛigveda*'ya (sekizinci ve dokuzuncu kitaplar arasına) sonradan eklenen on bir ilahiye de *Vālakhilyalar denir.

Vālmīki: *Rāmāyaṇa Destanı'nın yazarı olarak gösterilen ermiş. Destana kendisini de katmış, sürgüne gönderilmiş olan *Rāma'nın karısı *Sītā'yı Çitrakūṭa'daki çile yerinde koruması altına almış, ikiz çocukları Kuşa ve Lava'yı eğiterek onlara Destanı öğretmiştir.

Vāmadeva: Birçok ilahiyi meydana getirmiş olan ünlü bir Vedik ermiş. *Mhb.'da (III, 192) Vāmadeva ile ilgili bir öykü vardır.

Varcin: Her zaman *Şambara ile birlikte görülen bir şeytandır. Hem *Asura hem de *Dāsa'dır.

Varuṇa: (Göksel Tanrılar) *Ṛigveda*'da adı geçen en büyük tanrılardan biri de Varuṇa'dır. Genellikle *Mitra ile birlikte bir tanrı ikilisi oluştururlar. Ona tek başına yakarılan ilahi sayısı ise bir düzineden biraz fazladır. Mitra-Varuṇa ilahilerine örnek olarak V, 62-72 arasındaki on bir ilahiyi verebiliriz.

Varuṇa'nın yüzü, gözü, kolları, elleri ve ayakları vardır. Yürür, araba sürer, oturur, yer, içer. İnsanları gözlediği gözü güneştir. *Aryaman, Mitra ve Varuṇa'ya "güneş gözlü" denir (VII, 66:10). Çok uzakları görebilir. Bin gözlüdür. Her türlü hileyi parlayan ayağıyla ezer. Kurban sırasında çimlerin üzerine oturur. Diğer tanrılar gibi, Mitra ile birlikte *Soma içer. Altından bir örtüyle örtünür, parlak bir cüppe

giyer. Arabası güneş gibi parlar ve çok iyi koşulmuş atlar tarafından çekilir. Görkemli konaklarında otururak işlerini yürütür. Azizler onu, en yüce gök katında görürler. Bazen Varuṇa'nun casuslarından (spaşah) söz edilir. Bunlar onun etrafında oturur (I, 25:13), iki dünyayı gözetlerler.

Varuṇa sık sık evrensel bir kral (samrāc) olarak adlandırılır. Ona kshatra (hükümdar) ve asura (en yüce ruh) diye de seslenilir. Māyā (sihir) sözcüğü, sihir iyi yönde yapılırsa "hüner" veya "sanat" anlamına gelir. Kötü amaçlarla yapılırsa "büyücülük ve düzenbazlık"tır. O yüzden iyi yönü tanrılara, kötü yönü şeytanlara mal edilir. Māyin (kurnaz) lakabı, tanrılar arasında Varuṇa'ya ve Mitra'ya verilmiştir.

Varuṇa fiziksel ve ahlâksal düzeni ayakta tutmasıyla övülür. O, doğa yasalarının efendisidir. Cenneti ve dünyayı kurmuş, onları kendi yasasıyla birbirinden ayrı tutmuştur. Havada dolaşan rüzgâr onun soluğudur. Onun emriyle gece ay parlar, yıldızlar ışıldar; gündüz ise hepsi kaybolurlar. Buradan onun, gece ve gündüz görülen bütün ışıkların efendisi olduğu anlaşılır. Bazen mevsimlerin düzenleyicisi olarak karşımıza çıkar. On iki ayı bilir (I, 25:8). O aynı zamanda suların düzenleyicisidir. Nehirleri akıtan odur. Okyanusu suyla doldurur. Varuṇa ve Mitra nehirlerin efendisidirler; gökten yağmur yağdırarak doğayı canlandırırlar (VII, 64:2).

Atharvaveda'da da evrenin yöneticisi ve suların düzenleyicisidir.

Varuṇa'nın emirlerine tanrılar uyarlar. Gücü o kadar büyüktür ki, ne gökte uçan kuşlar ne de yerde akan nehirler onun egemenliğinin sınırlarını gösterebilirler. Bütün evreni kaplar ve her canlıyı geçindirir. Her şeyi duyar, bilir. Onun bilgisi olmadan bir kimse gözünü bile kırpamaz. Mitra ve Varuṇa, düzenin (rita) efendisidirler (I, 23:5).

Bir ahlâk yöneticisi olarak Varuṇa, diğer tanrılardan çok daha yukarılardadır. Günah işlendiğinde çok öfkelenir, emirlerine uyulmadığında şiddetle ceza verir (VII, 86:3-4).

Günahkârların önüne çıkarttığı engeller (paşas) ünlüdür. Öte yandan tövbe edenlere karşı merhamḗtlidir.

Varuṇa'nın aslında, her yanı saran gökyüzünün kişileştirilmesi olduğu anlaşılıyor. Gene de, çok eski zamanlara ait olduğunda, bunun çok belirgin olduğunu söyleyemeyiz. Kökeni, Hint-İran dönemi adı verilen döneme kadar uzanır. Avesta metinlerindeki Ahura Mazda (Akıllı Ruh) ile Asura Varuṇa karakter yönünden benzeşirler. Ancak ad olarak pek benzemezler. Varuṇa adı Yunan gök tanrısı Ouranos'a (Uranos) benzer.

Brāhmaṇalarda Mitra ve Varuṇa yağmur tanrısı olarak da karşımıza çıkarlar. Şatapatha Brāhmaṇa'da (XIII, 3:6/5) Varuṇa, dazlak kafalı, sarı gözlü, yaşlı bir adam olarak gösterilir.

Epik dönemde Varuṇa'nın daha çok suların yöneticisi, denizlerin ve nehirlerin tanrısı olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Evi okyanuslarda, *Makaraların ülkesindedir. O yüzden binek hayvanı da bir Makara'dır. Makara, timsah, yunus ve köpekbalığı karışımı bir deniz canavarıdır. Varuṇa'nın simgesi balıktır. **Mahābhārata*'ya göre o, Kardama'nın oğlu ve Pushkara'nın babasıdır. Bir yerde de aziz *Vasishṭha'nın babası olarak görülür. Purāṇalarda suların hâkimi Varṇa'nın, günahkârları bağladığı bir ipi vardır. Bu ipe Nāgapāşa, Pulakāṅga veya Vişvacit adı verilir.

Varuṇa'nın çeşitli adları vardır: Apāmpati, Calapati, Caleşvara, Udakapati, Ambupati, Aṃburāca, Calādhipa (bu adların hepsi de "Suların Efendisi" anlamındadır); Salilendra (suların İndra'sı), Paşabhrit (bağ taşıyan), Viloma veya Vāriloma (su saçlı) Yādahpati (su canlılarının efendisi), Uddāma (kuşatan), Keşa (saçlı), Praçetas (akıllı).

Onun gücüyle zeki soylar oluştu,
O, iki geniş dünyayı birbirinden ayrı tuttu,
O, yüksek ve azametli göğü yukarı itti,
Ve gün yıldızını; sonra dünyayı genişletti. (VII, 86:1)

İnsanların yardımcıları, düşmanların yok edicisi,
Ey Mitra ve Varuṇa!
Altından evinizde otururken bize mutluluk verin.
(V, 67:2)

Vasishṭha: Adı "çok zengin" anlamına gelen bir ermiş. *Veda ilahilerinden bazılarını yazmıştır, on Pracāpati ile yedi ermişten biridir. Çok zengindir. Adını taşıyan bir yasa kitabı vardır. *Mitra ve *Varuṇa'nın *Urvaşī'den olma oğlu olarak gösterilir. Barınağın koruyucusudur. *Mhb. ve *Rāmāyaṇa' da *Yedi Ermiş'ten bir diğeri olan Viśvāmitra ile devamlı bir çekişme ve kavga içindedir. *Purāṇalarda birçok efsanede baş rolü oynar. Hint mitolojisinin en önemli ermişlerinden biridir.

Vāstoshpati: "Evin Koruyucusu". Kutsal ayinlerin ve evlerin koruyucusudur. *Vedalarda sonradan ortaya çıkan bir tanrıdır. *Brahmā'nın kızıyla cilveleşmesi sonucu ortaya çıkmış olarak gösterilir.

Vāsudeva: Ay soyunun Yādava kolundan Sura oğlu *Vāsudeva. *Kṛishṇa'nın babasıdır. Pāṇḍava kardeşlerinin anası Kuntī de onun kızkardeşidir. Vāsudeva, Ahuka'nın yedi kızıyla evlendi; bunlardan en genci olan Devakī'den Kṛishṇa doğdu. Kṛishṇa ve *Balarāma'nın ölümünden sonra o da öldü ve karılarından dördü kendini onun cenaze ateşine attı. Babasının adı nedeniyle Kṛishṇa'ya Vāsudeva da denir. Epik dönemde oluşmuş bir Vāsudeva kültü vardır.

Vāsuki: Üç büyük yılan kraldan biri (diğer ikisi Şesha ve Takshaka'dır). Tanrılar ve ifritler Okyanusu çalkalarken Vāsuki'yi Mandara dağının etrafına dolayıp çalkalama ipi olarak kullanmışlardı. Kimi araştırmacılar bu yılandan ipin dünyanın eğik eksenini sembolize ettiğini, tanrılarla ifritlerin

farklı kutupları, çalkalanma hareketinin de dünyanın yalpalanma hareketini temsil ettiğini öne sürerek, ciddi astronomik hesaplamalara girişmektedirler.

Vāyu: (Hava Tanrıları) Vāyu-Vāta. Vāyu da Vāta da "rüzgâr" anlamına gelmektedir. Vāyu rüzgâr tanrısıdır ve *_Ṛigveda_*'nın çeşitli yerlerinde kendisine yakarılır veya kendisinden söz edilir. Vāta'ya ise, _Ṛigveda_'nın X. Maṇḍala'sının iki küçük ilahisinde (X, 168 ve X, 186) yakarılır. Vāta adı va "esmek" eyleminden türetilmiştir ve diğerine göre daha somut bir anlam taşır. Vāyu ise, *İndra ile birlikte anılışıyla (İndravāyū) Vāta'dan ayrılır. Buna karşılık Vāta da, *Parcanya ile birlikte görülür.

Vāyu, _Ṛigveda_'nın bir yerinde (VIII, 26:21) *Tvashṭṛi'nin damadı olarak görünür. Bir başka yerde ise (X, 90:13) Vāyu'nun, *Purusha'nın soluğundan türediği söylenir (Bkz. Purushasūkta ilahisi). Vāyu, sık sık *Marutlarla birlikte görülür. Yakışıklıdır (I, 2) ve İndra ile birlikte, düşünce kadar hızlıdır ve bin gözlüdür (I, 23:2-3). Parlak bir arabası vardır ve bu arabayı, kırmızı veya mor renkli bir çift atın veya sayıları 99, 100 veya 1000 olan (IV, 46/48) atların çektiği söylenir. Arabasını, İndra ile paylaşır. Diğer tanrılar gibi o da Soma içmeyi çok sever. Vāyu, insanlara çocuk ve ün kazandırır, zenginlik verir. Düşmanları kaçırır. Kuzeybatıda oturur ve o bölgenin yöneticisidir.

Vishṇupurāṇa'ya göre o, *Gandharvaların kralıdır. Bhāgavata Purāṇa, aziz *Nārada'nın, *Meru dağının doruğunu bozmak için rüzgârı kışkırttığını bildirir. O, bir yıl süren korkunç bir fırtına yaratır, ama *Vishṇu'nun binek kuşu *Garuḍa, kanatlarıyla dağa siper olur ve fırtına tanrısının bütün çabaları boşa gider. Sonra Nārada dağa, Garuḍa'nın olmadığı bir zaman saldıracağını söyler ve öyle yapar. Dağın doruğunu kopartarak denize atar ve bu Laṅkā (Seylan) adası olur.

*Rāmāyaṇa'da Hanuman'ın babası, **Mahābhārata*'da ise *Bhīma'nın babasıdır. Vāta, *Arcuna'ya silah kullanmayı öğretir (I, 165:12) Vāyu'nun öteki adları şöyledir: Māruta, Anila, Mātarişvan; Pavana (saflaştırıcı), Prabhancana (güçlü), Vāsavadūta (İndra'nın elçisi), Gandhavaha (güzel kokular taşıyan), Calakāntāra (bahçesi su olan), Sadāgata ve Satataga (her zaman hareket eden); Suçipā (temiz içen), Niyutvat (koşulu hayvanların çektiği)...

Vedalar: Veda sözcüğü "bilgi" anlamına gelir. Vedalar "kutsal bilgi" kitaplarıdır. Dört Veda vardır. 1) *Ṛigveda*, 2) Yacurveda, 3) Sāmaveda, 4) Atharvaveda. Bunlardan ilk üçü, Atharvaveda'dan çok daha eski bir zamana aittir. Bunların, Sanskrit dilinin en eski biçimiyle, İÖ 1500-1000 yılları arasında yazıya geçirildiği düşünülür. Vedalar, özellikle *Ṛigveda*, Hint Mitolojisinin bir numaralı kaynağıdır. Tanrı ve tanrıçalara sunulmuş ilahilerle dolu bu kitaplarda bütün Hint Mitolojisinin iskeletini bulmak mümkündür. Diğerlerine kaynaklık eden *Ṛigveda* on kitap (maṇḍala), 1028 ilahiden (sūkta) oluşur. Onuncu kitap en eski bölümdür. İlahiler belirli ermişler (ṛishiler) tarafından söylenmiştir. Adı geçen belli başlı tanrılar şunlardır: *İndra, *Agni, *Sūrya, *Varuṇa, *Aşvinler, *Aditi, *Mitra, *Vāyu, *Ushas, Dyauspitar, *Soma, *Pṛithivī, *Marutlar, *Rudra, *Yama, *Bṛihaspati, *Mātarişvan vs.dir. Yacurveda hemen bütün ilahilerini *Ṛigveda*'dan alır. Siyah ve Beyaz olmak üzere ikiye ayrılır. Sāmaveda ve Atharvaveda'daki tanrılar da *Ṛigveda*'dakilerle aynıdır, ancak daha silik karakter gösterirler. Dört Veda içinde en önemlisi *Ṛigveda*'dır (Bkz. *Ṛigveda*).

Vetālalar: Bunlar bir tür hortlak ya da hayalettir. *Pişāçalar, *Bhūtalar ve *Rākshasalara benzerler. Ceset yakma yerlerinde ve mezarlıklarda dolaşırlar. Bazen bir cesedin içine girip onu canlandırırlar. İnsanlara kötülük yaptıkları gibi iyilik de

yapabilirler. Nitekim Vetālapañçavimşati (Vetāla'nın Yirmi Beş Öyküsü) adlı eserdeki Vetāla, aslında kral Trivikramasena'ya yardım etmeye çalışan iyi niyetli bir hortlaktır. Bu eser Ksemendra'nın Brihatkathamañcarī (İS 1048) adlı eseriyle Somadeva'nın Kathāsaritsāgara (İS 1070) adlı eserlerinin içine dahil edilmiştir. Ayrıca bağımsız nüshalar vardır. Bunlar Hindî, Marathî, Tamil gibi belli başlı Hint dillerindedir. Vetālapañçavimşati Batı dillerine günümüzden yaklaşık yüz-yüz elli yıl önce çevrilmiştir. Eserdeki yirmi beş öykü, birbirinden güzel ve eğlendiricidir.

Vidyādharalar: Adlarının anlamı "Bilgi Taşıyan"dır. Yer ve Gök arasında yaşayan aşağı yaratıklardır. Bunlar İndra'nın hizmetindedirler. Kendi kralları, vezirleri, karıları, aileleri vardır. Özellikle sihir bilimlerinde olmak üzere geniş bilgi sahibi olup istedikleri herhangi bir şekle girebilirler. Bu nedenle onlara Kāmarūpin (İstediği Şekle Giren) denir. Dişilerine Vidyadharī denir.

Vikramāditya: İsmi "kahramanlık güneşi" anlamına gelir. Uccain'de yaşadığı düşünülen yarı efsanevi bir kraldır. Dönemi, MS 1. yüzyıl (MS 56'dan itibaren) olarak tahmin edilir. Yüz yıl hüküm sürmüş kabul edilir ve birçok maceraya atıldığı varsayılır. Vetalapançavimşati öykü serisindeki baş karakter kral Vikramāditya'dır. Burada ona Trivikramasena diye seslenilir. Efsaneye göre birden fazla Vikrama bulunduğu için, bu ismin "Vikrama'nın Üçüncü Bedenlenmiş Hali" anlamında kullanılmış olması gerekir. Bu krala kısaca "Vikrama" (Kahraman) diye de hitap edilir.

Vishṇu: (Göksel Tanrılar) Diğer iki üyesi *Brahma ve *Şiva olan Hindu tanrı üçlemesini (trimūrti) oluşturanlardan biridir. Hindular tarafından çok sevilen ve tapınılan bu tanrı, Vedalarda önem sırasında ikinci planda kalır. Bu tanrı, Ve-

dik ve Veda sonrası olmak üzere iki aşamada incelenebilir.

*Veda dönemindeki Vishṇu: **Ṛigveda*'da diğer tanrılara oranla daha az önemi vardır. Ona ait beş ya da altı ilahi vardır. Onun insansı davranışları olduğu, uzun adımlarla yürüdüğü, vücudunun genişçe olduğu ve bir çocuktan daha kısa olduğu söylenir. En karakteristik özelliği üç uzun adımıdır, ki bu yüzden ona Urugāya (Geniş Yürüyen) ve Urukrama (Geniş Adımlayan) denilir. Bu adımlarla dünyayı dolaşır. Bu adımlardan ilk ikisi insanlar tarafından görülebilir, ancak üçüncüsü gökte uçan kuşların bile göremeyeceği kadar yükseklerdedir. Onun en yüksek adımı adeta gökte sabit bir göz gibidir. Yeryüzüne doğru parıldayarak bakar. Orası onun evidir ve burada tanrılar ve dindar insanlar huzur ve mutluluk bulurlar. Aslında bu üç adım, güneşin üç değişik konumundaki rotasına işaret etmektedir. Bunlar Doğuş, En Yüksek Nokta ve Batış noktalarıdır (Bir görüşe göre de ateş, parlaklık ve güneştir). Vishṇu'nun ikinci karakteristik özelliği ise, Onun *İndra ile olan dostluğudur. İndra'nın *Vṛitra ile savaşında onu destekler. RV VI, 69'daki bir ilahide ikisine birden yakarılır... *Brāhmaṇalarda ona yeni nitelikler kazandırılır.

Veda dönemi sonrası Vishṇu: *Rāmāyaṇa, **Mahābhārata* ve Harivaṃśa destanlarının kahramanları *Rāma ve *Kṛishṇa'nın tanrı Vishṇu'nun bir görünüşü olduğu yolundaki düşünceyle üç destan da Vishṇuit bir etki altına alınmıştır. Ayrıca on sekiz Mahāpurāna'dan bir kısmı (Vishṇu, *Nārada, Bhāgavata, *Garuḍa, Padmā, Varāha, *Purāṇalar) doğrudan doğruya Tanrı Vishṇu'yu över. Mhb. ve Purāṇalarda tanrı üçlemesinin Sattvaguṇa'yı, yani merhamet ve iyiliği simgeleyen ikinci üyesi olup kendi kendine var olmuş her şeyi saran koruyucu güç olarak görünür. Dünyanın yaratılışından önce her yere yayılmış olan sularla ilgisi yüzünden ona Nārāyaṇa (Sularda Hareket Eden) denilir. *Şesha adlı yılanın üstünde yatar durumda, suların üstünde yüzerken resmedilir.

Vishṇu inananları onu, her şeyi yaratan en üstün tanrı olarak kabul ederler. Mhb. ve Purāṇalarda o *Pracāpati'dir. Üç durumu vardır: 1) Yaratıcı güç Brahmā olarak. Böyle olduğu zaman suların üzerinde uyumakta olan Vishṇu'nun göbeğinden çıkan bir nilüfer çiçeğinin içinde Brahmā var durumda gösterilir. Yani Vishṇu, aktif yaratan Brahmā'nın gerisindeki Temel Güç'müş gibi. 2) Vishṇu'nun dünyada bedenlenmiş halleri (*Avatāraları), 3) Yok edici güç Şiva-Rudra olarak.

Vishṇu'nun on Avatārası vardır. Bunlar: 1) Matsya, 2) Kūrma, 3) Varāha, 4) Narasinha, 5) Vāmana, 6) *Paraşurāma, 7) Rāma (Rāmaçandra), 8) Kṛishṇa, 9) Buddha, 10) Kalkī'dir (Kalkin). Bhāgavata Purāṇa'da ise, bunlara ek olarak Purusha, Nārada, Nara, Nārāyaṇa, Kapila, Dattātreya, Yacna, Rishabha, Pṛithu, Dhanvantari, Vedavyāsa, *Balarāma sayılarak, Vishṇu'nun yirmi iki tane bedenlenmesi olduğu söylenir. Genel olarak kabul edilen ilk on avatāradır:

1) Matsya (Balık): Hint edebiyatında ilk olarak Şat. Brah.'da (I, 8, 1), *Tufan efsanesinde görülür. Burada insan ırkının atalarından yedinci *Manu'yu selden kurtarır. Bhāgavata Purāṇa bununla ilgili farklı bir mit anlatır. İlk dört avatāra Satyayuga'da (Dünyanın İlk Dönemi) olur.

2) Kūrma (Kaplumbağa): Vishṇu, Satyayuga'da selden kaybolmuş birtakım değerli şeyleri bulmak için kaplumbağa biçiminde doğar. Bu değerli şeyler şunlardır: *Amṛita (abı hayat), Dhanvantari (tanrıların doktoru ve amrita kabını taşıyan), *Lakshmī (şans ve güzellik tanrıçası, Vishṇu'nun karısı), Surā (şarap tanrıçası), *Çandra (ay), Rambhā (güzel kadın örneği olan peri), Uççaişravas (örnek at), Kaustubha (Kutsal mücevher), Pāricāta (kutsal ağaç), Surabhi (Bolluk ineği), Airāvata (örnek fil), Şaṇkha (zafer simgesi kabuk), Dhanus (ünlü yay), Visha (zehir).

3) Varāha (Domuz): Hiranyaksha adında bir kötü ruh, denizin altında toprağı delerek gizlenir. Vishṇu, domuz kılı-

ğında bin yıl süren bir mücadeleden sonra ifriti öldürür ve yeryüzüne çıkar.

4) Narasiṃha (İnsan Aslan): Vishṇu, dünyayı zalim Hiraṇyakaşipu'nun kötülüğünden korumak için bu biçimde bedenlenmiştir. Onun oğlu *Prahlāda Vishṇu'ya inandığını söyleyerek babasını kızdırır. *Hiraṇyakaşipu oğlu Prahlāda'ya türlü türlü eziyetler ederek onu bu inançtan vazgeçirmeye çalışır, fakat boşunadır. Zalim kral, her yerde hazır ve nazır olan Tanrı Vishṇu'nun, sarayın salonundaki sütunda olup olmadığını merak eder. Prahlāda'nın öcünü almak isteyen Tanrı Vishṇu yarı insan yarı aslan biçimiyle sütunun içinden çıkar ve gaddar *Daitya kralı parçalara ayırır (Prahlāda efsanesi, Vishṇu Purāṇa I, 17-19'da anlatılır).

5) Vāmana (Cüce): Bu tip, Vishṇu'nun üç adımıyla ilgilidir. Tretāyuga'da (Dünyanın İkinci Dönemi) Daitya kralı Bali, çilecilik ve bağlılıkla tanrılardan üç dünyayı kazanır. Tanrıların gücü kesilir. Vishṇu bunu düzeltmek için, *Kaşyapa ve *Aditi'nin cüce çocukları olarak doğar. Bali'nin önünde eğilerek ona üç adım atıp çok toprak kazanmasını teklif eder. Bali bu ricaya uyar. Vishṇu cennet ve dünya üzerinde iki adım atıp durur. Üçüncü adımı Bali'den rica eder. Bu adım cehenneme (*Pātāla) giden adımdır.

6) *Paraşurāma (Baltalı Rāma): Tretāyuga'da, Brahman *Camadagni'nin oğlu olarak doğmuştur. Amacı, Brahmanları ksatriyaların (askerlerin) küstah yönetiminden korumaktır.

7) Rāma (Rāmaçandra "ay benzeri Rāma"): Rāmāyaṇa Destanı'nın kahramanıdır. Ay soyundan Ayodhyā kralı *Daşaratha'nın oğlu Rāma, Tretāyuga'da, zalim *Rākshasa *Rāvaṇa'yı öldürmek üzere bedenlenmiştir.

8) *Kṛishṇa (Kara): Son dönem tanrıları içinde en popüler olan Tanrı Kṛishṇa'dır. İnananları onun, Vishṇu'nun en mükemmel bedenlenmesi olduğuna inanırlar. Mhb. ve Harivaṃşa'da onun pek çok mucizesi ve macerası anlatılır.

Kṛishṇa neredeyse zafer oradadır (yatra kṛishṇaḥ tatra vicayaḥ). Kṛishṇa tamamen tanrı olduğunda, Vishṇu'nun sekizinci avatārı ağabeyi Balarāma olur.

9) Buddha (Aydınlanmış): Buddhizmin kurucusu Buddha'nın, Vishṇu'nun bir bedenlenmesi olarak öne sürülmüş halidir.

10) Kalkī (Kalkin "beyaz at"): Kali çağının sonunda beyaz bir atın üstünde oturur biçimde görünecektir. Kötülere cezasını verip yaratılışı yenileyecektir.

Ganj Nehrinin Vishṇu'nun ayağından doğduğu söylenir. Koruyucu ve yenileyici olarak görülen Vishṇu, çok sevilen bir tanrı haline getirilmiştir. Onun bin adı (sahasranāma) vardır. Karısı şans tanrıçası *Lakshmī'dir (veya *Şrī). Cennetinin adı Vaikuntha'dır. Binek hayvanı göksel kuş Garuḍa'dır. Dört eli vardır. Ellerinden birinde bir deniz kabuğu (Pançacanya), birinde müthiş çark silahı (Vacranābha), üçüncüsünde bir gürz (Kaumodakī) ve dördüncü elinde de bir nilüfer çiçeği vardır. Purāṇalarda Vishṇu ile ilgili sayısız öykü ve efsane vardır.

Vishṇu'ya verilen bin addan bazıları şunlardır: Açyuta (düşmez-kalkmaz), *Ananta (sonsuz), Çaturbhuca (dört kollu), Govinda (sığır çobanı), Hari (sarı), Hṛishikeşa (duyu organlarının efendisi), Canārdana (insanların taptığı), Keşava (saçlı), Lakshmīpati (Lakshmī'nin kocası), Madhusādana (Madnu'yu yok eden), Padmanābha (nilüfer göbekli), Purushottama (insanların en üstünü), *Vāsudeva (Vāsudeva'nın oğlu Kṛishṇa)...

Vişravas: Sözcük "çok ün, büyük ün, ünlü" anlamlarına gelir. Bir ermişin adıdır. Bu ermiş, ermiş Pulastya'nın oğludur ve Kubera, Ravana, Kumbhakarna ve Vibhishana'nın babasıdır.

Vişvakarman: (Soyut Tanrılar) Adının anlamı "Her Şeyi Ya-

ratan"dır. Vişvakarma da denir. *_Ṛigveda_'nın X. kitabında iki ilahisi vardır (X, 81, 82). Bir kez *İndra'ya (VIII, 87:2), bir kez de *Sūrya'ya (X, 170:4) "Vişvakarman" diye seslenilir. Vişvakarman'ın yüzü, gözleri, kolları ve ayakları vardır. Her şeyi, herkesi görür, bilir. O bir aziz, din adamı ve Ata'dır. Düşünce kadar hızlıdır. Lütuf bahşeder. Sözün Efendisi'dir (Vāçaspati). Bilgi ve enerji doludur. Tanrılara adlarını o vermiştir. Yeri ve göğü yaratmış bir kurucu (*Dhātṛi) ve düzenleyici'dir (Vidhātṛi). Vişvakarman'ın, tıpkı sonraki mitoloji ve inançta görülen *Brahma kavramında olduğu gibi, "Yaratıcı tek tanrı" niteliği de gözden kaçmaz (X, 81:3), (AV II, 1:3). Şatapatha Brāhmaṇa'da (VIII, 2:1/10-3/13) yine yaratıcı bir tanrı olan *Pracāpati ile özdeşleştirilir. *Veda sonrası dönemdeyse sanatçı tanrıdır ve kendisine zaman zaman *Tvashṭṛi diye seslenilir. Genellikle tanrıların sanatçısı ve onların silahlarını ve arabalarını yapan tanrıdır. *_Mahābhārata_'da bu özellikleriyle görülür. *Rāmāyaṇa'da ise, *Rākshasaların Laṅkā kentini imar eden tanrıdır. Ayrıca maymun *Nala'yı yaratarak, onun Hindistan ile Seylan arasındaki *Rāma köprüsünü yapmasını sağlar. *Purāṇalarda Vişvakarman, sekizinci Vasu olan Prabhasa ile güzel ve erdemli karısı Yogasiddhā'nın oğludur.

Vişvāmitra: Asker olarak doğmuş, fakat şiddetli çileciliği sayesinde Brahmanlığa yükseltilmiş ve yedi ermiş arasına girmeyi başarmış bir ermiştir. *_Ṛigveda_'da ve Vishṇu Purāṇa'da ona ait doğuş öyküleri anlatılır. Aitareya Brāhmaṇa'da Vişvāmitra yüz çocuk babası bir ermiştir. Vişvāmitra ile başka bir ermiş olan *Vasishṭha arasındaki kavga çok ünlüdür. *Mhb. ve *Rāmāyaṇa'da onun Menakā ile olan aşkı anlatılır. Onun çileciliği had safhaya varınca Tanrı İndra onun bu sofuluğunu engellemek için gökten Apsaras Menakā'yı gönderir. Vişvāmitra'nın ondan doğan çocuğunun adı Şakuntalā'dır. Yaptığından utanan ermiş kuzey dağına çekilip orada

bin yıl çilecilik yapar. Peri kızı Rambhā ile başka bir aşk yaşadığı söylenir.

Rāmāyaṇa'da Brahmanları *Rākshasaların saldırısından koruması için oğlu *Rāma'yı göndermeye Kral *Daşaratha'yı ikna eden Viṣvāmitra'dır. Burada Rāma'nın hocası gibi davranır ve onunla birlikte Ayodhyā'ya gelir; Rāma orada karısı *Sītā'yı onun elinden alır.

Viṣvarūpa: *Tvashṭṛi'nin oğlu, üç başlı bir kötü ruh. Trita ve İndra tarafından öldürülmüştür.

Viṣva Devāh: (Bütün Tanrılar) Viṣva "bütün" devāh "tanrılar" demektir. İkisi birlikte "bütün tanrılar" anlamına gelir. "Viṣve-devāh" biçiminde de söylenir. Önemli bir yer işgal eden yaygın tanrı gruplarına işaret eder. Bunlara yaklaşık kırk ilahi sunulmuştur. Bir ilahi içinde dokuz on çeşit tanrıya yakarılabilir ve böyle oluşturulan ilahilerde Hint panteonunun hemen hemen bütün önemli tanrılarına yer verilmeye çalışılır. Örnek olarak VIII, 29:1-10'daki ilahiyi verebiliriz:

Kahverengi renkli cömert ve genç,
Altından bir süs takınmış; (*Soma)

Diğeri parlak mevkiini kazanmış,
Tanrılar arasında akıllı; (*Agni)

Diğeri elinde bir metal balta taşır,
Tanrılar arasında gayretli; (*Tvashṭṛi)

Diğeri elinde bir yıldırım tutar,
Ve onunla düşmanları öldürür; (*İndra)

Diğeri parlak, hiddetli ve soğuk,
Elinde keskin bir silah taşıyor; (*Rudra)

Bir diğeri başarı için yollar açar,
Hırsız gibi hazinelerin yerini bilir; (*Pūshan)

Bir başkası, geniş adımlı olanı,
Tanrıların eğlendiği yeri üç adımda dolaşır. (*Vishṇu)

Dişi arkadaşlarıyla kuşlarına binmiş,
Seyahat eden iki yolcudur onlar; (*İki Aşvin)

İçkileri manda sütü yağı olan bu iki kral
Cennetteki koltuklarına oturmuşlar; (*Mitra-Varuṇa)

Şarkı söyleyerek mest olan şarkıcılar,
Güneşin parlamasını sağlarlar. (*Aṅgirasalar)

Vivasvat: (Göksel Tanrılar) **Ṛigveda* içinde, kendisine sunulmuş başlı başına bir ilahi yoktur. Ancak adı otuz kez çeşitli yerlerde geçer. O, *Aşvinlerin (X, 17) ve *Yama'nın (X, 14) babasıdır. *Vedalarda ve Veda sonrası edebiyatında o, *Manu' nun babası, yani bütün insan soyunun atası olarak görünür. Hatta bir ilahide (X, 63) tanrıların da onun soyundan geldiği söylenir. Vivasvat'ın karısı *Tvashṭṛi'nin kızı Saranyū'dur (X, 17).

Vivasvat'ın elçisi olarak *Agni ve *Mātarişvan görünürler. Vivasvat'ın oturduğu yer (Sadana) beş kez anılır. Burada, başta *İndra olmak üzere tanrılar eğlenirler; şarkıcılar tanrıların büyüklüğünü överler (I, 53/III, 34).

Ṛigveda'nın pek çok yerinde İndra Vivasvat'la birlik halindedir. IX. bölümde ise *Soma ile çok yakın bir dostlukları vardır. Vivasvat'ın Aşvinlerle de ilişkisi vardır. *İki Aşvin'in arabasını bağlarken, göğün kızı ve Vivasvat'ın iki parlak günü ortaya çıkarlar (X, 39). Vivasvat, *Varuṇa ile birlikte de anılır.

Vivasvat sözcüğü, bazı yerlerde niteliği olan "parlak" anlamıyla kullanılmıştır. Bu yerlerde özellikle Agni ve *Ushas'la birlikte görülür.

Yacur Veda'da ve *Brāhmaṇalarda Vivasvat'a *Āditya denir ve Veda sonrası edebiyatta, güneşin genel adı olarak

kullanılır. Vivasvat'ın önemi *Ṛigveda* döneminde azalmış, tıpkı Trita gibi zamanla gözden düşmüştür. Etimolojik anlamını ve Agni, Soma, Aşvinler gibi tanrılarla olan bağlantısını göz önüne aldığımızda, Vivasvat'ın doğan güneşin bir tür adlandırılışı olduğunu söyleyebiliriz. Bazı bilim adamlarına göre de, parlak gökyüzünün veya güneşli gökyüzünün simgelendirilişidir. *Sūrya'nın bir adı da Vivasvat'tır (Bkz. Sūrya).

Vrikodara: "Kurt Karınlı" anlamına gelir. *Bhīma'nın lakabıdır.

Vṛitra: **Ṛigveda*'da adı geçen en ünlü kötü ruhtur (Vṛitrāsura). Bazen birden fazla olarak (VIII, 17:9) görünür. Elleri, kolları yoktur ve bir yılan (ahi) biçiminde düşünülür. Anasının adı Dānu'dur. Birçok kötü ruhla savaşmak zorunda kalan Tanrı *İndra'nın baş düşmanıdır. İndra onu öldürür ve suları kurtarır. Çünkü Vṛitra "suları tutan kötü ruh"tur. Bazen kuraklık olarak düşünülür. Bu yüzden fırtınalı yağmur tanrısı İndra'ya *Vṛitrahan (Vṛitra'yı Öldüren) denir. İndra *Dadhyañc'ın kemikleriyle doksan dokuz Vṛitra'yı öldürür (I, 84:13) ve Vṛitra'nın doksan dokuz kalesini yok eder (VII, 19:5). İndra'ya, Vṛitra'yı öldüren anlamında Vṛitrakhada da denir.

Vṛitra adı vṛi "kaplamak, etrafını çevirmek" eyleminden türetilmiştir. Engelleyici bir anlam içerir. Avesta'da ise Verethra olarak görülür ve anlamı "zafer"dir (Bkz. İndra).

Vṛitrahan: "*Vṛitra'yı Öldüren" anlamına gelen *İndra'nın lakabıdır.

Vyāhriti: "Açıklama, söz" (Taittirīya Upa. I, 5). Yedi dünya olan bhūr, bhuvar, svar, mahar, canar, tapar, satya'nın açıklanması. Bunlardan ilk üçü "büyük Vyāhritiler" diye adlan-

dırılır ve her Brahman tarafından günlük işlerine başlarken *Oṃ hecesinin ardından söylenir. Ayrıca *Savitṛi ile Prişṇi'nin kızları olarak da kişileştirilirler.

Vyāsa: Birçok kitabın yazarı ya da derleyicisi olarak düşünülen ermiş. *Vedaların derleyicisidir (Vedavyāsa). *Mhb. ve bazı *Purāṇaların yazarıdır; *Vedānta* felsefesinin kurucusudur. Bütün bunları bir kişinin yapması olanaksız olduğundan Vyāsa'nın mitolojik anonim bir ad olduğunu düşünebiliriz... Vyāsa, ermiş *Parāşara ile Satyavatī'nin evlilik dışı oğludur. Kara renkli olduğu için *Kṛishṇa, Yamunā Nehrindeki bir adada (dvīpa) doğduğu için de ona Dvaipāyana (Adalı) denir. Gayrimeşru olduğu için ona Kānīna (Piç) denir. Annesi daha sonra Kral Şāntanu ile evlenir ve ondan iki oğul doğurur. Büyük savaşta öldürülür, küçük olan Viçitravīrya ise geride çocuk bırakmadan ölür. Törelere göre ve annesinin ricasıyla dul kalan iki kadından Vyāsa çocuk yapar. Bunlar kör kral *Dhṛitarāshṭra ile soluk tenli *Pāṇḍu'dur. Bu ikisinin çocukları arasındaki taht kavgası Mhb.'nın konusunu oluşturur.

Y

Yacñavalkya: Beyaz Yacurveda, Şat. Brah. ve Bṛihad Āranyaka'yı yazdığı sanılan ve adını taşıyan (Yacnavalkyasmṛiti) bir hukuk kitabı olan ermiş. *Mhb.'da *Yudhishṭhira, Rācasūya töreni yaptırtırken oradadır. Şat. Brah.'da *Sītā'nın babası Videha kralı Canaka'nın sarayında gözde bir kişi olarak görünür.

Yakshalar: Zenginlik tanrısı *Kubera'nın hizmetçileri olan doğaüstü bir yaratık grubu. **Ṛigveda*'da tek bir yerde (X, 88:13) Yaksha sözcüğü geçmekle birlikte, buradaki anlamı belirsizdir. Orijinleri hakkında çeşitli görüşler bildirilir. *Rākshasalara benzerler. İçlerinde kötüleri kadar iyileri de bulunan bu hayalet sınıfına Punyacanāh (İyi İnsanlar) adı verilir. Dişilerine Yakshinī denir. Yakshaların sihir ve büyü gücü vardır. *Mhb.'da (III, 313:65) gerçekte Tanrı *Dharma'nın kılık değiştirmiş bir hali olan bir Yaksha ile *Yudhishṭhira arasında çok güzel, felsefi bir karşılıklı konuşma geçer. (Bir tür Brahmodya) Ünlü şair Kālidāsa, mitolojiden

etkilenerek yazdığı Meghadūta (Haberci Bulut) adlı eserinde, Kubera tarafından yeryüzüne sürgün edilmiş bir Yaksha'nın sevgilisine olan özlemini ve ayrılık acısını dile getirişini işlemiştir.

Yama: (Ölüm Tanrısı) Ölüm Tanrısı Yama'ya sunulmuş üç ilahi vardır. X, 10'da ise Yama ve kız kardeşi *Yamī arasında karşılıklı bir konuşma vardır. *Varuṇa, *Bṛihaspati ve özellikle ölümün yöneticisi *Agni ile birlikte görünür. Agni'nin dostu veya onun papazı olduğu söylenir. Atalar ruhuyla, özellikle de *Aṅgiraslarla dosttur; onlarla birlikte *Soma içkisi içmeye kurban törenine gelir.

Yama, gökyüzünün bilinmez uzaklıklarında oturur. Tanrıların evi olan barınağı, flüt ve şarkı sesleriyle çınlar. Soma, Yama tarafından sıkılır; kurban töreni sırasında yağ ona sunulduğundan törendeki yerini alır. Ona, inananlar tarafından tanrılara ulaşmak için ve uzun ömür için yakarılır.

Babası *Vivasvat, anası ise Saranyū'dur. İkiz kızkardeşleri vardır. Adları Yamī ve Yamunā'dır. Yanında hep elçileri olan iki açgözlü köpeği vardır. Köpekler dört gözlü ve geniş burunludur. Yama'nın diğer elçileri de baykuş (uluka) ve güvercindir (kapota).

İnsanların ilki ve ilk kez ölüp göçen kişi olarak düşünülen Yama, bir ceza verici olarak değil, sadece can alıcı olarak görünür. Hint-İran döneminde Avesta'da görülen Yima ve Yimeh, *Ṛigveda*'daki Yama ve Yamī ile özdeştir.

Destanlarda *Manu'nun kardeşi, *Yudhishṭhira'nın babasıdır. Ölümün efendisi ve dünyadan göçmüş ruhların tanrısıdır. *Purāṇalarda da onunla ilgili bir efsane vardır.

Yama'nın birçok karısı vardır. Yamapura adlı kentte, kendi sarayında yaşar. Yama'nın başka adları da vardır: Mṛityu (Ölüm), *Kāla (Ölüm), Antaka (Ölüm), Kritānta (Bitirici), Daṇḍadhara (Sopa Taşıyan), Pitṛipati (Atalar Ruhu

Efendisi), Pretarāca (Ruhların Efendisi), Şrāddhadeva (Cenaze Tanrısı), Dharmarāca (Adalet Tanrısı).

Yantra: Yantra, mantranın (duanın) görünür biçimidir. Mantra, Yantra'nın ruhu gibidir. Tanrı da duanın ruhudur. Tanrı ile dua arasındaki fark, bedenle ruh arasındaki fark gibidir. Yantralar herhangi bir materyalle çizilebilirler. Tantracılar insan bedeninin en iyi Yantra olduğunu söylerler. Yantralar geometrik şekillerden oluşurlar. Bazen Yantra ile Mandala birbirine karıştırılır. Yantra bir tanrıya ve inanca aitken, Mandala çok sayıda tanrıya ve evrene işaret eder. Çok sayıda yantra vardır. Bunlardan en ünlüsü, Şri Yantra (Şri Çakra) denilen yantra'dır.

Yamī: Yamunā Nehrinin tanrıçasıdır. Tanrı *Yama'nın kızkardeşidir.

Yaratılış İlahisi: *_Ṛigveda_ X, 129'daki ilahidir. Bu, diğerlerinden çok farklıdır. *Vedaların diğer ilahileri, fiziksel olaylar ve dünyasal fenomenlerle ilgili olduğu halde, bu ilahi herhangi bir tanrı adı vermez. Yedi beyitten oluşan bu ilahide, Yaratılışın nasıl oluştuğu sorgulanır. Diğer kutsal kitaplarla kıyaslandığında ileri ölçüde bir Yaratılış açıklaması yapıldığını görürüz. Örneğin ilk beyitte: "Başlangıçta ne yokluk ne de varlık vardı" (nāsadāsīnno sadāsīttadānīm) denir. Kavranılmaz varlığın su (aṃbhaḥ) olup olamayacağı sorgulanır. Evrendeki gücün, ısının gücüyle doğduğu, kendi gücüyle soluduğu söylenir. Bütün karşıtlıklar ondan sonra ortaya çıkmıştır. Ondan önce ne ölüm ve ölümsüzlük ne de gündüz ve gece vardır. Yine başlangıçta ortaya çıkan ilk şey *Kāma'dır (İstek). Her şey bu güçten hız alarak oluşuma geçmiştir. Azizler "varlık"ın "var olmayan"a bağlı olduklarını anlarlar. Tanrılar, Evren yaratıldıktan sonra ortaya çıkmışlardır (X, 129:6) _Ṛigveda_'nın bir başka yerinde de (X, 72:3)

benzer şekilde şöyle denir: "Tanrılar ortaya çıkmadan önceki bir devrede Varlık, Var Olmayan'dan çıktı (asatah sat acātata)". Veda sonrası metinler olan *Upanishadlarda bu konu, zaman zaman tartışılarak, karşıt düşünceler öne sürülür. Ancak Chandogya Upa.'da (VI, 12) *Ṛigveda* X, 129'daki tezi doğrular nitelikte açıklamalar vardır.

Ṛigveda'nın insan biçimli tanrılara sunulmuş ilahilerinden çok farklı olan bu ilahi edebiyat tarihi, dinler tarihi ve felsefe açısından çok önemli bir kaynaktır. *Ṛigveda*'da yaratılışa ilişkin diğer birtakım ilahiler şunlardır: X, 72; 81; X, 90; X, 121.

X, 129'daki bu düşünce, Upanishadlarda ve *Bhagavadgītā'da işlenmiş ve Sankhya felsefi sisteminde gelişmiş olan, doğacı felsefenin de çıkış noktasını oluşturmuştur.

Yātudhānalar: Bir kötü ruh türüdür (Bkz. Rākshasalar).

Yedi Ana: (Saptamātrikāh) Bunlar, Brahman geleneğinden gelmeyen, halkın inançlarından türemiş tanrıçalardır. En önemli özellikleri, hiddetli olmalarıdır. Hastalık verir veya hastalığı giderir, çocukları korur veya onlara illet bulaştırırlar. Savaşlarda kurbanlarının kanlarını içerler. Ellerinde ve yüzlerinde çok belirleyici simgeler olmadığından onları binek hayvanlarından tanırız. Yedi Ana şunlardır: Brahmanī, Maheşvarī, Kaumarī, Vaishnavī, Vārāhī, İndranī, Çāmunda.

Yedi Ermiş: Hint mitolojisinin ünlü *yedi ermişi. Bunlar: 1) *Kaşyapa, 2) *Atri, 3) Bharadvāca, 4) *Gautama, 5) *Vişvāmitra, 6) *Camadagni, 7) *Vasishṭha'dır.

Yoni: Kadın cinsel organı. Tek başına veya *Liṅga ile birlikte *Şakti inananlarının tapındığı ve kutsal saydığı cisimdir.

Yudhishṭhira: **Mahābhārata*'da beş Pāṇḍava kardeşten en

büyüğüdür. İnsan babası *Pāṇḍu, tanrı babası *Dharma'dır. Tıpkı Dharma gibi erdem sembolü bir insandır. Kendilerini kıskanmakta olan kuzenleri Kurularla aynı hocadan ders alır, birlikte büyürler. Büyüdükleri zaman taht mücadelesi yaparlar. Bir ara kral olan Yudhishṭhira *Duryodhana ile oynadığı zar oyununda yenilir ve ailesiyle birlikte ormana sürgüne gider. Bir savaşçıdan çok bir yönetici gibidir. Destanın ikinci sürgün bölümünde (Vanaparvan'da), aslında erdem tanrısı Dharma olan bir *Yaksha'nın sorduğu sorulara doğru yanıtlar vererek kardeşlerini ölümden kurtarır. Hep barış isteyen Yudhishṭhira büyük savaş sırasında istemeden yalan söylemek zorunda kalır. Kurular yenilip savaş kazanıldıktan sonra bir süre krallık yapar. Sonra beş kardeş ve ortak eşleri *Draupadī, Himālayalara tırmanarak cennete giderler. Yudhishṭhira kardeşleri olmadan cennete girmeyeceğini söyler. Ayrıca yanlarında gelmiş olan bir köpeğin de içeri girmesi için cennet bekçileriyle tartışır. Bu köpek Tanrı Dharma'dır ve oğlunun erdemliliğini denemektedir. Yudhishṭhira her zamanki gibi erdem sınavını başarıyla verir (Bkz. *Mahābhārata*).

Yuga: Dünyanın devirleri. Dört yuga vardır: Krita, Tretā, Dvāpara ve Kali Yuga. Her yuganın sonunda, o yuganın onda biri uzunluğunda Sandhya ve yine onda bir uzunlukta Sandhyanşa bölümleri vardır. Yuga devirlerinin uzunlukları şöyledir:

I.	Krita Yuga	4.800 yıl
II.	Tretā Yuga	3.600 yıl
III.	Dvāpara Yuga	2.400 yıl
IV.	Kali Yuga	1.200 yıl

Bir tanrı yılı 360 insan yılına eşit olduğundan:

4.800 x 360 = 1.728.000 yıl
3.600 x 360 = 1.296.000 yıl
2.400 x 360 = 864.000 yıl
1.200 x 360 = 432.000 yıl

4.320.000 yıl

Buna bir Mahāyuga (veya Manvantara) denir. İki bin Mahāyuga ve *Kalpa yani 8.640.000.000 yıl yapar ki, bu tanrı *Brahmā'nın bir günü ve bir gecesine eşittir. Bu hesap *Ṛigveda'da bulunmaz; *Ṛigveda* ile Mhb. arasındaki bir dönemde oluşturulmuştur. *Mhb.'da akıllı maymun *Hanuman, dünyanın devirleri hakkında bilgiler verir. En aydınlık çağ Krita Yuga'dır. Giderek kötüleşir ve en karanlık çağ olan Kali devrinden sonra dünyada yaşam sıfırlanır ve her şeye yeniden başlanır.

Kaynakça

KİTAPLAR

Aryan, K. C., *Encyclopedia of Indian Art, References, Symbols, Evolution of Devanagari Script Rekha*, Yeni Delhi, Rekha Prakashan, 1989.

Banerjee, B. N., *Hindu Culture, Custom and Ceremony*, Yeni Delhi, Agam Kala Prakashan, 1979.

Bhāgavata Purāna, Trans: C. L. Goswami, M. A. Sastri, Gita Press, Gorakhpur, 1997.

Chaitanya, Krishna, *A New History of Sanskrit Literature*, Manohar, 1977.

Chandra Das, A., *Rgvedic Culture*, Kalküta, 1925.

Coomaraswamy, Ananda K., *Hinduism and Buddhism*, Yeni Delhi, 1986.

Donald, A. Mackenzie, *India: Myths and Legends*, Londra, 1994.

Dowson, J., *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature*, Londra, 1953.

Dube, C. Narayan, Bharatiya Rishi Koş, İlahabat, 1989.
Eggeling, Julius, The Satapatha-Brahmana, Sacred Books of the East c. 44, Motilal Banarsidass, Delhi, 1994.
Hopkins, E. W., *Epic Mythology*, Strasburg, 1915.
Hume, R. E., *The Thirteen Principal Upanishads. Translated from the Sanskrit*, Oxford University Press, Madras, 1951.
Hutton, J. H., *Caste in India*, Cambridge University Press, Cambridge, 1946.
Kaya, Korhan, *Hinduizm*, Dost Kitabevi, Ankara, 2001.
Kinsley, David, Hindu Goddesses, Motilal Banarsidass, Delhi, 1987.
Larousse World Mythology, Edited by Pierre Grimal, Paul Hamlyn, Londra, 1965.
Macdonell, A. A., *Vedic Mythology*, Strasburg, 1897.
Macdonell, A. A., *A Vedic Grammar for Students*, Oxford University Press, Londra, 1955.
Mahābhāratam, (Nilakantha Yorumu, 7 c.) Poona, 1929-1933.
New Larousse Encyclopedia of Mythology and Religion, P. Hamlyn, "Indian Mythology", Londra, 1957.
O'Flaherty, Wendy Doniger, *Hindu Mitolojisi*, Çev. K. Emiroğlu, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.
Pargiter, Eden, The Markāndeya Purāna, Indological Books House, Delhi, 1995.
Randhawa, M. S., Kangra Paintings of The Bhāgavata Purāna, National Museum of India, Delhi, 1960.
Rāmāyaṇa, İngilizce'ye çev. Hari Prasad Shastri, 3 c., Londra, 1952, 1957, 1959.
Ruben, W., *Eski Hint Tarihi*, Çev. C. Z. Şanbey, AÜ DTCF Yay., Ankara, 1944.
Ruben, W., *Buddhizm Tarihi*, Çev. A. İtil, AÜ DTCF Yay., Ankara, 1947.
Sister Nivedita, Ananta Coomaraswamy, *Hindus and Buddhists: Myths and Legends*, Londra, 1994.
Smith, Daniel H., Chary, M. Narasimha, Handbook of Hin-

du Gods, Goddesses and Saints, Sundeep Prakashan, Delhi, 1991.

Şrimad Valmiki Ramayana, Gita Press, Gorakhpur, 3 c., Hindistan, 1976.

The Şatapatha Brāhmaṇa, Yay. Dr. Albrecht Weber, Leipzig, 1924.

The Hymns of the Atharvaveda, İngilizceye çev. Ralph T. H. Griffith, 2 c., Benares, 1916, 1917.

The Hymns of the Samaveda, İngilizceye çev. Ralph T. H. Griffith, Benares, 1926.

The Hymns of the Ṛigveda, İngilizceye çev. Ralph T. H. Griffith, 2 c., Benares, 1920, 1926.

The White Yacurveda, İngilizceye çev. Ralph T. H. Griffith, Benares, 1927.

The Nighantu and The Nirukta, İngilizceye çev. Lakshman Sarup, Motilal Banarsidass, Delhi, 1967.

The World's Great Religions, Time Incorporated: "Hindu Beliefs", New York, 1957.

Thomas, P., Epics Myths and Legends of India, D. B. Taraporevala Sons and Co. Ltd., Bombay.

Wilkins, W. J., Hindu Mythology (Vedic and Puranic), Rupa-Co., New Delhi (1882), 2000.

Wilson, H. H., The Vishnu Purāna, Punthi Pustak, Kalküta, 1972.

Winternitz, M., *A History of Indian Literature*, 1. c., Kalküta Üniversitesi, Kalküta, 1927.

MAKALELER

Çağdaş, K., "Fil Başlı Tanrı Gaṇeşa", *AÜ DTCF, Doğu Dilleri Dergisi*, c. I, Sayı 2, Ankara, 1964.

Çağdaş, K., "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma", *AÜ DTCF Dergisi*, c. XIII, Sayı 1-2, Ankara, 1955.

Çağdaş, K., "Vishnupurana'da Prahlada Efsanesi", *AÜ DTCF Dergisi*, c. XXIII, Sayı 3-4, Ankara, 1968.

Grierson, G. A., "Pişachas", *Encyclopedia of Religions and Ethics*, Yay. James Hastings, X. c., Edinburgh, 1918.

Hopkins, E. W., "Mahābhārata", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, VIII. c., Edinburgh, 1915.

İtil, A., "İndra-Dharma", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XI, AÜ Basımevi, Ankara, 1963.

Jacobi, H., "Brahmanism", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, II. c., Edinburgh, 1909.

Jacobi, H., "Daitya", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, IV. c., Edinburgh, 1911.

Kaya, K., "Vetalapançavimşati, (Hortlağın Yirmibeş Hikâyesi)", *AÜ DTCF Dergisi*, c. XXXV, Sayı 1, Ankara, 1992.

Kaya, K., "Vedaların Bilinmeyen Tanrısı KA", *AÜ DTCF Dergisi*, c. XXXIII, Sayı 1-2, Ankara, 1990.

Kaya, K., "Yaratılış İlahisi (*Ṛigveda* X, 129)", *AÜ DTCF Dergisi*, c. XXXV, Sayı: 2, Ankara, 1992.

Keith, A. B., "Om", *Encyclopedia of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, IX. c., Edinburgh, 1917.

Macdonell, A. A., "Rāmāyaṇa", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hasting, X. c., Edinburgh, 1918.

Macdonell, A. A., "Vedic Religion", *Encyc. of Rel. and Et.*, Yay. J. Hastings, c. XII, Edinburgh, 1921.

Ruben, W., "Hind'de Köy ve Şehir", *AÜ DTCF Dergisi*, c. I, Sayı 3, Ankara, 1943.